

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА

ГОДИШЕН ДОКЛАД 2023

Building bridges

ЦЕНТЪР ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА
ГОДИШЕН ДОКЛАД 2023

Рисунка: Анри Кулев

© Център за изследване на демокрацията, 2023
София 1113, ул. „Александър Желюв“ 5

Център за изследване на демокрацията

Прокарване на мостове между науката и политиката

Създаден в края на 1989 г., Центърът за изследване на демокрацията е интердисциплинарен институт, който работи за развитието на демократичните ценности и пазарната икономика. Центърът е независима организация, която подкрепя процеса на реформи в България чрез мобилизиране на гражданското общество и въздействие върху обществените политики.

Целите на Центъра са:

- да осигури институционална среда за формиране на ефективни обществени политики за добро управление, спазване на основните права и свободи и активна роля на България в европейските интеграционни процеси;
- да инициира и подкрепя институционалните реформи в страната и Европейския съюз в областта на правосъдието и вътрешния ред;
- да съдейства за институционалното и организационното укрепване на нестопанския сектор в България;
- да осъществява мониторинг и оценка на функционирането на институциите и принципите на демокрацията и пазарната икономика.

„Прокарването на мостове“ е утвърден метод за обединяване усилията за социална промяна и създаване на нови партньорства. Центърът за изследване на демокрацията започна своето съществуване като аналитичен център, но през последното десетилетие той се утвърди не само като генератор на идеи, а и като активен участник във формирането и осъществяването на редица обществени политики. Центърът е партньор за България на редица европейски институции, мрежи и инициативи като Агенцията на Европейския съюз за основните права и Годишната оценка на световната конкурентоспособност на Института за развитие на управлението в Швейцария.

Центърът за изследване на демокрацията е инициатор и движеща сила на социалната промяна в няколко области, традиционно смятани за запазена територия на държавните институции, като разработване и мониторинг на антикорупционни политики и практики и реформи в сектора на националната сигурност, вкл. анализ и противодействие на конвенционалната и организираната престъпност. Усилията на Центъра са насочени и към формирането на нова култура на сътрудничество и доверие в обществена среда с наследена фрагментация и непрозрачност, което е също толкова важно, колкото и реализирането на конкретни социални цели и проекти

Център за изследване на демокрацията
София 1113, ул. „Александър Жендов“ 5
(+359 2) 971 3000
csd@online.bg
csd.bg

Съдържание

УВОД	7
ЧАСТ ПЪРВА: ПРОГРАМИ	9
ПРАВНА ПРОГРАМА	11
I. ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ, ПРАВОСЪДИЕ И СИГУРНОСТ	12
II. ПРАВНО ОВЛАСТЯВАНЕ И ИЗГРАЖДАНЕ НА КАПАЦИТЕТ ..	14
III. РАВЕНСТВО И РАЗНООБРАЗИЕ	17
IV. ОСНОВНИ ПРАВА	20
ИКОНОМИЧЕСКА ПРОГРАМА	21
I. ЧУЖДЕСТРАННО АВТОРИТАРНО ВЛИЯНИЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЯ	22
II. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА КОРУПЦИЯТА, НЕЗАКОННОТО ФИНАНСИРАНЕ И ЗАВЛАДЯВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА	28
III. ИКОНОМИЧЕСКА СИГУРНОСТ И НЕДЕКЛАРИРАНА ЗАЕТОСТ	34
IV. ИНОВАЦИИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ	36
ПРОГРАМА „ЕНЕРГЕТИКА И КЛИМАТ“	39
I. ЕНЕРГИЙНА И КЛИМАТИЧНА СИГУРНОСТ	40
II. ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ, СПРАВЕДЛИВ ПРЕХОД И СОЦИАЛНА ПРИЕМЛИВОСТ	43
III. ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ЕНЕРГИЙНАТА ЕФЕКТИВНОСТ, ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И КАЧЕСТВОТО НА ВЪЗДУХА	46
IV. СЪВРЕМЕННИ НИСКОВЪГЛЕРОДНИ ТЕХНОЛОГИИ	47
ПРОГРАМА „СИГУРНОСТ“	51
I. ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ	52
II. РАДИКАЛИЗАЦИЯ И НАСИЛСТВЕН ЕКСТРЕМИЗЪМ	57
III. МОНИТОРИНГ И ОЦЕНКА НА ПОЛИТИКИТЕ В ОБЛАСТТА НА СИГУРНОСТТА И ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ	57
IV. ПОВИШАВАНЕ НА КАПАЦИТЕТА ЗА ОТКРИВАНЕ НА МИТНИЧЕСКИ НАРУШЕНИЯ ПО ВЪНШНИТЕ ГРАНИЦИ НА ЕС	58
СОЦИОЛОГИЧЕСКА ПРОГРАМА	61
I. ПОЛИТИКИ И ИНИЦИАТИВИ ЗА МЛАДЕЖКА ЗАЕТОСТ	62
II. УПРАВЛЕНИЕ НА РЕЛИГИОЗНОТО МНОГООБРАЗИЕ	64
III. ЕНЕРГИЙНО ГРАЖДАНСТВО, ЕНЕРГИЙНА ДЕМОКРАЦИЯ И СПРАВЕДЛИВ ЕНЕРГИЕН ПРЕХОД	65
IV. МИГРАЦИЯ, ИНТЕГРАЦИЯ И ПРОГНОЗИРАНЕ НА МИГРАНТСКИТЕ ПОТОЦИ	67

ЧАСТ ВТОРА: АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ	69
ИНСТИТУЦИОНАЛНО РАЗВИТИЕ.....	71
КОМУНИКАЦИИ.....	72
СТАЖАНТСКА ПРОГРАМА	74
КОНСУЛТАНТСКИ ЗВЕНА НА ЦЕНТЪРА:	
„ВИТОША РИСЪРЧ“ И „ПРОЕКТ 1“	77
ПРОГРАМНА И АДМИНИСТРАТИВНА СТРУКТУРА	78

Увод

През изминалата бурна година Центърът за изследване на демокрацията продължи да работи по много от най-наболените теми на съвременното в следните ключови области:

- противодействие на корупцията, незаконно финансиране и завладяване на държавата, анализ на авторитарното влияние, хибридните заплахи и дезинформацията, икономическа сигурност и недекларирана заетост;
- енергийна и климатична сигурност, справедлив и социално приемлив преход към нисковъглеродна икономика и авангардни нисковъглеродни технологии, енергийна ефективност, енергийна бедност и качество на въздуха;
- оценки на рисковете от организирана престъпност на новите криминални пазари, противодействие на радикализацията и десния екстремизъм, защита на външните граници на ЕС;
- подкрепа за доброто управление, правосъдието и сигурността, правно овластяване, равенство и основни права, младежка заетост, религиозно многообразие, енергийна демокрация и интеграция на мигрантите.

През 2023 г. Центърът работи приоритетно по основната геополитическа тема за възпирането на руската агресия в Европа и освобождаването от икономическата зависимост от Русия. В партньорство с две от най-влиятелните неправителствени организации, които следят заобикалянето на санкциите срещу Русия – Центъра за изследване на енергетиката и чистотата на въздуха (CREA) и „Глобал Уитнес“, Центърът осъществи поредица разследвания на дейността на „Лукойл“ и начина, по който компанията се възползва от вдигането на забраната на ЕС за внос на руски петрол в България. По време на дерогацията „Лукойл“ насочва сериозни приходи към Москва, като продължава да продава руски суров петрол и горива на европейския пазар. Според анализите на трите организации, отразени в поредица от статии в сп. „Политико“, компанията е продала на България руски суров петрол на стойност около 2,2 млрд. долара, като близо половината от него е била препродадена във вид на различни петролни продукти на световните пазари. Възползвайки се от дерогацията на ЕС, Русия успява да заобиколи санкциите и да запази дела си на световния петролен пазар.

Извършената от Центъра оценка и последвалата дискусия в медиите, както и активните разговори с координаторите на санкциите в САЩ и ЕС, убедили българското правителство да намали срока на дерогацията с 10 месеца – до 1 март 2024 г., а от 1 януари 2024 г. – да забрани износа на руски нефтопродукти. Това имаше незабавен ефект, като „Лукойл“ се отказа напълно от използването на руски суров петрол, с което на практика премахна зависимостта на България от руския нефт.

С настойчивите си усилия Центърът изигра важна роля за прекратяването на руската незаконна търговия с петрол и укрепването на санкционния режим на ЕС. Това е ключова стъпка към укрепване на енергийна сигурност в Европа

Преди двадесет години Центърът за изследване на демокрацията взе участие в официалната церемония по подписването на Конвенцията на ООН срещу корупцията в Мерида, Мексико. По това време Центърът беше една от малкото организации в света, които бяха създали национални и регионални антикорупционни мрежи. През същата 2003 година Службата на ООН по наркотиците и престъпността (UNODC) представи антикорупционната дейност на Центъра в свое издание по повод подписването на конвенцията.

През декември 2023 г. Центърът участва в 10-тата Конференция на държавите – страни по Конвенцията, в Атланта, Джорджия, като доказателство за професионализирането на усилията за борба с корупцията. Двадесет години по-късно обаче светът изглежда много по-разделен, а демокрацията, свободата и правата на човека на редица места отстъпват пред агресивния авторитаризъм.

София, декември 2023 г.

д-р Огнян Шентов
Председател на Управителния съвет

Част първа

Програми

Тази страница умишлено е оставена празна.

Правна програма

През 2023 г. Правната програма съсредоточи усилията си в четири области: добро управление, правосъдие и сигурност, правно овластяване и изграждане на капацитет, равенство и многообразие и основни права.

- **Добро управление, правосъдие и сигурност.** Дейностите в това направление бяха насочени към укрепване капацитета на съдебните и правоприлагащите органи за противодействие на злонамерена външна намеса, включително химически, биологични, радиологични и ядрени заплахи (ХБРЯ). Бяха предприети и стъпки за насърчаване на въвеждането и прилагането на гаранции за защита на лицата, подаващи сигнали за нередности.
- **Правно овластяване и изграждане на капацитет.** Дейностите в тази област включваха: обучение на служители на затворите и пробационните служби за работа с осъдени деца и на специалисти по човешки ресурси от публичната администрация за идентифициране и подкрепа на жертви на домашно насилие и насилие, основано на пола; съдействие на гръцки и кипърски съдии и прокурори за разработването на учебна програма за правосъдие, съобразено с интересите на децата, както и обучение на адвокати по достиженията на правото на ЕС.
- **Равенство и многообразие.** Като един от учредителите на българската Харта на многообразието, Центърът продължи да насърчава ценностите на многообразието, равенството и приобщаването. Освен привличането на нови членове на Хартата и популяризирането на дейността ѝ на национално и международно равнище, Центърът стартира изследване с основна тема приобщаващата комуникация в корпоративна среда.
- **Основни права.** Като член на мрежата FRANET на Агенцията на ЕС за основните права, Центърът се включи в изследванията на Агенцията относно националните системи за закрила на детето, основните права на децата, заселили се в България след руската инвазия в Украйна, разследванията на нарушения на основните права и престъпления в пограничните райони, участието в политическия живот на хората с увреждания и основните права на украинските бежанци и търсещите убежище лица и мигрантите, влезли през Западните Балкани и от Беларус.

I. Добро управление, правосъдие и сигурност

Центърът продължи да анализира зловредната чуждестранна намеса, като се съсредоточи върху принудителна и подривна дейност, напр. злоупотреба с трудно откриваемите ХБРЯ материали и свързаната с тях информация. Беше проведен семинар с национални експерти – специалисти от сферата на правоприлагането, наказателното правосъдие, отбраната и външната политика, както и представители на академичните среди и гражданското общество. Събитието очерта необходимата инфраструктура и способности за прилагане на **интегриран подход за противодействие на хибридните заплахи в България**. Центърът проведе и изследване върху укрепването на нормите и инсти-

(Л–Д): Д-р Татяна Новосъолова, Научен сътрудник в Центъра за изследване на демокрацията, д-р Велizar Шаламанов, Институт по информационни и комуникационни технологии, БАН, и Димитър Марков, Директор на Правната програма на Центъра, на семинара „Интегриран подход за противодействие на хибридните заплахи в България“, София, 28 юни 2023 г.

туциите за противодействие на разпространението на оръжия за масово унищожение (ОМУ), което подпомага разработването на национална рамка за повишаване устойчивостта срещу злонамерена външна намеса.

През юли 2023 г. в сътрудничество с Центъра за върхови постижения на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия, беше проведено международно пилотно обучение по когнитивна война. Курсът включваше **практическо упражнение** за противодействие на дезинформация, свързана с ОМУ.

В партньорство с Център „Нова стратегия“, Румъния, беше организирана международна конференция за **противодействие на хибридните заплахи в Черноморския регион**, която беше посветена на **дезинформацията като инструмент за злонамерена намеса**. В конференцията взеха участие водещи експерти в областта на международната сигурност и стратегическите комуникации от България, Румъния, Великобритания и САЩ.

Центърът за изследване на демокрацията продължи да работи в областта на **интеграцията и социалното приобщаване на мигрантите**, като участва активно в инициативата **PERCEPTIONS**, осъществявана съвместно от 25 изследователски института и правоприлагащи органи от 15 държави и посветена на въздействието на новите технологии и социалните медии върху възприятията за Европа по света. Чрез допитване до заинтересованите страни в отделните държави и широка дискусия на проведения по темата семинар беше направена оценка на инструмента **PERCEPTIONS Crystal Engine**. Експерти от Центъра взеха участие в заключителния симпозиум и в изготвянето

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ХИБРИДНИТЕ ЗАПЛАХИ ОТ НЕКОНВЕНЦИОНАЛНИ ОРЪЖИЯ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

Policy Brief No. 141, ноември 2023 г.

През последните десет години Кремъл систематично се стреми да укрепва влиянието си в Черноморския регион. Неговите геостратегически цели остават идентични с тези, проследени по време на Студената война, а осигуряването на надмощие в Черно море е съществена предпоставка за постигането на тези цели. Анексирането на Крим през 2014 г. беше важен сигнал, че стратегията на Русия за проследяване на геополитическите цели се променя. Анексирането не беше предпоставка от отворена окупация, а вместо това руското ръководство използва комбинация от хибридни мерки за намеса, включително разполагане на прикрито военно присъствие, които да позволят провеждането на контролни референдуми. След анексирането на Крим, Кремъл неопитно подкрепяше споредистите сили в Източна Украйна, който вече в Донецка и Луганска област, като по този начин допринесе за разгледването на продължителен въоръжен конфликт и дестабилизирането на региона. На този фон, нахлуването на Русия в Украйна през февруари 2022 г. представлява реално изостанало на едно непрекъснато (и продължаващо) агресивно поведение.

Черноморският регион остава критична арена в продължаващата война, тъй като Кремъл се стреми да превърне региона в своя постоянна зона на влияние. В проследяването на този цел, Кремъл разчита на сложни арсенали от инструменти за намеса в други димензии: с цел целта дестабилизация, Москва разчита тези инструменти систематизирано, за да нахлуе според димензията, която разбива вътрешното единство и целостта в ЕС и НАТО чрез политически манипулации и информационни натиски. България и Румъния са сред най-честите мишене на широкоспектратна тактика на Кремъл за дезинформация. Двете държави са подложени на продължително руско злонамерено влияние, което се

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Страните от Черноморския регион остават изложени на продължаващите усилия на Кремъл да затвърди влиянието си в региона, използвайки тактика, която градира от хибридна война до пълноценно военно нападение.
- Стратегическите изчисления, извършвани на ключови информационни платформи, извършвани чрез дигитални мрежи и контролирани мрежи за поддръжка, използвани за информационна изолация на управлението на контрол върху властта на разнородни и немисловителни „дигитални мрежи“ от същия тип, като манипулации на информацията и дигитални спонсорирани съобщения, са сред най-често използваните инструменти за влияние в Черноморския регион.
- Русия използва дезинформационни кампании по линия, свързана с оръжията за масово унищожение (ОМУ), като форма на неконвенционална война срещу страните от Черноморския регион, използвайки се от обществени групи за постигане на собствените си геополитически цели.
- Черноморският регион остава арена на сигурността и стратегическото партньорство в рамките на ЕС и НАТО са от решаващо значение за укрепването на региона за външни и протекторатите на информацията война на Кремъл и за укрепването на отбранителните способности на региона.
- Взаимодействието на външните и вътрешните елементи от стратегията за дезинформация на Кремъл в Черноморския регион, представяйки на информационни платформи за борба с дезинформацията, които отчитат риска от изолацията на медиите, и от ключово значение за поддържане на координацията между димензиите дезинформационни стратегии, като например на информационната изолация и осигуряване на възможности за постоянна надзорна контрол.

Този публикации е финансирана от Европейския департамент на САЩ. Съдържанието в публикацията не отразява позицията на автора, която е само израз на отговорност за него.

на няколко публикации – бюлетина **PERCEPTIONS** и статия на тема приобщаване на бежанците и мигрантите и изграждане на доверие в цифровото публично пространство.

В областта на доброто управление Центърът работи още по-усилено в полза на въвеждането и прилагането на **гаранции за защита на лицата, подаващи сигнали за нередности**. Екипът на Центъра оказва съдействие на правителството за транспонирането на **Директивата на ЕС за защита на лицата, които подават сигнали за нарушения на правото на ЕС** чрез участие в разработването на съответното законодателство и коментари към проектозаковете преди внасянето им за гласуване. След приемането на закона Комисията за защита на личните данни, пред която се докладват нарушенията и която предприема съответните мерки, покани Центъра да участва в разработването на вторично законодателство, насоките за докладване на нередности, образците за формуляри

и пр. В международен план Центърът продължи да е активно ангажиран в работата на Коалицията за защита на лицата, подаващи сигнали за нередности в Югоизточна Европа. През 2023 г. експерти на Центъра взеха участие в годишната среща на Коалицията и в международна конференция, посветена на транспонирането в Югоизточна Европа на *Директивата на ЕС за защита на лицата, които подават сигнали за нарушения на правото на ЕС*, и като съавтори на [доклада](#), посветен на темата.

Центърът продължи активното си участие и в подготовката и консултацията по законопроекти, свързани с доброто управление и върховенството на закона, включително по проекта за изменение на Конституцията и концепцията на правителството относно правната регулация на лобизма.

II. Правно овластяване и изграждане на капацитет

От 2017 г. инициативата ARISA обединява усилията на организации от цяла Европа за укрепване на правата

на заподозрените, обвиняемите и осъдените лица. Центърът за изследване на демокрацията представи работата си в областта на презумпцията за невиновност и свързаните с нея основни права в контекста на разкриването на информация и медийното отразяване на наказателни дела, на две значими международни събития.

По време на семинара „Нови медийни перспективи за съдебния процес“, организиран от Университета в Лестър, Центърът представи често срещани [лоши практики](#) и предложи [стандарт](#) за публично оповестяване на информация, свързана с престъпления. В рамките на дискусия, посветена на прилагането на Декларацията от Киото от 2021 г. и организирана и организирана от Комисията по предотвратяване на престъпленията и наказателно правосъдие (КППНП) със съдействието на Службата на ООН по наркотиците и престъпността във Виена, Центърът представи изявление, в което апелира за колективен ангажимент относно спазването на презумпцията за невиновност и за борба с предразсъдъците в системата на наказателното правосъдие.

Мария Стоянова от Центъра за изследване на демокрацията (в средата) по време на дискусиите на КППНП относно прилагането на Декларацията от Киото, Виена, 21 септември 2023 г.

Мария Дойчинова, Анализатор в Центъра за изследване на демокрацията (третата отляво), на националния правен форум LexTalks 2023, София, 30 ноември 2023 г.

През 2023 г. инициативата ARISA се фокусира върху **правата на осъдените деца**. Въз основа на дългогодишния си **изследователски опит в областта на корекционните услуги и правосъдието, съобразено с интересите на децата**, Центърът установи съществени недостатъци в **третирането на непълнолетни правонарушители** в България и други държави – членки на ЕС. Служителите на затворите и пробационните служби, работещи с осъдени деца, нямат достъп до програми за обучение, съобразени със специфичните нужди и права на непълнолетните правонарушители. С оглед на тази липса Центърът изготви оценка на потребностите, базирана на емпирични изследвания, работа на терен и работни посещения в Португалия и Италия. Служители от затворите и пробационните служби от България, Италия, Португалия, Гърция и Испания посетиха места за задържане, затвори за непълнолетни и общински центрове и обмениха опит помежду си. Основните изводи от изследването бяха представени от Центъра на националния правен фо-

рум LexTalks 2023, организиран от Националната мрежа за децата.

Като част от инициативата **CHILDFront**, Центърът приложи опита си в областта на **правосъдието, съобразено с интересите на децата**, за да подпомогне институтите за квалификация на юристи в Гърция и Кипър при разработването на иновативен и практически ориентиран инструмент за обучение на съдии и прокурори, работещи с деца в различните клонове на правосъдието.

Центърът, съвместно с Асоциация „Спасете децата“ – Италия, публикува сборник с **добри практики** в областта на обучението на юридически кадри по въпросите на правосъдието, съобразено с интересите на децата, в ЕС и извън него. Екипът на Центъра участва в обучение за обучители на гръцки и кипърски съдии и прокурори, като организира и пътуване до София, където гостите посетиха съдилище и прокуратура, присъстваха на съдебно заседание и обмениха опит с българските си колеги.

Илияна Бойчева, Анализатор в Центъра за изследване на демокрацията, води обучение за съдии и прокурори от Гърция и Кипър, Рим, 24 октомври 2023 г.

Центърът работи и за изграждане на капацитет в областта на постиженията на правото на ЕС. През януари 2023 г. Центърът се присъедини към инициативата LighT, чиято цел е повишаване капацитета на адвокатите в пет държави от ЕС с особено наболели проблеми в областта на върховенството на закона: България, Гърция, Унгария, Полша и Румъния. Анализът на Центъра откри следните про-

блеми: слабо познаване на правото на ЕС не само сред адвокатите, но и в съдебната система като цяло, недостатъчна запознатост на адвокатите с европейските механизми, предназначени за укрепване върховенството на закона, както и преобладаващо нежелание на клиентите да участват в стратегически съдебни спорове, тъй като в общия случай смятат съдебната система за корумпирана.

Гръцки и кипърски съдебни обучители по време на учебното посещение в Софийския районен съд, 27 октомври 2023 г.

разшири обхвата на кампанията си за обучение на кадри в публичната администрация. Първоначално предназначена за специалисти в областта на човешките ресурси, в новия си вариант кампанията включва държавни служители от различни институции на национално и местно равнище. Над 350 служители са обучени да разпознават, насочват и оказват подкрепа на жертви на домашно насилие.

Част от материалите, разработени по време на обученията, са включени в информационната кампания за риска от домашно насилие и насилие, основано на пола, състояща се от **пореда на видеоклипове**, публикации в социалните медии, **блог пост** и **пресконференция**.

III. Равенство и разнообразие

Като съучредител на Хартата на многообразието в България, Центърът продължи активно да насърчава ценностите на **многообразието, равенството и приобщаването**. Основана съвместно с Българския форум на бизнес лидерите, Хартата продължи

SHE е още една инициатива, засягаща изграждането на капацитет в областта на превенцията на домашното насилие и насилието, основано на пола. В условията на нараснала обществена чувствителност по този въпрос след оповестяване на няколко тежки случая на домашно насилие, Центърът

Годишна среща на българската Харта на многообразието, София, 12 май 2023 г.

да привлече нови членове, като броят им през 2023 г. достигна 66. През март 2023 г. за трета поредна година беше връчена наградата Diversity@Work на водещите в тази област фирми и организации. Центърът взе участие в уебинар за напредничава фирмени практики, на който лауреатите представиха своите успешни инициативи пред по-широка аудитория.

Членовете на българската Харта взеха участие в европейския месец на многообразието, организиран от Платформата на Хартите на многообразието в ЕС, чието начало бе поставено на престижно събитие в Брюксел. Центърът за изследване на демокрацията взе участие в официалното откриване и в церемонията по връчването на наградите „Европейска столица на приобщаването и многообразието“. Центърът беше съорганизатор и на Годишната среща на българската Харта на многообразието, на която бяха обменени идеи, стратегии и практики и бяха приветствани новите членове. През годината екипът на Центъра взе участие в още две срещи на Платформата на Хартите на мно-

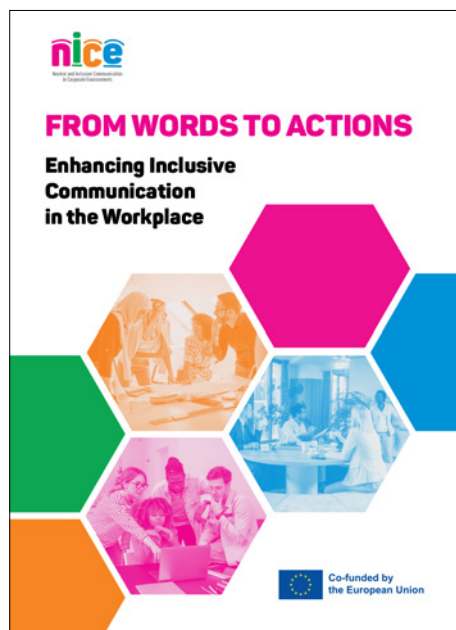
гообразието в ЕС – в Брюксел и в Милано.

През 2023 г. акцентът в областта на **многообразието, равенството и приобщаването** беше върху приобщаващата комуникация в корпоративна среда. Регионалната мрежа NICE обединява организациите, учредили Хартата на многообразието в България, Гърция, Кипър, Румъния и Литва с цел противодействие на дискриминацията на работното място чрез неутрална и приобщаваща реч.

Центърът проведе и международно изследване по темата за приобщаващата комуникация на работното място и изготви както **национален**, така и **сравнителен**, доклад в който се прави преглед на съществуващите политики и разпоредби, на добрите практики и обществените нагласи и възприятия. През октомври 2023 г. изводите от докладите бяха представени на конференцията „Разнообразието в бизнеса 2023“ в Атина. Центърът организира и две събития в България, в рамките на които експерти от български компании и неправителствени организа-

Мария Стоянова, Анализатор в Центъра за изследване на демокрацията (в средата) с изказване от името на българската Харта на многообразието на срещата на Платформата на ЕС за хартите на многообразието, Брюксел, 14 юни 2023 г.

ции влязоха в **конструктивен диалог** относно предизвикателствата пред служителите от слабо представени групи и перспективите за разработване на инструменти за по-приобщаваща работна среда. Диалогът между публичния и частния сектор продължи на международно ниво по време на онлайн панел, проведен през декември 2023 г.

Съвместно с българските клонове на „Лидъл“, „Хюлет Пакард“ и „Шел“, Центърът стартира инициатива, посветена на по-широко въвеждане на принципите на многообразието, равенството и приобщаването, в рамките на която големите мултинационални компании предават своя опит на малки и средни предприятия (МСП) в страната. Тя започна с онлайн про-

Национален панел „Неутрална и приобщаваща комуникация на работното място“,
София, 7 ноември 2023 г.

учване за осведомеността относно тези принципи и начина, по който се управлява прилагането им в българските МСП.

IV. Основни права

Като член на [FRANET](#) – мултидисциплинарната изследователска мрежа, координирана от Агенцията на ЕС за основните права, Центърът продължи да осъществява редовен мониторинг върху спазването на основните права в България. Освен приноса си към Годишния доклад за основните права на Агенцията, Центърът подготви информационни доклади по темите национална система за закрила на детето, основни права на децата, заселили се в България след руската инвазия в Украйна, разследване на нарушения на основните права и престъпления в пограничните райони и участие в политическия живот на хората с увреждания. Бяха изготвени и

тематични доклади за основните права на украинските бежанци и за търсещите убежище лица и мигрантите, влезли в България през Западните Балкани и от Беларус. Докладите се предоставят ежемесечно като справочна информация, представяна на редовните заседания и в докладите на Механизма на ЕС за готовност и управление на кризи в областта на миграцията.

Агенцията на ЕС за основните права продължи да публикува на своя уебсайт изготвените от Центъра бюлетини за България, като през 2023 г. те засягаха следните теми: [защита на гражданското общество](#), [защитата на децата](#), [разселените в ЕС след руската агресия срещу Украйна](#), [гаранции за основните права и средствата за правна защита при наблюдението от страна на разузнавателните служби и осигуряване на достъп до цифрови обществени услуги за възрастните хора](#).

Икономическа програма

През 2023 г. Икономическата програма се фокусира върху следните теми:

- **Чуждестранно авторитарно влияние, хибридни заплахи и дезинформация.** Центърът продължи да се занимава със зловредното чуждестранно влияние и нарастващата заплаха от дезинформация. Екипът по дезинформация задълбочи партньорството си с най-новия център на Европейската обсерватория за цифрови медии – Българо-румънска обсерватория за цифрови медии (BROD). Центърът си сътрудничеса активно и с Оперативна група за стратегически комуникации на Изток към Европейската служба за външна дейност, европейската изследователска инфраструктура SoBigData, Програма „Граждани, равенство, права и ценности“ на ЕС, Работната група за дезинформация, свързана с войната в Украйна, на британската мрежа Zinc и редица други организации, ангажирани с противодействие на дезинформацията и завладяването на медиите.
- **Противодействие на корупцията, незаконното финансиране, завладяването на държавата и медиите.** През 2023 г. Центърът продължи да води диалог по ключови въпроси като завладяването на държавата и връзката между корупцията, националната сигурност и зловредно чуждо влияние. Екипът за добро управление работи по темите почтено управление на обществените поръчки, политизиране на фискалните отношения между централните и местните власти и повишаване ефективността на проверките на имуществените декларации. Центърът разшири прилагането на методологията си за мониторинг на антикорупционните мерки в институциите (MACPI) в девет държави от региона. Икономическата програма изготви препоръки за актуализиране на Националната стратегия за борба с корупцията и Пътната карта към нея и участва в подготовката на годишния *Доклад за върховенството на закона* на Европейската комисия.
- **Икономическа сигурност и недекларирана заетост.** Бяха изготвени оценки за мащаба и характеристиките на незаконните финансови потоци в Югоизточна Европа и бе направен анализ на основните фактори, способстващи за незаконно финансиране след началото на войната в Украйна. Центърът продължи да подкрепя Европейския орган по труда в обмена на добри практики за противодействие на недекларираната заетост в държавите – членки на ЕС.
- **Иновации и конкурентоспособност.** За поредна година Центърът подготви анализ за международната конкурентоспособност на България, включен в *Годишника на световната конкурентоспособност* за 2023 г. на швейцарския Институт за развитие на управлението, и участва в разработването на годишния доклад *Иновации.бг*, посветен на ключовата роля на иновациите в сектора на отбраната на фона на настоящата геополитическа криза.

I. Чуждестранно авторитарно влияние и дезинформация

Предвид ескалацията на геополитическото напрежение и хибридната война в глобален план, Центърът за изследване на демокрацията продължи да разработва и популяризира нов европейски подход за противодействие на чуждестранната информационна манипулация и намеса, който дава приоритет на устойчивостта, но без да накърнява свободата на словото и печата. За тази цел Центърът задълбочи партньорството си с Оперативна група за стратегически комуникации на Изток към Европейската служба за външна дейност, Европейската обсерватория за цифрови медии и свързаните с нея инициативи като BROD, SoBigData и FENCE, **Програма „Граждани, равенство, права и ценности“ на ЕС**, Работната група за дезинформация, свързана с войната в Украйна, на британската мрежа Zinc, проекта „Фар“ на Международния републикански институт, Фондация „Конрад Аденауер“, Фондация „Фридрих Науман“ и др. Икономическата

програма продължи да работи по интерактивната екосистема TITAN, базирана на изкуствен интелект и осигуряваща възможност за критичен прочит на новините и масовата информация и идентифициране източниците на дезинформация. През октомври 2023 г. Центърът за изследване на демокрацията стана член на Коалицията за медийна грамотност, която обединява образователни, журналистически и граждански организации и представители на академичните среди с обща цел повишаване на медийната грамотност и уменията за критично мислене в българското общество.

В поредица от събития и публикации през 2023 г. Центърът анализира тактиките на Кремъл и Пекин за завладяване на медиите и отправи към институциите препоръки за адекватни политики за противодействие. В международната конференция **„Изграждане на устойчивост в Югоизточна Европа срещу дезинформацията на авторитарните държави“**, проведена се в София на 22 февруари 2023 г., участ-

Международна конференция „Изграждане на устойчивост в Югоизточна Европа срещу дезинформацията на авторитарните държави“, София, 22 февруари 2023 г.

ваха представители на правителството, медийни специалисти, експерти от гражданското общество, както и технологични компании от България, Румъния и Гърция, които обмениха опит в областта на идентифицирането и противодействието на дезинформацията. Бяха обсъдени необходимите практически стъпки за развиване на институционален и технологичен капацитет за постигането на тази цел, както и за преодоляване на основните пропуски на управлението, които на практика са в полза на дезинформацията. Изводите от дискусиата залегнаха в доклада „Изграждане на институционална рамка за устойчивост на дезинформацията в България“, публикуван през март 2023 г.

В опит да стимулира разширяването на ЕС, възпрепятствано от авторитарни режими, на 30 март 2023 г. в Брюксел Центърът проведе събитие от поредицата „Демокрация, която дава резултати“, озаглавено „Стратегическо взаимодействие със Западните Балкани“. Участниците в дискусиата подчертаха, че стратегическото

взаимодействие изисква интегриран модел на подкрепа за реформите и сериозен политически ангажмент както от страна на ЕС, така и от страна на страните кандидатки. Изтъкната беше необходимостта от мониторинг и противодействие на зловредното влияние и дезинформацията, която е във фокуса на представения от Центъра доклад „Противодействие на дезинформацията относно Зеления пакт в България“. В кръглата маса участваха международни експерти като Волфганг Ноцар, Заместник-ръководител на отдел в Генерална дирекция „Политика на съседство и преговори за разширяване“, Клайв Ръмболд, Старши експерт в Европейската служба за външна дейност, Антоанета Николова, Директор на Балканската инициатива за свободни медии, и Дейвид Сандсън, Аташе в Мисията на САЩ към НАТО в Брюксел.

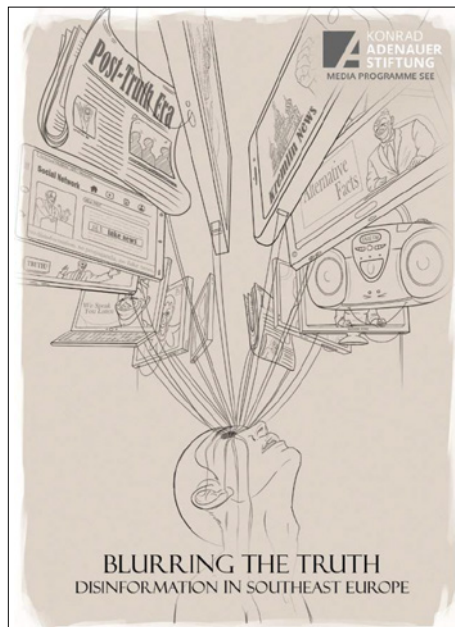
Дискусиата залегна в основата на съвместната публикация на Центъра, Балканската инициатива за свободни медии и Центъра за изследвания,

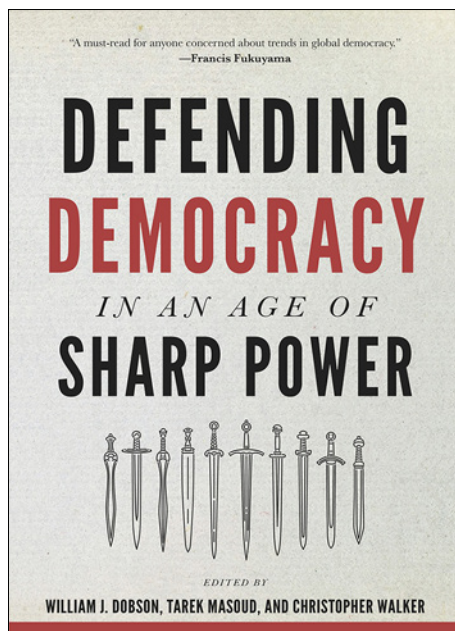
Кръглата маса „Демокрация, която дава резултати: Стратегическо взаимодействие със Западните Балкани“, Брюксел, 30 март 2023 г.

прозрачност и отчетност на тема изгоди от дезинформацията в България и Сърбия. Анализът стига до заключението, че медиите, системно разпространяващи дезинформация в двете страни, печелят от дейността си чрез глобалните рекламодатели. Предварителните констатации и възможните политическите решения бяха представени на дискусия на високо равнище в Европейския парламент през септември 2023 г., озаглавена „Отказ от финансиране на дезинформацията на Балканите: Как международните марки подкрепят дневния ред на Русия“.

Екипът на Икономическата програма изготви анализа за България в изданието на Медийната програма на фондация „Конрад Аденауер“, озаглавено „Размиване на истината: Дезинформацията в Югоизточна Европа“, публикувано през април 2023 г.. Книгата разглежда разпространението и въздействието на дезинформацията, дефицитите на управлението,

водещи до завладяване на медиите, и съществуващите мерки за противодействие в десет държави от региона, както и в Германия.

Докладът „Разбиване на кода: Руска и китайска дезинформация и незаконни финансови потоци в Югоизточна Европа“ и анализът „Незаконни финансови потоци и дезинформация в Югоизточна Европа“, публикувани през март и април 2023 г., разглеждат взаимовръзките между незаконните финансови потоци, завладяването на медиите и дезинформацията. Двете публикации представят задълбочена оценка на методите, обхвата и целите на тактиките за завладяване на медиите и разкриват мащаба на медийната намеса и незаконните капитали, подкопаващи демокрацията и евроатлантическата интеграция чрез манипулация на общественото мнение и политическите решения в Югоизточна Европа.

Центърът има принос и към издание-то „Защитата на демокрацията в епохата на острата сила“, публикувано през юли 2023 г. Сборникът съдържа статии на водещи анализатори върху разпространението на дезинформа-

ция от авторитарните държави с цел създаване на разделение, потискане на несъгласието и подкопаване устоите на демократичното общество. Главата „Кремълският наръчник в Латинска Америка“ е посветена на възможните стратегии за противодействие на асиметричните действия на Русия в Централна и Южна Америка, които остават сред регионите, най-уязвими за чуждо авторитарно влияние. Публикацията получава висока оценка от институциите и международните експерти, като Франсис Фукуяма, Лари Даймънд и Констанце Щелценмюлер.

На 28 юни 2023 г. в София Центърът представи своя проект за национална инфраструктура и способности за противодействие на хибридната война на семинар, посветен на необходимостта от интегриран подход за противодействие на хибридните заплахи в България. Събитието събра представители на правоприлагащите органи, наказателното

(Л-Д): Димитър Марков, Център за изследване на демокрацията, Росен Плевнелиев, Президент на Република България (2012-2017 г.), и Руслан Стефанов, Програмен директор, Център за изследване на демокрацията, по време на семинара „Интегриран подход за противодействие на хибридните заплахи в България“, София, 28 юни 2023 г.

правосъдие, отбраната и външната политика, заедно с академичните среди и гражданското общество, които обсъдиха практически стъпки за изграждане на необходимата инфраструктура за противодействие на ефектите от чуждото авторитарно влияние върху националната сигурност. Семинарът беше част от поредица подкрепени от Държавния департамент на САЩ събития през 2023 г., които благоприятстват сътрудничеството в борбата с хибридните заплахи в Черноморския регион между българските и румънските заинтересовани страни.

Икономическата програма се включи и като съавтор в издадения от британския Съвет по геостратегия доклад „Китайската народна република: Политически възприятия в Централна Европа“, в който главата, посветена на България, прави преглед на стратегическите отношения на Китайската комунистическа партия с политическия елит в страната.

През ноември 2023 г. Центърът публикува „Противодействие на хибридните заплахи от неконвенционални оръжия в Черноморския регион“. Анализът разглежда засиления интерес на Кремъл към неконвенционалните оръжия като средство за упражняване на влияние, който включва поредица от държавно спонсирани покушения с употребата на трудно откриваемы химически, биологични или радиоактивни вещества. Очертани са препоръки за възпиране и противодействие на хибридната война на Кремъл и за укрепване на отбранителните способности на региона чрез подобряване на Черноморското сътрудничество в сферата на сигурността, стратегическото партньорство в рамките на ЕС и НАТО и повишаването на институционалния капацитет на национално равнище за противо-

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ХИБРИДНИТЕ ЗАПЛАХИ ОТ НЕКОНВЕНЦИОНАЛНИ ОРЪЖИЯ В ЧЕРНОМОРСКИЯ РЕГИОН

Policy Brief No. 141, ноември 2023 г.

През последните десет години Кремъл систематично се стреми да укрепи влиянието си в Черноморския регион. Новите геостратегически цели остават идентични с тези, проследени по време на Студентската война, а осигуряването на надмощие в Черно море е съществена предпоставка за постигането на тези цели. Анексирането на Крим през 2014 г. беше важен сигнал, че стратегията на Русия за проследяване на геополитическите цели се променя. Анексирането не беше предпоставка от отбита окупация, а вместо това руското ръководство използва комбинация от хибридни мерки за намеса, включително разполагане на прието военно присъствие, които да позволят провеждането на контролирани референдуми. След анексирането на Крим, Кремъл изцяло подкрепяше сепаратистските сили в Южна Украйна, най-вече в Донбас и Луганска област, като по този начин допринесе за разгиването на продължителен въоръжен конфликт и дестабилизирането на региона. На този фон, нахлуването на Русия в Украйна през февруари 2022 г. представлява рязко ескалиране на едно непълноценно (и продължаващо) агресивно поведение.

Черноморският регион остава критична арена в продължаващата война, тъй като Кремъл се стреми да пренесе региона в своя постоянна зона на влияние. В проследяването на тази цел, Кремъл разчита на скрити арсенали от инструменти за намеса в други държави с цел титан дестабилизация. Москва разглежда тези инструменти систематично, за да насочи свои дивни ред, като разбива вътрешното единство и целостта в ЕС и НАТО чрез политически манипулации и информационни тактики. България и Румъния са сред най-честите мишени на широкоспектратна тактика на Кремъл за дестабилизация. Двете държави са потърпени от продължителното руско злопоставно влияние, което се

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Стратегията на Черноморския регион остава уязвима за продължаващите усилия на Кремъл да затвърди влиянието си в региона, използвайки тактика, която гласи за хибридна война до пълноценно военни конфликти.
- Стратегическа корупция, извършвана на ключови политически нива и чрез дублиране чрез дублираните механизми и контролирани мерки за поддръжка, използване на информационни източници за управление на контрол върху властите на държави и намеса посредством „дигитални мерки“ от същия тип, като манипулиране на информацията и дублиране посредством интернет, са сред най-често използваните инструменти за влияние в Черноморския регион.
- Русия използва дезинформационни кампании по време на стремежа си за високо умислено (SMU), като форма на когнитивна война срещу страните от Черноморския регион, възползвайки се от обществените страхи за постигане на собствените си геополитически амбиции.
- Черноморското сътрудничество в сферата на сигурността и стратегическото партньорство в рамките на ЕС и НАТО са от решаващо значение за укрепването на усилията за възпиране и противодействие на хибридната война на Кремъл и за укрепването на отбранителните способности на региона.
- Засилването на налягане в досега, излиза от стратегията за дезинформация на Кремъл в Черноморския регион. Препоръките на международните политики за борба с дезинформацията, които отчитат риска от извършване на нападения, е от ключово значение за подобряване на координацията между държавите, дименсионированите страни, националните и международните журналисти и осигуряване на възможност за постигане на максимално въздействие.

Този публичен и финансиран от Държавния департамент на САЩ Съветският и професионалният анализ не е задължително мнение на автора, който изразява само отговорност за него.

действие на завладяването на медиите и дезинформацията.

Анализът беше представен на международната конференция „Противодействие на хибридните заплахи от неконвенционални оръжия в Черноморския регион“, организирана в сътрудничество с Държавния департамент на САЩ и Център „Нова стратегия“, Румъния, на 28 ноември 2023 г. в София. В рамките на събитието изказвания направиха Кенет Мертен, Посланик на САЩ в България, Тодор Тагарев, Министър на отбраната на България, Сара Гамберини, Старши сътрудник в Националния университет по отбраната на САЩ, и др.

Центърът разшири обхвата на дейността си в областта на чуждото авторитарно влияние и дезинформацията в отбранителния сектор, като организира и участва в поредица от събития, посветени на информационната и когнитивната война в сътрудничество с българското Министерство на

Международна конференция „Противодействие на хибридните заплахи от неконвенционални оръжия в Черноморския регион“, София, 28 ноември 2023 г.

отбраната, Центъра за върхови постижения на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия и Колежа по международна сигурност към Националния университет

по отбраната на САЩ. Сред тях бяха пилотен курс на тема когнитивната война, организиран с Центъра за върхови постижения на НАТО през юли 2023 г., курс по стратегическо

(Л-Д): Божидар Божанов, Председател, Комисия по електронно управление и информационни технологии, Народно събрание, Тодор Тагарев, Министър на отбраната, и Кенет Мертен, Посланик на САЩ в България, на международната конференция „Противодействие на хибридните заплахи от неконвенционални оръжия в Черноморския регион“, София, 28 ноември 2023 г.

съревнование в когнитивната област, организиран от Колежа по международна сигурност и Българския дипломатически институт и проведен във Военна академия „Г. С. Раковски“ на 11–15 септември 2023 г., и семинар за служители на Министерството на отбраната за идентифициране на цели и подготовка на наративи, проведен от Центъра и мрежата Zinc в София на 8 ноември 2023 г.

II. Противодействие на корупцията, незаконното финансиране и завладяването на държавата

През 2023 г. Центърът продължи работа по традиционни ключови теми като завладяването на държавата, взаимовръзките между корупцията,

националната сигурност, зловредното чуждо влияние и корозивните капитали, както и укрепването на почтеността при обществените поръчки, проверките на имуществени декларации и финансовите, политическите и институционалните отношения между централните и местните власти.

Форумът „Справяне със завладяването на държавата в Югоизточна Европа“, проведен на 25 януари 2023 г. в Белград, беше посветен на възстановяването на антикорупционно-то законотворчество в Югоизточна Европа, подкрепата за правните и процедурните реформи от публично-частни партньорства и поуките за държавите – членки на ЕС и за страните кандидатки. Сред ораторите и участниците в дискусиата бяха Виола

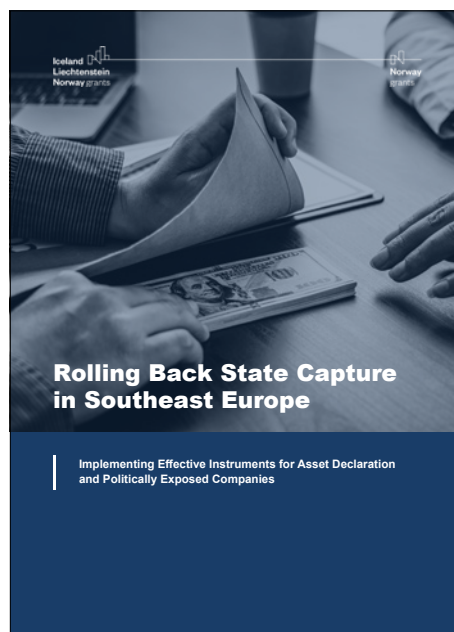

(Л-Д): Дирк Лоренц, Ръководител на Политическата секция, Делегация на Европейския съюз в Р Сърбия, Посланик Гудрун Щайнакер, Вицепрезидент на Асоциацията за Югоизточна Европа, Милена Йеновай, Ръководител на проект „Върховенство на закона и борба с корупцията“, ПРООН, Белград, и Руслан Стефанов, Програмен директор, Център за изследване на демокрацията, Белград, 25 януари 2023 г.

фон Крамон-Таубадел, Член на Европейския парламент (Група на Зелените/Европейски свободен алианс), Крум Зарков, Министър на правосъдието на България, Даниел Фройнд, Член на ЕП (Група на Зелените/Европейски свободен алианс), Посланикът на Норвегия в Белград Йорн Еуген Гьелстад, Посланикът на САЩ Кристофър Хил и Таня Мишчевич от Министерството на европейската интеграция на Република Сърбия.

Системата за мониторинг на антикорупционните мерки (МАСРІ) е въздействащ пример от практиката за публично-частно партньорство с цел укрепване на антикорупционния капацитет в региона. През 2023 г. Центърът ръководи прилагането на МАСРІ в 27 институции от девет държави (България, Хърватия, Унгария, Румъния, Албания, Босна и Херцеговина, Северна Македония, Черна гора и Сърбия). Публичните институции, в които инструментът за анализ на вътрешните антикорупционни мерки беше приложен, дадоха висока оценка на процеса и заявиха намеренията си да актуализират антикорупционната си политика и да продължат използването на МАСРІ като процедура за редовен мониторинг на ефективността ѝ.

Членовете на Регионалната платформа за публично-частно партньорство за добро управление (R2G4P) представиха втория доклад за добро управление в Югоизточна Европа, който се спира на правните и процедурните пропуски, заради които декларациите за имущество все още не са ефикасен инструмент за предотвратяване на корупцията и незаконното забогатяване. Докладът разкрива още, че 5% от всички договори за обществени поръчки в Югоизточна Европа се печелят от фирми, свързани с политическите среди.

На 21 март 2023 г. в София, с цел да предостави платформа за обмен на идеи между представители на правителствата и гражданското общество от региона и техните международни партньори, Центърът за изследване на демокрацията, в сътрудничество с Министерството на правосъдието на България, Базелския институт за управление и Фондация „Фридрих Еберт“, организира форума **„Антикорупция и национална сигурност“** в рамките на антикорупционната кохорта на Срещата на върха за демокрация. Участниците представиха постиженията на правителствата от Югоизточна Европа в Годината на действие, последвала първата Среща на върха, и обсъдиха Програмата за действие в областта на антикорупцията.

Съвместната работа на Центъра за изследване на демокрацията и Министерството на правосъдието беше скрепена с Меморандум за сътрудничество, подписан на 6 януари 2023 г. в рамките на Срещата на върха за

(Л-Д): Рене Трайкова, Ръководител екип, Базелски институт за управление, Марко Ковач, Министър на правосъдието, Черна гора, Мая Попович, Министър на правосъдието, Сърбия, Шанти Калатил, бивш Заместник-помощник на Президента и Координатор по въпросите на демокрацията и правата на човека, Съвет за национална сигурност на САЩ, Пол Масаро, Старши политически съветник по въпросите на борбата с корупцията и санкциите, Комисията за сигурност и сътрудничество в Европа, САЩ, Крум Зарков, Министър на правосъдието, България, Румен Радев, Президент на Р България, Андреа Бруилет-Родригес, Зам. ръководител на мисията, Посолство на САЩ в България, Десислава Гоцкова, Ръководител на Секретариата на Регионалната антикорупционна инициатива, Посланик Симон ван дер Бург, Посолство на Нидерландия, Руслан Стефанов, Програмен директор, Център за изследване на демокрацията, и Жак Панаро, Постоянен представител, Фондация „Фридрих Еберт“, София, 21 март 2023 г.

демократия и водената от България демократична кохорта «Антикорупционните политики като гаранция за националната сигурност, стабилност и суверенитет».

Поредицата от събития на високо равнище и дискусии по темата за устойчивостта на реформите завърши с международния форум „Антикорупция, демократична устойчивост и икономическа сигурност“, който се проведе в София на 9 ноември 2023 г. Председателят на Центъра за изследване на демокрацията Огнян Шентов и посланикът на Норвегия

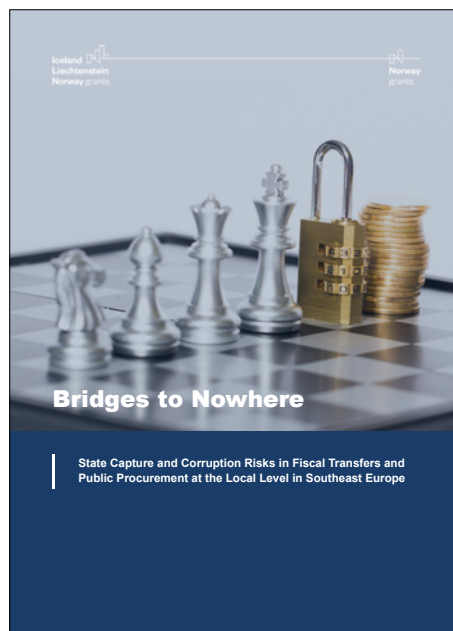
Сири Беате Бари подчертаха необходимостта от прилагане на съществуващите политически ангажimenti на практика. Министър-председателят на България Николай Денков и Европейският главен прокурор Лаура Кьовешки подчертаха, че липсата на силни политически лидери, адекватен капацитет и ефективни процедури възпрепятства усилията за спиране на незаконните финансови потоци, както и процеса на замразяване и конфискуване на активи на лица, санкционирани за корупция, незаконно забогатяване, изпиране на пари и организирана престъпност.

(Л-Д): Д-р Огнян Шентов, Председател на Центъра за изследване на демокрацията, и Крум Зарков, Министър на правосъдието, София, 6 януари 2023 г.

Участниците в дискусиата отпратиха препоръка за системна употреба на инструменти за оценка на корупционния риск, за да се идентифицират и предотвратят най-разпространените и вредни схеми за корупция и конфликт на интереси на институционално, секторно и местно равнище. Необходимо е също да се съгласуват дефинициите на всички корупционни престъпления, да се увеличат санкциите за физически и юридически лица, да се развие електронното управление и да се осигурят по-добри инструменти за разследване. Един от сесиите на форума беше посветена на спешната необходимост Европа да укрепи капацитета си за икономическа сигурност. Бяха изтъкнати опасните пропуски в действащия режим на санкции срещу руския петрол, свързани със специалните derogации. В заключение участниците насърчиха законодателните и правоприлагащите органи да работят съвместно с гражданското общество, академичните среди, бизнеса и медиите.

На форума Центърът представи третия си регионален доклад за доброто управление „**Мостове за никъде: Завладяване на държавата и коруп-**

(Л-Д): Христо Иванов, Народен представител, бивш Министър на правосъдието на България, Уте Щигел, Зам. ръководител на отдел „Правни въпроси и борба с корупцията“, Дирекция „Международни и хоризонтални въпроси“, ГД „Вътрешни работи“, Европейска комисия, д-р Огнян Шентов, Председател на Центъра за изследване на демокрацията, Лаура Къовеши, Европейски главен прокурор, Николай Денков, Министър-председател на България, Сири Беате Бари, Посланик на Норвегия в Румъния, България и Молдова, Мишел Сапен, бивш Министър на финансите на Франция, Лиляна Павлова, Вицепрезидент, Европейска инвестиционна банка, София, 9 ноември 2023 г.

ционни рискове при фискалните трансфери и обществените поръчки на местно ниво в Югоизточна Европа“, както и анализа „Завладяната държава: Рисковете от дистрибутивната политика в Югоизточна Европа“. В публикациите се разглеждат скритите клиентелистски мрежи, които застрашават публичните финанси в региона и възпрепятстват разрешаването на редица вътрешни и международни предизвикателства. На преден план са изнесени рисковете, свързани със злоупотребата с фискални трансфери от централните към местните власти в девет държави: България, Хърватия, Унгария, Румъния, Албания, Босна и Херцеговина, Северна Македония, Черна гора и Сърбия.

Центърът продължи да подпомага укрепването на антикорупционния капацитет на държавните институ-

ции и гражданските организации в Югоизточна Европа. През годината бяха осъществени поредица обучения и лятно училище (29-31 май 2023 г., Белград), както и три уебинара. Лекторите представиха ценни методи за оценка на корупционния риск, разследване и пресичане на незаконните финансови потоци и неправомерното чуждо влияние, използване на механизмите за борба с изпирането на пари и проверка на инвестициите, защита на медийния плюрализъм и оспорване на дезинформацията.

Регионалната мрежа на Центъра за изследване на демокрацията за борба с корупцията – Инициатива за развитие и почтеност в Югоизточна Европа (SELDI.net) – продължи да анализира задълбочено явлението „завладяване на държавата“, като през годината се съсредоточи върху засилването на

ролята на одитните институции за предотвратяване на злоупотребите с държавни ресурси.

Центърът участва активно в работни групи към Министерството на правосъдието по разработването на проектозакон за защита на лицата, подаващи сигнали за нередности, и проектозакон за лобизма, както и вторично законодателство, напр. процедури и правила, за прилагане на тези нормативни актове. Екипът предостави и препоръки на Националния съвет за борба с корупцията във връзка с актуализирането на Националната стратегия за борба с корупцията и Пътната карта към нея. Като част от кореспондентската мрежа на ГД „Вътрешни работи“ към Европейската комисия, Центърът продължи да извършва цялостен мониторинг на антикорупцията и върховенството на закона в България и да предоставя анализи и препоръки, включени в Годишния доклад за върховенството на закона на ЕК.

След като преди 20 години беше сред участниците в конференцията на ви-

соко равнище в **Мерида**, Мексико, на която беше подписана Конвенцията на ООН срещу корупцията, през декември 2023 г. Центърът отново се присъедини към своите колеги и партньори от световната антикорупционна общност на 10-тата Конференция на държавите – страни по Конвенцията в Атланта, Джорджия. Събитието отбеляза постиженията и очерта предизвикателствата в тази област, а гражданското общество за първи път беше признато за неразделна част от усилията за борба с корупцията. В рамките на конференцията беше проведен Форум на гражданското общество, като представителите на гражданските организации се включиха и в дискусиите на конференцията. Директорът по научната дейност на Центъра за изследване на демокрацията д-р Тодор Галев се изказа в панела „Корупция и данни: Как данните говорят за корупцията?“ на четвъртия Академичен антикорупционен симпозиум. Екипът на Центъра представи работата си в области като прилагане на санкции, скрининг на инвестициите и икономическа сигурност по време на кръгла маса, ор-

Държавният секретар на САЩ Антъни Блинкен по време на 10-тата Конференция на държавите – страни по Конвенцията на ООН срещу корупцията, Атланта, САЩ, 11-15 декември 2023 г.

Руслан Стефанов, Програмен директор и Главен икономист на Центъра за изследване на демокрацията, на кръгла маса на тема „Демократична устойчивост и икономическа сигурност“, Вашингтон, 13 декември 2023 г.

ганизирана от Центъра за международно частно предприемачество във Вашингтон на 13 декември 2023 г.

III. Икономическа сигурност и недекларирана заетост

Центърът за изследване на демокрацията продължи да се занимава с критичния недостиг на данни и разбиране на мащаба и естеството на незаконните финансови потоци в Югоизточна Европа. Докладът „Разбиване на кода: Руска и китайска дезинформация и незаконни финансови потоци в Югоизточна Европа“ прави цялостна оценка на обхвата, основните методи, каналите и целите на незаконните финансови операции в Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватия, Косово, Черна гора, Северна Македония и Сърбия. Той разкрива до каква степен мрежите за завладяване на медиите и изпиране на пари подкопават демокрацията и евроатлантическата интеграция, като влияят на вътрешно и външно-

политическите решения на страните в региона. Анализът „Незаконни финансови потоци и дезинформация в Югоизточна Европа“ представя актуализирани данни за тактиките за завладяване на медиите и незаконните финансови операции, използвани от авторитарни държави и местните им съюзници. Той се допълва от [интерактивно табло](#) и [статия](#), съдържащи непубликувани до момента данни и най-новите оценки за размера на незаконните финансови потоци (общ размер, постъпления и изтичане на средства) и информационното влияние, което Русия и Китай упражняват в Югоизточна Европа.

Нахлуването на Русия в Украйна ясно показва опасностите, които крие клептократията, и открои рисковете, на които Европа и светът са изложени поради negliжирането на капиталите от престъпна дейност. Центърът анализира тези рискове в доклада си „Въздействието на войната в Украйна върху незаконните финансови потоци в Югоизточна Европа“, който оце-

нява основните фактори, спомагащи за незаконното финансиране в региона след началото на войната и очертава сериозните пречки пред органите за граничен контрол, полицията и службите за борба с изпирането на пари, намаляващи ефективността им срещу организираната престъпност, и предлага практически препоръки за ограничаване на незаконните финансови потоци.

Друг аспект в работата на Центъра беше сигурността на инвестициите, особено в настоящия контекст на привличане на чуждестранни инвестиции към нововъзникващите пазари – област, в която е налице критична нужда от задълбочени изследвания. По този повод на 6 юни 2023 г. Центърът за изследване на демокрацията и американският Център за международно частно предприемачество организираха кръглата маса „[Корозивен капитал и скрининг на инвестициите](#)“, посветена на неотложните мерки за постигане на икономическа сигурност. В дискусиата участваха Кенет Мертен, Посланик

на САЩ в България, Никола Янков, Управляващ съдружник на „Експат Капитал“, Иван Михайлов, Главен изпълнителен директор на Американската търговска камара, Миглена Милева, Ръководител на отдел „Инвестиционна политика“ в Министерството на иновациите и растежа, Мая Найденова, Вицепрезидент на Германо-българската индустриално-търговска камара, Павел Геренски, Директор на Агенция „Митници“, и Джон Кей, Ръководител на Програма „Европа“ на Център за международно частно предприемачество, Вашингтон.

Експертите на Центъра за изследване на демокрацията изготвиха [становище](#), което подлага на анализ законопроекта за изменение и допълнение на Закона за насърчаване на инвестициите, публикувано на уебсайта на Народното събрание на България през август 2023 г.

През годината Центърът продължи да поддържа стратегически партньорски отношения и да участва в събития на организации и като хър-

(Л–Д): Радмила Янковска, бивш Министър на отбраната, Али Ахмети, лидер на Демократичния съюз за интеграция, Северна Македония, Анджелина Айхорст, Управляващ директор на Европейската служба за външна дейност, и д-р Ваня Петрова, Старши анализатор в Центъра за изследване на демокрацията, на Преспанския форум за диалог „Разширяване на европейското семейство до 2030 г.: Мисията (не)възможна?“, Струга, 14–16 юни 2023 г.

ватския Център за сътрудничество в областта на сигурността RACVIAC, Европейския център за изследвания в областта на сигурността „Джордж Маршал“, правителството на Република Северна Македония (Преспански форум за диалог 2023), Немско сдружение за международно сътрудничество, Фондация „Конрад Аденауер“, Фондация „Ханс Зайдел“ и др.

Продължи и сътрудничеството с Европейския орган по труда, като през годината експерти на Центъра разработиха поредица документи и анализи, насочени към споделяне на добри практики и опит в борбата с недекларираната заетост в държавите – членки на ЕС, в следните области:

- последици от покачващите се разходи за издръжка върху равнището на недекларираната заетост;
- сътрудничество при разследването и противодействието на недекларираната заетост сред мобил-

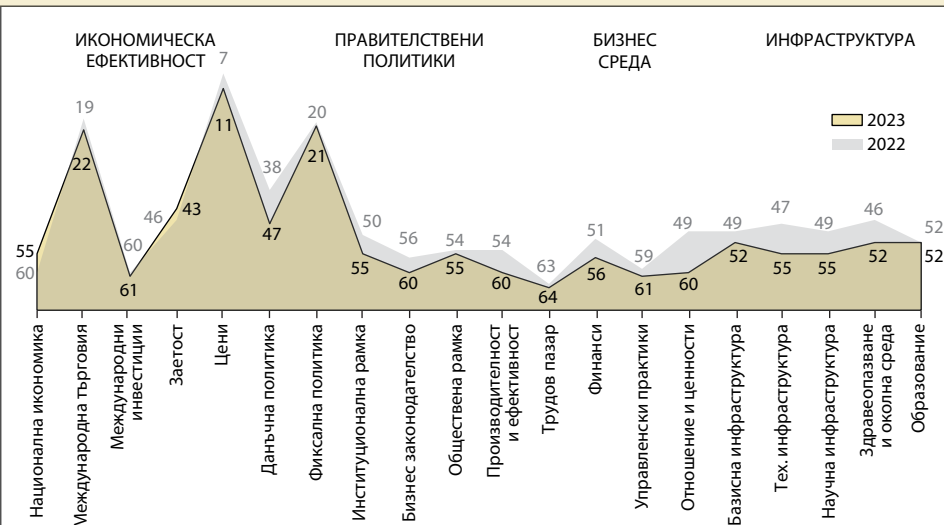
ните работници от ЕС и от трети страни;

- методи за предотвратяване на недекларираната заетост чрез използване на критериите при обществените поръчки;
- видове доказателства и правни презумпции, които могат да се използват за доказване на недекларираната заетост в съда;
- граждански инициативи и на неправителствени организации, които си сътрудничат с публичните органи в борбата с недекларираната заетост.

IV. Иновации и конкурентоспособност

Продължи сътрудничеството с Центъра за изследване на световната конкурентоспособност към Института за развитие на управлението (IMD), Швейцария, като Центърът за из-

Профил на конкурентоспособността на българската икономика за периода 2022 – 2023 г.

Източник: Годишник на световната конкурентоспособност 2023, Институт за развитие на управлението (IMD).

следване на демокрацията за поредна година подготви частта, посветена на международната конкурентоспособност на България в *Годишника на световната конкурентоспособност 2023*. Сложната взаимовръзка между инфлацията и нарастващите поради войната в Украйна и конфронтацията между световните суперсили геополитически рискове сериозно подкопа икономическата и инвестиционната сигурност в Европа. През 2023 г. България заема 57-мо място от общо 64 държави, което представлява спад с четири места само за една година.

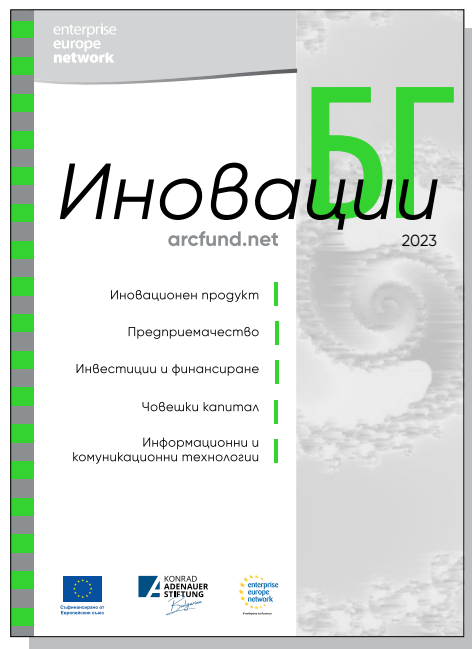
Основните пречки за конкурентоспособността на България през 2023 г. са:

- продължителната политическа нестабилност, неукрепналото върховенство на закона и неизяснената стратегия по отношение на Украйна;
- отложеното присъединяване към Евронзоната и Шенген, рискът от непълно усвояване на еврофондовете;
- фискалната несигурност, свиването на работната сила и значителния дял на сивата икономика;
- задълбочаването на социално-икономическите неравенства и високият риск от обедняване;
- бавният преход към зелена икономика и неясният график за извеждане от употреба на въглищата.

Икономическата програма участва активно в разработването на ежегодния доклад *Иновации.бг*. Докладът за 2023 г. изяснява факторите, които възпрепятстват устойчивия иновационен растеж на България. Сред тях са недостатъчното държавно финансиране за наука и иновации (отпуснатите от България средства са едва 22% от средните стойности за ЕС-27) и неефективното използване на наличните ресурси. Въпреки това през

последните две години отбранителната индустрия на страната отбеляза най-значителния си ръст на производство от 1989 г. насам. През 2022 г. българската отбранителна промишленост е изнесла специализирани продукти на стойност над 1,6 млрд. евро, което представлява 200%-тово увеличение в сравнение с предходните години. Модернизацията и разширяването на производството се дължат на две основни стратегии – трансфер на технологии и постепенни (а не радикални) иновации в областта на цифровизацията и автоматизацията.

Докладът *Иновации.бг*, който се утвърди като основен стратегически документ за редовен мониторинг на иновационната дейност в страната, беше представен на 19 декември 2023 г. на деветнайстия Национален иновационен форум.

Тази страница умишлено е оставена празна.

Програма „Енергетика и климат“

През 2023 г. Програма „Енергетика и климата“ се фокусира върху следните теми:

- **Енергийна и климатична сигурност.** През 2023 г. Центърът за изследване на демокрацията разшири приложението на *Индекса на риска за енергийната и климатичната сигурност* – инструмент, базиран на данни, който освен България, Румъния, Гърция, Германия и Италия обхваща и Украйна. Водеща тема за програмата беше стратегическото отделяне на България и Югоизточна Европа от руския петрол. Бяха разработени подробни сценарии за диверсификация и отказ от природния газ за региона, а анализите от поредицата „Кремълския наръчник“ се фокусираха върху Латинска Америка, като с тази иновативна оценка изследванията на руското икономическо влияние придобиха глобален мащаб.
- **Декарбонизация, справедлив преход и социална приемливост.** Програма „Енергетика и климат“ допринася активно за разработването на ключови национални инструменти като Териториалните планове за справедлив преход (ТПСП) и Пътната карта за климатична неутралност, която е част от Националния план за възстановяване и устойчивост (НПВУ), като изготвя базирани на данни оценки и моделира сценарии за декарбонизацията на България. Центърът продължи дългосрочния си ангажимент за предоставяне на решения, свързани с прехода към нисковъглеродна икономика, като изготви задълбочен анализ на основните социално-икономически характеристики на въглищните региони в страната. Беше разширено сътрудничеството с българското правителство във връзка с преразглеждането на Националния план в областта на енергетиката и климата (НПЕК).
- **Енергийна ефективност, енергийна бедност и качество на въздуха.** Центърът разшири анализите си в тази област, като предприе изследване на макро и микроикономическото въздействие на цените на въглеродни емисии в Централна и Източна Европа (ЦИЕ) върху равнището на енергийна бедност. Екипът координира и инструмент, чрез който се квантифицират многобройните ползи от енергийната ефективност и се предлагат решения, подходящи за икономиката на съответния регион.
- **Съвременни нисковъглеродни технологии.** В рамките на анализите си на съществуващите правни, административни и финансови предизвикателства пред инвестициите в нисковъглеродни технологии през 2023 г. Центърът направи преглед на потенциала за изпълнение на проекти в областта на възобновяемата енергия и картографира капацитета за производство на офшорна вятърна енергия в четири държави – Полша, Хърватия, Румъния и България, включително чрез оценка

на пречките за развитието на сектора, произтичащи от лошо управление. Центърът оказва съдействие за усъвършенстване на *Законопроекта за енергията от възобновяеми източници в морските пространства* в посока ускоряване на инвестиционния процес в България.

I. Енергийна и климатична сигурност

Въпреки усилията на Запада да намали зависимостта си от вноса на руски изкопаеми горива, през 2023 г. не се наблюдава подобрене на глобалната енергийна и климатична сигурност. Предизвикателствата пред Европа остават, като тя е изправена пред постоянен недостиг на енергоносители, повишени цени на енергията и забавяне на извеждането от употреба на въглищата. Разработеният от Центъра *Индекс на риска за енергийната и климатичната сигурност (ECSRI)* представлява базиран на данни инструмент, с помощта на който политическите и бизнес лидери могат да

проследяват развитието на рисковете в тази област, както и взаимовръзките помежду им. След прилагането на индекса в България, Румъния, Гърция, Германия и Италия, той беше приложен и в Украйна. Основните констатации и препоръки бяха обобщени в анализа *„Да вървим заедно напред: Енергийна и климатична сигурност за Украйна и Европа“*. Въз основа на това, по поръчка на *Европейската комисия* беше извършено *проучване на алтернативни показатели, свързани с БВП*, в което се предлага *интегриран* подход за оценка на напредъка на европейските държави към устойчиво развитие и благосъстояние чрез индикатори „отвъд БВП“.

Центърът разработи подробни сценарии за диверсификация и намаляване потреблението на природен газ за региона на Югоизточна Европа, публикувани в доклада *„Бъдещето на природния газ в Югоизточна Европа“*. Представени са три различни сценария за сигурността на доставките на газ в България, Румъния и Гърция до 2030 г., както и дългосрочните перспективи за намаляване на тази суровина до края на десетилетието. Анализът беше обсъден на кръгла маса на високо равнище, озаглавена *„Бъдещето на природния газ в Югоизточна Европа: Диверсификация и извеждане от енергийния микс“*, организирана в София на 28 март 2023 г. В събитието взеха участие изтъкнати експерти по енергийна политика от ЕС и САЩ, сред които Джефри Пайът, Помощник-държавен секретар на САЩ по енергийните въпроси, Ивон Слинген-

берг, Директор „Стратегия, анализ и планиране“ към Генерална дирекция „Действия за климата“ на Европейската комисия, Мелани Кендърдайн, Директор на амерканския институт „Инициативата за енергийни алтернативи“, Петер Зениевски, Главен газов анализатор в Международната агенция по енергетика, и др. Основните изводи и възможните политики и мерки бяха обобщени в анализа [„Енергийна независимост: Сигурност на газовите доставки и декарбонизация в Югоизточна Европа“](#).

В доклада [„Енергетика без Русия“](#), посветен на енергийната и климатичната сигурност в България, Центърът за изследване на демокрацията очерта серия от краткосрочни и дългосрочни мерки, които биха подпомогнали външната неутралност и стратегическото отделяне на България от Русия.

В сътрудничество с Фондация „Фридрих Науман“ Центърът продължи усилията си за анализ на руското икономическо влияние в Европа, като изготви доклад за прекия и непрекия икономически отпечатък на Русия в Германия. Акцентира се върху енергоемките отрасли и мощните руско-германски мрежи за влияние в стратегически бизнес сектори, които Кремъл използва, за да влияе върху ключови аспекти на германската външна политика. Докладът [„Стратегическо отделяне: Преодоляване на руското икономическо влияние в Германия“](#) привлече вниманието на политиките и медиите и получи широк отзвук в основните [германски медии](#). Той беше представен и на две кръгли маси на високо равнище, проведени в Берлин на 6 септември: *«Стратегическа зависимост: Руското икономическо влияние в Германия и избягването на санкциите»* и *«Немските бизнес интереси в Русия: Как немските компании продължават бизнеса си»*.

По време на събитията беше обсъден предложеният от немското правителство подход за стратегическо отделяне от Русия и преодоляване на дефицитите в управлението, позволяващи заобикаляне на санкциите. Центърът организира и срещи на тема противодействие на руското икономическо и политическо влияние в страната с ключови депутати от немския парламент и представители на Министерството на финансите, Министерството на икономиката и действията в областта на климата и Федералното министерство на външните работи.

Анализите от поредицата *„Кремълския наръчник“* се фокусираха и върху Латинска Америка. Инициативата, стартирала в края на октомври със семинар в Кали, Колумбия, има за цел да анализира присъствието на руски компании и свързани с Кремъл олигархични мрежи в пет държави: Боливия, Панама, Аржентина, Венецуела и Бразилия.

Прилагането и изпълнението на санкциите в областта на енергетиката в Европа беше основен акцент в работата на Центъра през годината. Центърът публикува анализа [„Ефективни санкции за стратегическо отделяне от Русия в европейската енергетика“](#), в който се разглежда режима на санкции в европейския енергиен сектор и се разкриват основните пропуски, които позволяват на Русия да продължи да изнася петрол, природен газ и ядрено гориво за ЕС. Преодоляването на пропуските в управлението на санкционния режим залегна в основата на дискусиата по време на международна конференция в София през м. юни, озаглавена *„Противодействие на Кремълския наръчник в Черноморския регион“*. В събитието участваха изтъкнати енергийни експерти от ЕС и САЩ, които се обединиха около мнението, че ЕС следва да

(1–4): Руслан Стефанов, Програмен директор на Центъра за изследване на демокрацията, Норберт Бекман-Диркес, Ръководител на Представителството в България на Фондация „Конрад Аденауер“, и Мелани Кендърдайн, Директор на Инициатива за енергийни алтернативи и бивш съветник на министъра на енергетиката на САЩ, на кръглата маса „Противодействие на Кремълския наръчник в Черноморския регион“, София, 14 юни 2023 г.

разшири обхвата на санкциите и върху природния газ, както и да въведе вторични санкции за търговците на петрол, спедиторите и застрахователите, които подпомагат продажбата на руски петрол по света.

Беше проведен и семинар на високо равнище, на който Центърът и партньорите му от Инициативата за енергийни алтернативи, Вашингтон – аналитичен център в областта на световната енергийна политика – обсъдиха [глобалното бъдеще на природния газ в свят с ниски въглеродни емисии](#).

През 2023 г. Центърът работи усилено в посока стратегическото отделяне на България и Югоизточна Европа от руския петрол. Най-голямата заплаха за енергийната и националната сигурност на страната е продължа-

ващото надмощие на руска компания на българския петролен пазар. Няколко правителства подред се опитваха да убедят обществеността, че дерогацията от забраната на ЕС за внос на руски нефт е необходимо условие за работата на най-голямата рафинерия в региона, собственост на „Лукойл“, и за предотвратяването на криза в сигурността на доставките за България. Още през февруари 2023 г. Центърът публикува анализа [„Отделяне от руския петрол“](#), който за пореден път доказва, че рафинерията може лесно да замени вноса на руски суров петрол, и в допълнение оценява стойността на свръхпечалбите, генерирани от „Лукойл“ в България. В публикацията [„Зависимостта на България от руския петрол: Отвъд дерогацията“](#) се представят няколко изготвени за българското правителство сценария за прекратяване на дерога-

цията, очертават се възможните последици от това решение и се предлагат конкретни мерки за преодоляване на евентуалните отрицателни ефекти върху българската икономика.

През ноември 2023 г. сп. „Политико“ публикува ексклузивна статия, базирана на съвместното разследване на Центъра за изследване на демокрацията, неправителствената организация „Глобъл Уитнес“ и финландския Център за изследване на енергетиката и чистия въздух (CREA), озаглавено „Избягване на санкциите и дерогация от петролното ембарго срещу Русия“. Статията и анализът изясняват как „Лукойл“ успява да изнесе чрез бургаската рафинерия петролни продукти на стойност около 1 милиард долара за страни от и извън ЕС, като се възползва от дерогацията за България, за да заобиколи санкциите. Преди публикуването на анализа Центърът запозна с изводите ключови политики от ЕС и САЩ, сред които Специалния пратеник на ЕС по санкциите Дейвид О’Съливан, Ръководителя на Офиса за координиране на санкциите в Държавния департамент на САЩ Джим О’Брайън, Директора за Централна и Югоизточна Европа в Съвета за национална сигурност на САЩ Джереми Лонг, Помощник-държавният секретар по енергийните въпроси Джефри Пайът, както и Заместник помощник-държавният секретар по европейските въпроси Соната Култър. Публикуването на анализа предизвика бурни реакции в медиите, а датата за отмяната на дерогацията беше променена за 1 март 2024 г. Беше предизвикано и разследване на действията на България от страна на Европейската комисия, а парламентарните групи на ЕНП и АЛДЕ в европейския парламент излязоха с декларации, в които се призовава ЕС да спре изцяло вноса на изкопаеми горива от Русия. На 13 декември Центърът

за изследване на демокрацията и CREA публикуваха поредната [оценка](#), в която се разкрива рязкото увеличаване на вноса на суров петрол в България от „Лукойл“ на цени, надвишаващи тавана, след юли 2023 г., което носи на Кремъл най-малко 700 млн. долара допълнителни приходи между август и октомври същата година.

II. Декарбонизация, справедлив преход и социална приемливост

Декарбонизация

България изостава значително от останалите централно и източноевропейски страни по отношение на декарбонизацията на икономиката и прилагането на амбициозните политически и финансови инициативи на ЕС за климатична неутралност. Центърът заема активна позиция чрез участието си в дискусиите на Комисията за енергиен преход (КЕП) към Консултативния съвет за Европейската зелена сделка в Министерски съвет, която разработва Пътна карта за климатична неутралност на България. Като част от ръководството на КЕП, д-р Мария Трифонова, Старши научен сътрудник в Центъра, взе участие в редица обсъждания с Европейската комисия и българското правителство относно анализа на сценариите за извеждането на възгледите от енергийния микс. В допълнения на тази дейност, Центърът, в сътрудничество с унгарския Регионален изследователски център за енергийна политика и белгийската консултантска компания CLIMAST, изготви две базирани на данни оценки на перспективите за декарбонизация на България чрез метода моделиране на сценарии.

На 23 март 2023 г. на кръглата маса „Пътна карта за климатична неутрал-

*Кръгла маса „Пътна карта за климатична неутралност на България до 2050 г.“,
София, 23 март 2023 г.*

ност на България до 2050 г.“ беше представена разработената от Центъра [оценка на въздействието](#) на различните сценарии за отказ от въглища. В събитието взеха участие Борислав Сандов, Заместник министър-председател по климатичните политики (2021-2022 г.), Делян Добрев, Председател на Комисията по енергетика в Народното събрание, както и над 70 представители на управлението и независими енергийни експерти. На кръглата маса беше изтъкната необходимостта от разработване на цялостна, базирана на факти енергийна стратегия, в която са ангажирани всички заинтересовани страни. Беше изготвена и втора оценка на [декарбонизацията на българския енергиен сектор до 2050 г.](#) с акцент върху последиците за енергийната и климатичната сигурност, която беше представена на кръглата маса на тема „[Пътна карта за климатична неутралност на България до 2050 г.: Енергийна и климатична сигурност](#)“ на 12 септември 2023 г. Анализът разглежда основните предположения и изводи от раздела за електроенергията в доклада на

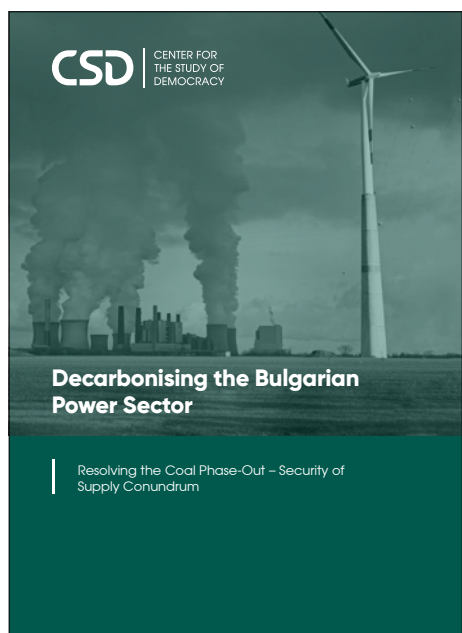
Министерството на енергетиката, очертаващ двата сценария за поетапно извеждане на въглищата от енергийния микс, които ще залегнат в основата на Пътната карта за климатична неутралност и Териториалните планове за справедлив преход (ТПСП). Центърът подчертава необходимостта от ускоряване на извеждането на въглищата и преодоляване на системните рискове за сигурността на електроснабдяването, представяни като непреодолими от ключови държавни служители и бизнес мрежи, свързани с въглищния сектор.

Справедлив преход

През 2023 г. Центърът продължи да предоставя решения за преодоляване на предизвикателствата на прехода, пред които са изправени въглищните региони в България. Въз основа на широки консултации със заинтересованите страни и на експертно проучване беше изготвен анализ на ключовите социално-икономически характеристики на областите [Стара Загора](#), [Кюстендил](#) и [Перник](#) и перс-

пективите за въвеждане на ефективни мерки за икономическа трансформация на тези райони. Центърът се включи активно в дебата относно поэтапното извеждане на въглищата и ТПСП чрез предложение за **конкретни политически мерки** за подпомагане на справедливия преход и целева кампания в социалните медии, посветена на потенциала на регионите. На практика Центърът беше единствената организация, която се противопостави на въглищното лоби и на голяма част от правителството, настоявайки за по-амбициозен график за извеждане на въглищата от употреба, премахване на въглищните субсидии и предприемане на тежки, но необходими мерки за осъществяване на икономическия преход със съответната грижа за най-уязвимите групи.

Центърът разшири сътрудничеството си с правителството по преразглеждането на НПЕК и съставяне на проектоверсия, която да бъде представена пред Европейската комисия

през второто тримесечие на 2024 г. На 27 ноември 2023 г. Центърът стана съорганизатор на първата серия от официални дебати на НПЕК със заинтересованите страни. В рамките на договор с ГД „Енергетика“ на ЕК екипът на Центъра ще ръководи стратегията за консултации със заинтересованите страни на Министерството на енергетиката за предоставяне на техническа помощ на правителствата на държавите членки в процеса на актуализиране на техните НПЕК.

Социална приемливост

С помощта на новия метод CIVISTI Центърът осъществи прогнозно проучване с широко гражданско участие. Методът дава възможност на гражданите да бъдат водещата страна в процеса на разработване и прилагане на политиките на ЕС в областта на устойчивостта и иновациите. През лятото на 2023 г. беше организирана поредица консултации с граждани относно обществения ефект на използването на биоенергия в четири европейски държави – България, Италия, Швеция и Австрия. По този начин беше повишена осведомеността на гражданите за ролята на биоенергията в енергийния преход и им беше дадена възможност да изразят своите ценности, надежди и възгледи за политическите и изследователските приоритети на ЕС в тази област.

На 27 и 28 септември 2023 г., в рамките на годишното пленарно заседание на заинтересованите страни на ETIP Bioenergy, проведено в Брюксел, Центърът председателства панел, посветен на социалната приемливост на биоенергията в контекста на целите на ЕС за декарбонизация. Дискусията, в която участваха ключови представители на управлението и енергетици от ЕС, имаше за цел бъдат формулирани важни политически

решения за повишаване на социалната приемливост на възобновяемата енергия, които да допринесат за постигането на целите на Съюза в областта на енергетиката и климата.

III. Връзката между енергийната ефективност, енергийната бедност и качеството на въздуха

Предвид необходимостта от амбициозна местна политика за чист въздух Центърът работи в тясно сътрудничество със Столична община за подобряване на една от първите нискоемисионни зони в Централна и Източна Европа.

По примера на 300 европейски града, през декември 2022 г. в София беше въведена първата подобна зона. Въпреки големите първоначални амбиции на тази инициатива за справяне с лошото качество на въздуха в София, целите и изпълнението на настоящата ѝ версия имат нужда от усъвършенстване.

Центърът разработи препоръки за **ефективно прилагане на нискоемисионната зона в София**, основани на добри европейски практики, модели на трафика и сценарии за прилагането им. Съответните законодателни мер-

Кръгла маса „Преодоляване на енергийната бедност и декарбонизация на българската икономика“, София, 15 март 2023 г.

ки бяха предложени в доклада „Правни насоки за ефективно прилагане на нискоемисионните зони“.

Предвид сериозните рискове от енергийна бедност, пред които е изправена България в резултат на рязкото покачване на цените на енергията и високите нива на инфлация след руската инвазия в Украйна, Центърът разшири обхвата на анализите си на връзката между ценообразуването на въглеродните емисии и енергийната бедност. На 15 март 2023 г. се проведе **кръгла маса**, посветена на преодоляването на енергийната бедност и декарбонизацията на българската икономика. Участниците обсъдиха основните изводи от **комплексна оценка** на микро и макроикономическото въздействие на възвеждането на въглеродна цена в пет централно и източноевропейски държави: Германия, Унгария, Полша, Румъния и България, както и начините, по които адекватното ценообразуване на емисиите, съчетано с правилно приложени политики за преразпределяне приходите от този механизъм, биха допринесли за повишаване на благосъстоянието на най-бедните 50% от българските домакинства.

Укрепването на политиките за енергийна ефективност, които са ключов елемент за постигане на целите на ЕС с хоризонт 2030 г. и 2050 г., са област, в която държавите – членки на ЕС, също следва да работят, тъй като тя е тясно свързана с преодоляването на енергийната бедност. Европейският политически елит и гражданите могат да бъдат убедени в необходимостта от ускоряване на енергийната ефективност чрез използването на иновативни инструменти за измерване на нейното въздействие не само върху енергетиката, но и върху други сфери. Центърът за изследване на демокрацията, в партньорство с

редица от най-опитните институти за енергийно моделиране в Европа, разработва онлайн инструмента REFERENCE, който подпомага подбора на мерки за енергийна ефективност. Чрез него се постига количествена оценка на многобройните ползи от енергийната ефективност, например по отношение на производителността, социално-икономическото развитие, благосъстоянието, околната среда, качеството на въздуха и изменението на климата. Екипът на Центъра координира пилотното въвеждане на инструмента в Италия, Германия, Испания и България. Той ще бъде представен пред национални и местни държавни институции, а впоследствие ще се тестват конкретни действащи или предстоящи политики за енергийна ефективност, за да се определи тяхното въздействие върху търсенето на енергия, БВП, заетостта, бюджетите, качеството на въздуха и намаляването на емисиите на парникови газове във връзка с различни сценарии за декарбонизация на равнище ЕС.

IV. Съвременни нисковъглеродни технологии

Настъпилата през 2021 г. енергийна криза даде тласък на усилията за декарбонизация и за намаляване на зависимостта от изкопаеми горива. ЕС предприе още по-решителни мерки за разгръщане потенциала на възобновяемите енергийни източници чрез насърчаване на инвестициите във вятърна, слънчева и други видове устойчива енергия. Регионът на Централна и Източна Европа изостава от тази тенденция поради редица социално-икономически и управленски фактори, най-важният от които е липсата на политическа воля за разработване на прозрачна и адекватна регулаторна рамка. През 2023 г. Цен-

търът продължи да работи за преодоляване на пропуските в управлението с цел ускоряване въвеждането на технологии за възобновяема енергия в региона.

Една от стъпките беше изготвянето на анализ на правните, административните и финансовите пречки пред инвестициите в нисковъглеродни технологии. Като активен участник в дебата за транспонирането на *Директива 2018/2001 относно енергийните общности и потреблението на електрическа енергия* през юни 2023 г. Центърът проведе обсъждане на темата с ключови организации и експерти, чиито заключения им бяха обобщени в [становище](#), предоставено на Комисията по енергетика в Народното събрание.

Беше направен и преглед на технически осъществимия потенциал за възобновяема енергия. Поне 10 ГВт инсталирани наземни вятърни мощности могат да се реализират в Североизточна България (в областите Варна, Добрич, Шумен и Разград) заради високите средни скорости на вятъра, липсата на съществени пречки пред земеползването и подходящите екологични условия. Близко една трета от българското крайбрежие е подходящо и за развитие на вятърни паркове в морските пространства с общ потенциал на инсталираните мощности от близо 176 ГВт. Това са някои от изводите в анализа, озаглавен **„Най-логичната стъпка за енергиен преход: Реализиране на потенциала за вятърната енергия в България“** и изготвен в сътрудничество с Австрийския технологичен институт, който беше представен на кръгла маса на тема **„Разгръщане на потенциала за вятърна енергия на сушата“** на 26 септември 2023 г. в София. В дискусиата беше изтъкната необходимостта от подобряване на регулаторната рамка,

намаляване на административната и регулаторната тежест за инвеститорите и осигуряване на конкурентна среда за бъдещото развитие на сектора. За да се разгърне вятърния потенциал на страната е необходимо значително разширяване и модернизирание на електропреносната мрежа, за да може да се довършат разработваните понастоящем проекти, разположени в райони с ограничен преносен капацитет.

В този контекст, Центърът полага усилия за поставянето на Черно море на картата на офшорната вятърна енергия в Европа. През юни 2023 г., съвместно с румънския изследователски институт „Група за енергийна политика“, турската Федерация за офшорна енергия в Черно море и Украинската асоциация за вятърна енергия, Центърът сформира **Черноморска коалиция за възобновяема енергия** – неформална мрежа за обмяна на опит и добри практики за раз-

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

НАЙ-ЛОГИЧНАТА СЛЕДВАЩА СЪПКА КЪМ ЕНЕРГИЙНИЯ ПРЕХОД: РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПОТЕНЦИАЛА ЗА ВЯТЪРНАТА ЕНЕРГИЯ В БЪЛГАРИЯ

Policy Brief No. 138, ноември 2023 г.

Постигането на амбициозната цел за пълна декарбонизация на европейската икономика е изправено пред предизвикателства, свързани с продължаващата нестабилност на цените на енергийните ресурси, недостига при предлагането на електроенергия и природен газ на европейските пазари, както и бавното осъществяване на инвестициите във възобновяемите енергийни източници (ВИЕ), в основата на плана REPowerEU. Крайният камък за завършването на енергийния преход е разгръщането на потенциала на вятърната енергия в Европа. Дотогава в северозападна Европа се усвоява инсталационно на големи мощности от оншорни и офшорни вятърни електроцентрали, които намалява дела на газовете и ядрените централи, развитието на вятърните енергийни проекти в Полша и Чехия остава значително.

Вятърните енергийни проекти се отличават с висок коефициент на полезно действие и се влияят в голяма степен от сезонни фактори, което води до относително по-ниска способност на производствена електроенергия¹. Освен това, реализирането на вятърните проекти зависи в голяма степен от ограничаването на земеползването и предлаганата съвместност с други екологични или икономически дейности. Развитието на вятърната електроенергетика е от решаващо значение за балансирането на електроенергийната система в периоди на ограничено сълъчване, докато в периоди на излизане на електроенергия, допълнителните обеми за производство на електроенергия могат да се използват за производство на други енергийни източници, включително на водород.

¹ Ограничен способност на производството на електроенергия (L2023).

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Вятърната енергия продължава да бъде водеща източник на ресурс за производството на електроенергия в България поради ниските нива на цените и регулаторния режим, който действа до електропреносната мрежа, противостоенето от страна на местните общности на инвестиционни проекти, екологични конфликти и липса на политическа воля.
- В северозападна България има най-сериозен потенциал за вятърна енергия, както на сушата, така и в морето, което води до очакване конвергенция за намаляване на цените на електропреносната мрежа.
- В областите Варна, Добрич, Шумен и Разград енергията да бъдат добавени поне 10 ГВт инсталирани мощности за оншорни и офшорни вятърни енергии с висок коефициент на ефективност и поредица от политики, насочени за земеползване и отглеждане на околната среда.
- Около една трета от българската крайбрежна зона е подходяща за подобряване на разположението на вятърни инсталации в морските пространства с потенциал за разположение на над 176 ГВт.
- За да се разгърне вятърния потенциал на страната е необходимо значително разширяване на електропреносната мрежа, за да могат да се довършат сива разработваните проекти, които са разположени в райони с ограничен преносен капацитет.
- Развитието на офшорната вятърна енергия изисква приемането на българската регулаторна рамка и национален морски пространствена план с подробно картографиране на перспективите бенефици от строителството на вятърни фарове.
- Необходимо е да се оптимизират процедурите по издаване на разрешения за изграждане и строителство за вятърни проекти и да се повиши прозрачността на местните власти за по-ефективно управление на територията и развитие на офшорно-дизайново звено.

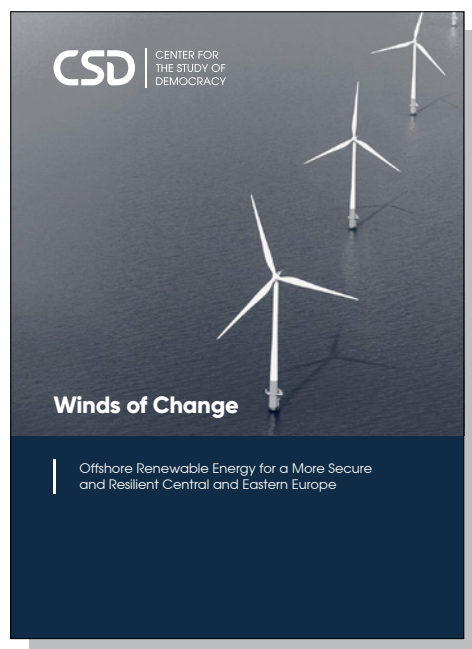
Кръгла маса „Черноморска коалиция за възобновяема енергия: Стратегическо партньорство за енергийна и климатична сигурност“, София, 13 юни, 2023 г.

работване на конкретни стандарти за **планиране на морското пространство**, за да се гарантира защитата на природата и биоразнообразието на екосистемите и да се предвиди кумулативното въздействие на офшорните вятърни паркове върху природата, икономиката и обществото.

През 2023 г. Центърът съдейства за усъвършенстването на *Законопроекта за енергията от възобновяеми източници в морските пространства* в посока ускоряване на инвестиционния процес в България чрез премахване на потенциалните конфликти с други съществуващи закони и подзаконни нормативни актове и въвеждане на два подхода спрямо изграждането на офшорни мощности: тръжни процедури, основани на договори за разлика за перспективни райони и интегриране на развитието на енергийни мощности в морето в Морския пространствен план на страната.

Беше разработен и подробен доклад за потенциала на офшорната вятърна енергия в региона на „Три морета“ (Балтийско, Адриатическо и Черно

море), озаглавен **„Ветрове на промяната: Възобновяема енергия в морските пространства за по-сигурна и устойчива Централна и Източна Европа“** и представен на кръгла маса през ноември 2023 г. в София. Докладът прави преглед на потенциала

за развитие на офшорната вятърна енергия в Полша, Хърватия, Румъния и България и на пречки от управленски характер пред развитието на сектора. Участващите в събитието ключови представители на управлението на страната и ЕС, бизнеса и експертната общност подкрепиха извода, че разгръщането на офшорната вятърна енергия носи големи технически, икономически, социални и екологични ползи за региона.

На 5 декември 2023 г., в рамките на световната Конференция на страни-те по Рамковата конвенция на ООН по изменение на климата в Дубай Центърът представи анализа и обяви

вносянето на законопроекта за офшорната вятърна енергия на кръглата маса на високо равнище „Ускоряване на декарбонизацията: Потенциалът на офшорната вятърна енергия в региона на „Три морета““, проведена в Българския павилион. В рамките на събитието бяха разгледани механизмите за преодоляване на техническите и управленските пречки за разгръщане на инвестициите в сектора, както и ролята му за ускоряване на декарбонизацията на енергийния сектор. Участниците изтъкнаха както ползите за околната среда и енергийната сигурност, така и потенциала за икономическа трансформация на крайбрежните общности.

Кръгла маса „Ускоряване на декарбонизацията: Потенциалът на офшорната вятърна енергия в региона на „Три морета“, Дубай, 5 декември 2023 г.

Програма „Сигурност“

През 2023 г. усилията на програма „Сигурност“ бяха насочени към следните области:

- Рискове от организирана престъпност.** Продължи изследването на различни организирани престъпни пазари, като кражба на МПС, трафик на хора, киберпрестъпления и трафик на огнестрелно оръжие. Бяха анализирани факторите за автомобилните кражби в България и беше разработен т. нар. „бариерен модел“ за предотвратяване и пресичане на организирани автокражби в ЕС. Сред основните теми беше и ефектът на войната в Украйна върху основни криминални пазари като незаконното превеждане през граница и незаконните финансови потоци. Центърът продължи да работи за развитие на сътрудничеството между съдебните органи в процеса на възстановяване на имущество, придобито от престъпна дейност, като направи обзор на практическите пречки пред прилагането на първичното законодателство на ЕС в тази област. В областта на противодействието на трафика на огнестрелно оръжие бяха установени и описани ефективни и иновативни практики, свързани с регистрите на огнестрелни оръжия в ЕС и съседните държави. Разработен беше и иновативен инструмент за проучване на киберсигурността на предприятията и прототип на платформа за онлайн докладване на киберпрестъпления.
- Противодействие на радикализацията и десния екстремизъм.** Центърът анализира радикализацията и насилствения екстремизъм сред българските младежи от ултраконсервативни общности и сред футболните фенове. Изследването разкрива, че дневният ред на тези общности обикновено се припокрива с този на крайно десните популистски партии и е тясно свързан с теориите на конспирациите и руската пропаганда. Експерти на Центъра участваха в разработването на учебен портал по въпросите на радикализацията и организираха обучения за служители на затворите и пробационните служби, работещи с радикализирани и екстремистки настроени затворници.
- Политики на ЕС в областта на миграцията и вътрешните работи.** Беше организирано обучение по стратегическа комуникация за политици от Западните Балкани, посветено на реинтеграцията и рехабилитацията на завръщащите се чуждестранни бойци терористи и беше извършена оценка на *Предложението за Регламент за справяне със ситуации на инструментализиране в областта на миграцията и убежището* от гледна точка на неговата връзката с актуалното законодателство на ЕС и съвместимост с общите принципи на ЕС за субсидиарност, пропорционалност и върховенство на закона.

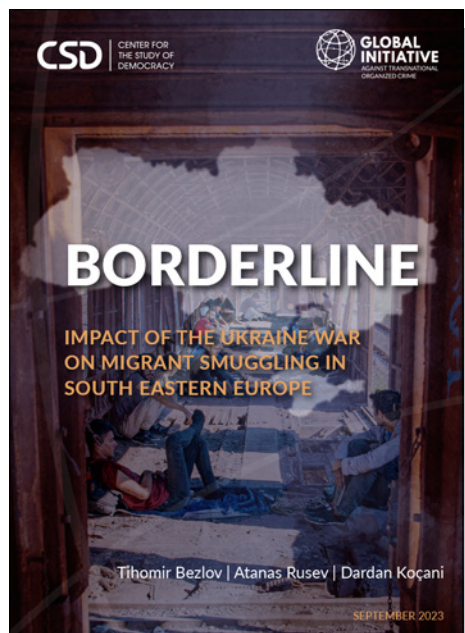
- **Защита на външните граници на ЕС.** Центърът участва в общоевропейско проучване за разработване и прилагане на нови технологии за проверки с минимална намеса и инструменти за анализ на риска, предназначени да улеснят движението на товари през сухопътните и морските граници на ЕС и да подобрят капацитета на митниците за откриване на незаконни и опасни стоки.

I. Организирана престъпност

Организираната престъпност и войната в Украйна

Балканите са кръстопът за трафика на редица незаконни стоки и на мигранти, насочили се към Западна Европа. След започването на войната в Украйна възможностите за организирана престъпност се увеличиха, като регионът е особено уязвим поради липсата на адекватни инструменти за противодействие на тези негативните тенденции. В резултат на войната незаконната миграция отново се засили, маршрутите за трафик на нар-

котици се изместиха, появили се нови възможности за контрабанда на горива и нараснаха незаконните финансови потоци. Центърът за изследване на демокрацията, в тясно сътрудничество с Обсерваторията за Югоизточна Европа към Глобалната инициатива срещу транснационалната организирана престъпност, изготви анализ на възникващите тенденции и рискове в годината след нахлуването на Русия в Украйна. Бяха очертани факторите и движещите сили за възобновяването на контрабандата на мигранти като един от най-притегателните организирани престъпни пазари на Балканите, както и ефектът на новите тен-

Регионална конференция „Въздействие на войната в Украйна върху незаконната икономика в Югоизточна Европа“, Прищина, 14 декември 2023 г.

денции на този и други престъпни пазари върху незаконните финансови потоци. Изследванията на **незаконното превеждане през границата и незаконните финансови потоци** бяха представени на регионалната конференция „Въздействие на войната в Украйна върху незаконната икономика в Югоизточна Европа“, проведена на 14 декември в Прищина. В конференцията участваха експерти от международни институции, академичните среди, медиите и гражданското общество, които подчертаха необходимостта от адекватна реакция на възникващите рискове от организирана престъпност в контекста на войната.

Организирана престъпност с МПС

По оценки на Европол престъпленията с МПС през последното десетилетие се превръщат в значителен престъпен пазар, който засяга ЕС и отделните държави членки. Вторият цикъл на политиката на ЕС за борба с организираната и тежката международна престъпност приоритизира борбата с организираните престъпле-

ния срещу собствеността, по-специално кражбите на МПС. Центърът взе участие в **изследване на организираната престъпност с МПС**, насочено към разработване на мерки за предотвратяване на онлайн разпространението

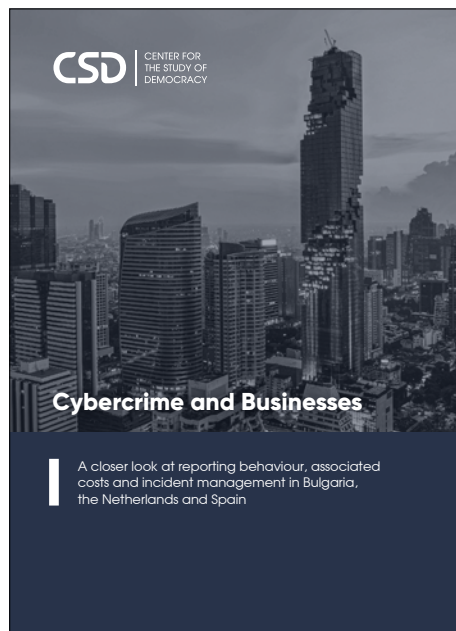

на крадени превозни средства и авточасти в ЕС и осъществено съвместно с Университета в Гент, Белгия, и Центърът за превенция на престъпността и сигурност, Нидерландия. Бяха обхванати шест държави – членки на ЕС (Белгия, България, Германия, Италия, Нидерландия и Франция), като Центърът изготви анализ на тенденциите на българския пазар на крадени МПС и т. нар. „барьерен модел“ за предотвратяване и пресичане на този тип престъпления в страната.

Шестте национални анализа послужиха за основа на барьерен модел на равнище ЕС, представен на международна конференция, домакинствана от Университета в Гент на 14 декември 2023 г. В събитието участваха представители на Интерпол, Европол, работната група по въпросите на организираната престъпност срещу собствеността на Европейската мултидисциплинарна платформа за противодействие на престъпни заплахи, Европейската мрежа за превенция на престъпността, *Европейската мрежа* за административен подход за справяне с тежката и организирана престъпност, ГД „Миграция и вътрешни работи“ на Европейската комисия, учени и представители на правоприлагащите органи.

Киберпрестъпления

Центърът проведе **изследване на киберпрестъпленията срещу бизнеса** в три държави – членки на ЕС: България, Нидерландия и Испания. Анализът представя важни изводи относно разпространението на кибервиктимизацията, моделите на поведение при докладване на киберпрестъпления и свързаните с този вид престъпност разходи за предприятията. Разглеждат се общите и различните тенденции в изследваните държави и се подчертава значението на страте-

гии за киберсигурност, адаптирани към специфичните фирмени нужди, и на ефективното управление на инцидентите.

В рамките на инициативата Центърът и консултантските компании Esoqus (Нидерландия) и Forentec (Швейцария) разработиха иновативен инструмент за **проучване на киберсигурността за предприятия** и прототип на уеб-базирана платформа за докладване на киберпрестъпления на правоприлагащите органи. Инструментът беше изцяло съгласуван с експертна група, съставена от учени най-висок ранг в областта на киберпрестъпността.

Двата доклада бяха обсъдени на 7 декември на международната конференция „Киберзаплахи и решения“ в Брюксел, събрала водещи световни експерти, политически лидери и органи по киберсигурност. Участниците разгледаха различни подходи и стратегии, насочени към повишаване на цифровата устойчивост с цел създаване на по-безопасна и сигурна киберсреда в Европа.

Трафик на хора

Трафикът на хора продължи да бъде основна тема в работата на Центъра.

В тясно сътрудничество с утвърдени изследователски институции, неправителствени организации и полицейски органи от България, Гърция и Германия, Центърът разработи помагало и други образователни материали за поведение на служители-

Международна конференция за подобряване на превенцията и междуведомственото сътрудничество срещу трафика на хора, Атина, 1-2 ноември 2023 г.

те на правоприлагащите органи при контакт с жертви на трафик на хора. Инструментът ще подпомогне съответните органи в трите държави, като предостави информация и съвети за защита на жертвите, насоки за комуникация, съобразена с пола и възрастта на жертвите, както и списък на структурите за подкрепа на жертвите в трите държави.

Центърът организира и поредица от курсове за служители на правоприлагащите органи, прокурори, трудови инспектори, социални работници, общински служители и НПО: обучение на обучители, практическа лаборатория за тестване на инструменти за превенция, сесия за повишаване на осведомеността на бизнеса, посветена на трафика на хора в България, както и международно симулационно учение в Атина, Гърция.

Възстановяване на активи, придобити чрез незаконна дейност

През 2023 г. Центърът за изследване на демокрацията продължи усилията си за подобряване на съдебното сътрудничество при възстановяването на незаконни активи, като анализира практическите пречки пред прилагането на съответното първично законодателство на ЕС. Усилията бяха насочени към създаване на набор от материали по темата, предназначени за аудитория с разнороден образователен ценз: юристи, политици, учени и широката общественост.

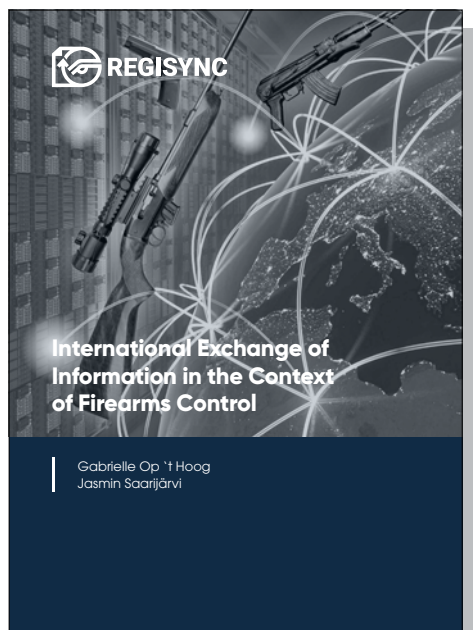
Беше извършена оценка на въздействието на последния регламент на ЕС в тази област и на основните пречки пред прилагането му в държавите членки. Резултатите от изследването ще бъдат използвани за създаването на обучителни курсове за различни категории юристи, както и

на общи стандарти за практикуващите в тази сфера.

Трафик на огнестрелни оръжия

Центърът координира [проучване на регистрите за огнестрелни оръжия в ЕС](#) и в няколко съседни държави. Бяха публикувани два доклада, посветени на ефективните и иновативни практики в европейските регистри за огнестрелни оръжия и на обмена на информация между регистрите на оръжия и съответните органи, както на национално, така и на международно равнище. На заключителна конференция, проведена на 24 октомври 2023 г. в Брюксел и онлайн, препоръките от двата анализа бяха представени пред експерти от европейските и международни институции, националните органи за контрол на огнестрелните оръжия, неправителствени организации и академични институции. Сред участниците в събитието бяха представители на ГД „Миграция и вътрешни работи“ на ЕК, Агенция-

та на ЕС за оперативното управление на широкомащабни информационни системи в областта на свободата, сигурността и правосъдието, Европол, ОССЕ, Интерпол, ПРООН, *Стокхолмския* международен институт за изследване на мира и Фламандския институт за мир.

II. Радиализация и насилствен екстремизъм

Радиализация сред българските младежи

Центърът проведе изследване сред младежи в България в рамките на международно проучване на радиализацията и насилствения екстремизъм. Според анализа младите хора споделят възгледа, че икономическата ситуация, религията и политическите процеси в съчетание с въздействието на социалните медии са ключови фактори за радиализация. Жилищните квартали и училищата

се възприемат като социални пространства, в които съществува риск от насилие, въпреки че мнозинството от участниците в проучването не са участвали в насилствени конфликти. Чрез фокус групи и интервюта със специалисти бяха проучени и възможностите за превенция на насилието сред футболните фенове и в училищата.

Радиализация и насилствен екстремизъм при лишаване от свобода и пробация

Центърът участва в разработването на учебен портал по въпросите на радиализацията и насилствения екстремизъм, предназначен за служители на затворите и пробационните служби от Югоизточна Европа и Западните Балкани. С помощта на изготвените материали в периода 30 ноември – 2 декември 2023 г. в София беше проведено тридневно обучение на специалисти от България и Румъния. Курсистите бяха запознати със съвременни теории и техники за работа с радиализирани и екстремистки настроени затворници и със системи за наставничество, разработени и прилагани в пенитенциарните системи на Норвегия, Испания и Португалия.

III. Мониторинг и оценка на политиките в областта на сигурността и вътрешните работи

Сътрудничество с Работната група за политики към Мрежата за осведоменост по въпросите на радиализацията в Западните Балкани

Дългосрочното сътрудничество на Центъра с Мрежата на ЕС за осведоменост по въпросите на радиализацията (RAN) в областта на про-

тиводействието на насилствения екстремизъм в Западните Балкани продължи и през 2023 г. През ноември в Скопие беше организирано обучение по стратегическа комуникация за политици от Западните Балкани. То беше посветено на реинтеграцията и рехабилитацията на завърналите се чуждестранни бойци терористи с акцент върху жените и децата. Участниците обсъдиха проект за публична кампания по темата и се ангажираха да го представят пред политическите лидери в съответните страни.

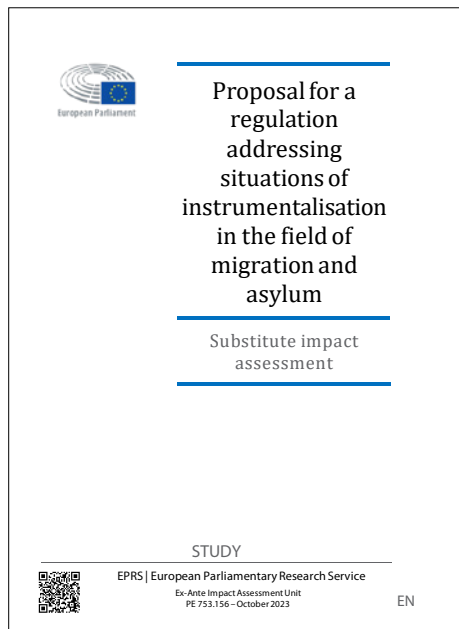
Инструментализиране в областта на миграцията и убежището

В сътрудничество с Центъра за европейски политически изследвания беше изготвена оценка на *Предложението за Регламент за справяне със ситуации на инструментализиране в областта на миграцията и убежището*. В [анализа](#) се прави преглед на връзката на Предложението с Договорите за ЕС, достиженията на правото на ЕС

в областта на границите, миграцията и убежището, законодателните предложения, свързани с реформата на Общата европейска система за убежище (ОЕСУ) от 2016 г., както и с новия *Пакт за миграцията и убежището* от 2020 г. Разгледани са основните прогнозни ефекти на Предложението, а именно въздействието върху основните права, обществото, икономиката и територията, както и външните отношения на ЕС. Екипът на Центъра се включи с анализ на връзката на Предложението със съществуващата национална политика, правна и институционална рамка и прогнозното му въздействие в България.

IV. Повишаване на капацитета за откриване на митнически нарушения по външните граници на ЕС

Центърът взе участие в инициативата ENTRANCE по програма „Хоризонт 2020“, насочена към разработване и тестване на няколко нови технологии за проверки с минимална намеса и инструменти за анализ на риска, които да се прилагат по сухопътните и морските граници на ЕС. Съвместно с партньори от технологичния бизнес и митническите служби Центърът анализира етичните въпроси, свързани с технологиите, и идентифицира основните заплахи за сигурността на ЕС по сухопътните граници и морските пристанища. Беше изготвена и методология за оценка на въздействието на новите технологии, разработени за улесняване на законния трафик и за повишаване на капацитета на митниците за разкриване на незаконни стоки и опасни материали при проверката на контейнери в морските пристанища и на влакове и МПС по сухопътните граници. Изводите от изследването бяха представени на конференция в Париж на 16 ноември 2023 г.

User requirements, data sharing scheme and impact assessment model

Lead: Center for the Study of Democracy (BG) and MD Services (IE)

Contributing partners: Smiths Detection; Belgian, Bulgarian, Croatian, Slovakian Customs

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No. 883424

Тази страница умишлено е оставена празна.

Социологическа програма

През 2023 г. Социологическата програма съсредоточи работата си в следните области:

- **Политики за младежка заетост и инициативи в подкрепа на младежи, които не работят, не учат и не се обучават (NEETs).** Бяха изследвани предизвикателствата пред тази група млади хора на равнище ЕС и бяха предоставени практически препоръки за подобряване на политиките на национално и европейско равнище, насочени към интегрирането им на пазара на труда.
- **Управление на религиозното многообразие.** Въз основа на предходни анализи, Центърът изследва в дълбочина темата за използването на религиозния национализъм в посткомунистическите европейски държави. С негова помощ се провеждат политики за разделение между обществените групи, признати за част от нацията, и групите – обикновено религиозни малцинства – изключени от тази общност.
- **Енергийно гражданство и енергийна демокрация.** Продължи работата в подкрепа на енергийното гражданство в ЕС в посока насърчаване на активното участие на българските жени в този процес. Центърът разработи *Атлас на енергийното гражданство*.
- **Интеграция на мигрантите и прогнозиране на миграционните потоци.** С оглед глобалното значение на миграцията, Центърът се занимаваше активно с ангажиране на политици, представители на гражданското общество, журналисти и изследователи в конструктивен диалог относно възможностите за прогнозиране на миграционните потоци и добрите практики за осигуряване на успешна интеграция на мигрантите в ЕС.

I. Политики и инициативи за младежка заетост

През 2023 г. Центърът разработи поредица анализи и препоръки по една често пренебрегвана тема – необходимостта от активизиране на младежите, които не работят, не учат и не се обучават, с цел интеграция на пазара на труда. Въпреки че делът на тази група в България намалява, той все още е сред най-високите в ЕС, особено във възрастовата група 25 – 29 години.

В разработения от екипа доклад беше направен цялостен преглед на трудовата интеграция на лицата над 25 г., които не работят, не учат и не се обучават, включително подробен анализ на политиките, насочени към проблемите на тази група от населението в България. Необходимо е разработване на национална стратегия в тази област, приоритетно насочване на допълнителни средства, повишаване атрактивността на работните места в

публичния сектор и въвеждане на редовни оценки и мониторинг на политиките за младежи.

Лилия Якова и Александър Политов от Центъра за изследване на демокрацията в дискусия относно програмата „Старт на кариерата“, София, 21 ноември 2023 г.

Беше изготвена и **оценка** на националната програма за младежка заетост „Старт на кариерата“, насочена към завършили висшето си образование младежи, на които се осигурява едногодишна заетост в публичната администрация. Съвместно с Министерството на труда и социалната политика, Националната агенция по заетостта, бюрата по труда и Министерството на образованието и науката, Центърът оцени въздействието и резултатите от програмата за десетгодишен период (2013–2022 г.). Форумът **„Политики и инициативи за младежка заетост в България: Предизвикателства и посоки“**, организиран от Центъра на 21 ноември 2023 г. в София, имаше за цел повишаване на обществената осведоменост за проблемите на младежката заетост. Представители на парламента, правителството, бизнеса, гражданския сектор и медиите обсъдиха политиките за младежка заетост, трудностите на прехода от образованието към пазара на труда и

начините за преодоляването им, както и възможностите за междуетноститионален подход към политиките в тази област.

Едни от основните предизвикателства пред ефективното и устойчиво изпълнение на програмите и инициативите за младежка заетост са недостатъчният мониторинг и твърде общата, повърхностна оценка на тяхното въздействие от страна на изпълняващите институции. Центърът оказва редовно съдействие за укрепване на институционалния капацитет за мониторинг и оценка, а проведенният обучителен семинар за представители на публичните институции на тема **„Методи за наблюдение и оценка на въздействието на програмите и инициативите за младежка трудова заетост“** е един от примерите за това.

Беше изготвен и сравнителен анализ на най-съществените препятствия за осъществяването на политиката, на-

Обществено-политически форум „Политики и инициативи за младежка заетост в България: Предизвикателства и посоки“, София, 21 ноември 2023 г.

сочена към неработещите и необучаващи се младежи над 25-годишна възраст в 9 държави – членки на ЕС (България, Чехия, Гърция, Унгария, Малта, Полша, Румъния, Словакия и Испания). Докладът очертава сходствата между тях и потребностите им от конкретни вътрешни политики в тази област. Във всички анализирани страни въпросната група младежи е изразено хетерогенна. Поради това са необходими специфични политики, съобразени с нуждите на всяка от подгрупите, както и запълване на редица сериозни пропуски с цел предотвратяване появата на трудово неактивни млади хора и осигуряване на възможности за дългосрочна заетост

Това бяха основните изводи на международния общественно-политически форум „Изгубени и намерени: Преосмисляне на европейските политики за младежка заетост“, съорганизиран от Центъра през ноември 2023 г. в Брюксел. В събитието участваха поли-

тици, изследователи и специалисти в областта, които обсъдиха бъдещето на политиките за младежка заетост в Европа. На форума бяха представени резултатите от изследванията на Центъра и европейските му партньори и беше разгледана ефективността на политическите стратегии за справяне с безработицата сред някои групи младежи, най-вече жените, мигрантите и живеещите в икономически изостанали райони на ЕС.

II. Управление на религиозното многообразие

През последните три десетилетия управлението на религиозното многообразие в посткомунистическите европейски страни претърпява значителни промени. Краят на комунизма открива нови посоки за управление на религията, характеризирани се с подкрепа за многообразието и толерантност към различните рели-

Д-р Александър Герганов, Директор на Социологическата програма на Центъра, открива конференцията „Изгубени и намерени: Преосмисляне на европейските политики за младежка заетост“, Брюксел, 28 ноември 2023 г.

гиозни групи. След събития с глобално въздействие, като атентатите на 11 септември 2001 г., европейската мигрантска криза от 2015 г., пандемията от Ковид-19, войната в Украйна и др., реакцията на заплахите в тези страни обаче често е пречупена през призмата на национализма, вкл. и в религиозен аспект.

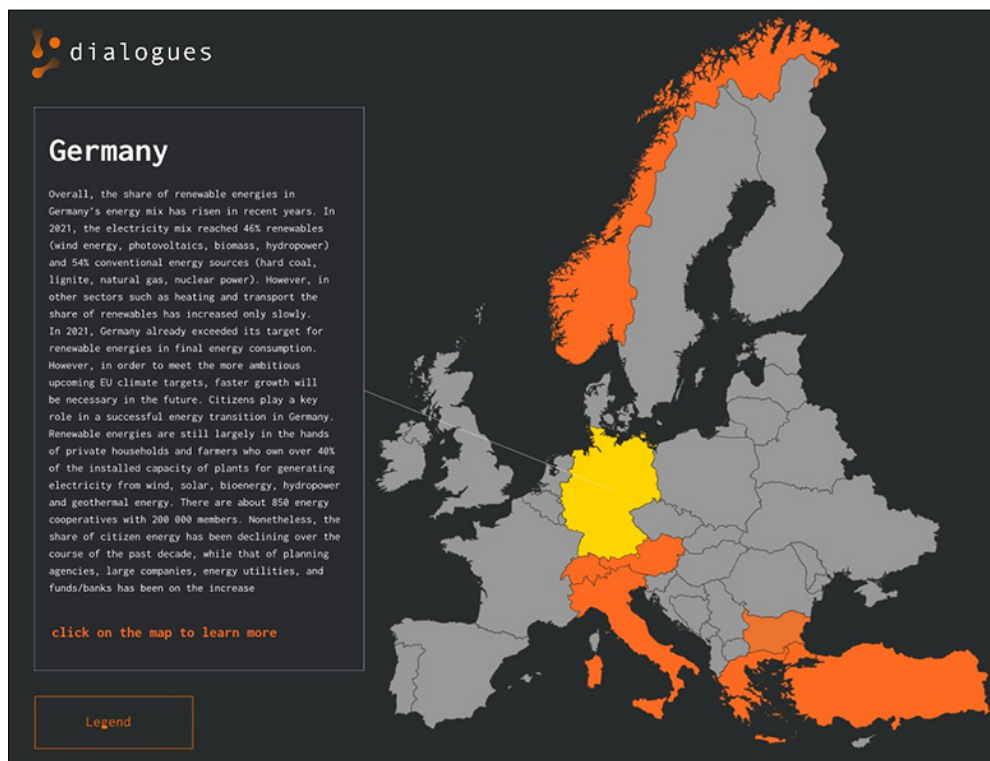
С оглед постигане на по-справедливо управление на религиозното многообразие, Центърът ръководи съставянето на специален брой на реномираното академично списание *Ethnicities*, посветен на въздействието на религиозния национализъм върху съответните политики в посткомунистическите европейски държави. В него са поместени анализи на водещи учени в областта на религията и политиката на региона. В редица от подложените на анализ държави (Албания, Босна и Херцеговина, България, Хърватия, Унгария, Словакия и Русия) националните политики спрямо религиозните малцинства са мотивирани от

идеи за историческата идентичност на нацията, които създават разделения. При разработването на тези политики водеща е не религиозната идеология, а използването на религията като стратегически инструмент за създаване на въображаеми врагове на нацията, за да могат неефективните правителства да получат политическа подкрепа.

III. Енергийно гражданство, енергийна демокрация и справедлив енергиен преход

Ескалацията на глобалните климатични проблеми и на предизвикателствата пред енергийната сигурност в Европа налага въвеждането на социално-икономически иновации в управлението на енергетиката. Постигането на целите за устойчивост на климата и енергетиката изисква преосмисляне на ролята на гражданите в енергийните системи. Центърът продължава да подкрепя европейските усилия за овластяване на гражданите в процесите на преход и за насърчаване на гражданското участие в енергийните общности, инициативите за енергийна ефективност и вземането на решения по енергийни въпроси.

През януари Центърът проведе [семинара](#) „Иновативни решения за енергийно гражданство в България“, с който се затвърди ефекта от Лабораторията за гражданско действие, реализирана от Центъра през 2022 г. в Белене. В събитието се включиха експерти от националните, регионалните и местните власти от Северозападен и Северен централен район, гражданското общество и бизнеса, които обсъдиха политическите предизвикателства и възможностите за обществено участие в енергийния преход в страната. Бяха представени препоръки за създаване на условия за различни

Атлас на енергийното гражданство (профили на държави, Германия).

форми на гражданско участие чрез премахване на административните и регулаторните пречки и либерализиране на енергийния пазар.

Набелязаните препоръки бяха доразвити на среща на международната интердисциплинарна консултативна група по въпросите на енергийното гражданство, организирана през февруари 2023 г. Дискусията се съсредоточи върху разминаването между най-съвременните анализи относно енергийната демокрация и реалната политическа практика и върху начините за повишаване на практическата приложимост на международните изследвания при разработването на политики.

Центърът изготви *Атлас на енергийното гражданство* – ценно помагало

за политици, граждани, експерти от неправителствения сектор и устойчиви предприятия при преодоляването на пречките пред участието на обществеността в свързани с енергетиката дейности. Интерактивната карта предлага преглед на националните енергийни системи, управленските рамки и напредъка по отношение на целите на енергийния преход, като показва практиките за обществено участие, факторите, влияещи върху енергийното гражданство, и проблемите пред приобщаването към енергийния преход. Като предоставя аналитични и основани на данни доказателства, атласът подпомага разработването на адекватни политики и по-широко гражданско участие в областта на енергийната демокрация и енергийната справедливост.

IV. Миграция, интеграция и прогнозиране на мигрантските потоци

През септември 2023 г. в Брюксел, Центърът за изследване на демокрацията съорганизира международната конференция „Предизвикателства и възможности в областта на миграцията в ЕС. Прогнозиране, управление и политика“.

В събитието взеха участие представители на управлението на редица държави членки и европейски институции, неправителствени организации, медии и изследователи, които обсъдиха най-наболените въпроси на миграцията и приемането на бежанци в ЕС.

Участниците в дискусиата акцентираха върху необходимостта от приважване на политиките на ЕС в съответствие с движещите сили на миграцията, очертаха основните причини и фактори, предизвикващи напрежение сред местното население по отношение на имигрантите/бежанците в европейските страни,

и обсъдиха възможни, общи за ЕС инициативи за релокация на търсещи убежище и бежанци. Центърът и партньорските му организации предложиха ефективни политики за социално-икономическа интеграция на имигранти в ЕС, както и добри практики и ангажменти в областта на политиката за предоставяне на убежище, съобразени с правата на човека.

Като активна в областта на миграцията организация, Центърът взе участие в [осмия Европейския форум за миграцията](#), организиран от Генерална дирекция „Миграция и вътрешни работи“ на Европейската комисия и Европейския икономически и социален комитет (ЕИСК). Форумът събра над 250 участници, предимно представители на неправителствени организации, но също и на ЕИСК, местните и регионалните власти, държавите – членки на ЕС, и Експертната група на ЕК относно мнението на мигрантите в областта на миграцията, убежището и интеграцията, които дискутираха най-неотложните миграционни въпроси на съвремието.

Международна конференция „Предизвикателства и възможности в областта на миграцията в ЕС. Прогнозиране, управление и политика“, Брюксел, септември 2023 г.

Тази страница умишлено е оставена празна.

Част втора

Администрация и управление

Тази страница умишлено е оставена празна.

Институционално развитие

Центърът за изследване на демокрацията е организация с нестопанска цел, осъществяваща общественополезна дейност. До 2017 г. Центърът е регистриран в Софийския градски съд и Централния регистър на юридическите лица при Министерство на правосъдието. През 2018 г. Центърът е пререгистриран, съгласно изменението в националното законодателство, в публичния Търговски регистър и регистър на ЮЛНЦ, воден от Агенцията по вписванията към министъра на правосъдието. Юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност имат редица допълнителни задължения, сред които ежегодно да изготвят и заявяват за обявяване в регистъра годишен доклад и финансов отчет.

През годината в Центъра бяха заети общо 45 души, от които 37 души управленски и професионален персонал (включително външни консултанти), и 8 души административен персонал.

Отчетността и прозрачността са ръководни принципи в работата на Центъра за изследване на демокрацията. Прилагането на тези принципи се осъществява чрез:

- ежегодно публикуване на одиторски отчет (от 1992 г.);
- извършване на одит на отделните проекти;
- публикуване на годишни отчети (от 1994 г.);
- редовно публикуване на информация за дейността на интернет страницата на Центъра;
- предоставяне на информация за изпълняваните проекти и резултатите от тях на средствата за масова информация.

През 2022 г. Центърът за изследване на демокрацията прие *Политика за равенство на половете (2022 – 2024)*, разработена като допълнение и в съответствие с Етичния кодекс и Кодекса за поведение. Документът е съобразен с пет принципа за равнопоставеност на половете: балансиран брой жени и мъже в организацията; равнопоставеност на половете при набирането на кадри и професионалното израстване; равновесие между служебните задължения и личния живот; залагане на аспекти, свързани с пола, в изследователските проекти; предотвратяване на тормоза и предразсъдъците по полов признак.

През 2023 г. 49% процента от общия брой на служителите и 46% от анализаторите на Центъра са жени. Служителите от женски пол с докторска степен са 42% от всички служители с образователна степен „доктор“. Равнището на представеност и признание за жените в организацията на висши и ръководни анализаторски позиции е високо. През 2023 г. редица изследователски проекти се ръководят от жени, а голяма част от инициативите съдържат важни аспекти, свързани с пола, включително оценки на въздействието. Служителите от женски пол участват активно в публичните събития, като международни конференции, медийни изяви, кръгли маси и семинари.

Центърът продължи да прилага и политика за равнопоставеност при наемането на служители, предоставяйки работни места на разнородни по отношение на образованието и натрупания опит кандидати. Политиката на организацията във връзка с ражда-

нето и отглеждането на дете също се характеризира с равнопоставеност на двата пола, както при закрилата, така и при заложените в националното законодателство обезщетения за ро-

дителски отпуск. Гъбкавото работно време, съобразено с нуждите на служителите, също остава приоритет за Центъра.

Комуникации

Събития

През годината Центърът беше домакин на общо 22 събития на живо, включително редица международни форуми на високо равнище в европейските столици по теми като противодействие на корупцията и изграждане на демократична устойчивост в Западните Балкани, мерки за

дигитална сигурност в Европа, енергийна сигурност и стратегическо отделяне от Русия. Благодарение на използването на платформи за стрийминг и виртуална конферентна връзка тези събития достигнаха до над 1 000 експерти и политици от Европа и САЩ.

Помощник-държавният секретар на САЩ по енергийните ресурси Джефри Пайът говори пред аудиторията на кръглата маса „Бъдещето на природния газ в Югоизточна Европа“, София, март 2023 г.

Въздействие на социалните медии

Един от приоритетите на комуникационния екип е разширяването на социалното и политическото въздействие на работата на Центъра за изследване на демокрацията чрез стратегическа онлайн комуникация. Продължаващото изграждане на портфолиото от профили на Центъра в различни платформи и мрежи позволи разширяване обхвата на разпространението и видимостта на ключовите анализи и препоръки. Въвеждането на нови формати на творческо съдържание и стратегическото им популяризиране в различните канали доведе до 76% увеличение на онлайн аудиторията.

Творческо съдържание

Продължи и разработването на формати като интерактивни доклади, кратки документални филми, разяснителни видеоклипове и блог постове, представящи в сбит и широкодостъпен вид изследванията и основните препоръки. Бяха използвани и формати като подкастове, видеоклипове и кратки анимации, отново с

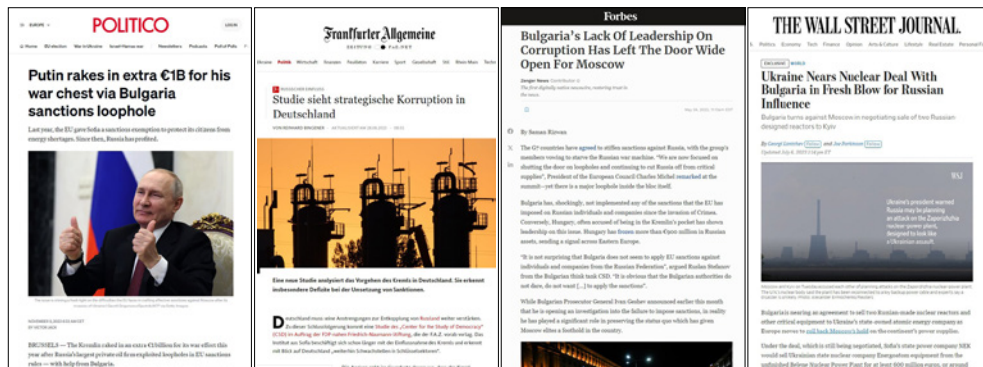
цел разширяване на онлайн аудиторията и представяне на политически позиции в реално време.

През годината бяха издадени 16 доклада и 20 кратки анализа с подновената визуална идентичност на организацията, както и редица съвместни публикации с ключови партньори от Европа и САЩ. Започналото по време на пандемията подновяване на визуалната идентичност на Центъра вече дава резултати, като допринася за по-качествено и по-добре разпознаваемо присъствие в социалните мрежи.

Медийно присъствие

Основен приоритет през 2023 г. беше ангажирането на европейските и американските журналистически среди с работата на Център. Публикуваните през годината анализи и изследвания бяха отразени в редица медии, сред които *The Wall Street Journal*, *Financial Times*, *ABC News*, *CBS News*, *Politico*, *Forbes*, *Deutsche Welle*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Frankfurter Rundschau*, *Die Presse*, *BBC World Service* и др.

Стажантска програма

Центърът за изследване на демокрацията предоставя възможности за стаж на изявени студенти от цял свят, като особено през последните години стажовете са както в присъствен, така и в онлайн формат. През 2023 г. екипът на Центъра оказваше логистична подкрепа на присъствените стажанти, подпомагаше ориентирането им и организираше опознавателни екскурзии в София и страната и се стремеше да ги ангажира в провежданите публични събития и социални мероприятия. Дистанционно работещите стажанти бяха приобщени към виртуалната офис среда на Центъра, а експертите се стараеха да общуват редовно с тях чрез чести онлайн срещи и незаменното участие на стажантите в организирания през годината уебинари и други онлайн формати.

През 2023 г. в Центъра се стажуваха 31 студенти и дипломирали се младежи от 14 страни : Австрия, Аржентина, България, Великобритания, Германия, Гърция, Ирландия, Италия, Колумбия, Панама, САЩ, Франция,

Хонконг и Швеция. Сред стажантите бяха четирима възпитаници на Принстънския университет, както и студенти от Колумбийския университет, Факултета по държавно управление „Блаватник“ на Оксфордския университет, Университета „Бокони“, Грьонингенския университете, Хагския университет и много други.

През 2023 г. програмите на Центъра активно ангажираха стажанти във всички свои ключови дейности, като събиране и анализ на публикуваната информация, събиране на данни, преглед на литературата, събиране и преглед на информация и добри практики в дадена сфера и участие в създаването на доклади и други документи. По този начин стажантите придобиваха практически умения и задълбочени познания в редица научноизследователските области.

Центърът разполага с ясна политика и стандарти за въвеждане в работата и наставничество на новопостъпилиите стажанти. Стажът им често продължава под формата на трудова за-

етост на изследователски и експертни позиции в самата организация или в други институции, или е последван

от прием в елитни университети или в схеми за допълнителна заетост и/или образование.

„В нашия свят, изпълнен с натрапчиви корпоративни слогани („Just Do It“, казват Nike, „Да приключваме с Брекзит!“), казва Борис Джонсън), едва шепна институции съумяват да следват мантрите, които проповядват, особено ако те са на латински. Трябва да се признае, че Центърът за изследване на демокрацията не е жертва на тази безславна тенденция, а напротив, откроява се като организация, чиято работа съответства на мисията му – действително гради мостове между учените и политиците.

Кой би предположил, че пътят ми към Дамаск ще мине през София и кацайки отвъд Дунава, в туптящото сърце на Балканите, ще ми се открие „трети път“ на развитие (разбира се, не пътя на полковник Кадафи) – едно гранично пространство, където академичната възискателност се среща с практичността на реалната политика, където ме обучиха да ускорявам процесите на научна оценка и на база на изводите си да изработвам мозайка от идеи за нови политики, насочени към най-непосредствените трудности, пред които е изправена Европа.

Под надзора на д-р Тодор Галев обучението ми протече чрез разнородни и много интересни проекти, един от които беше обширен преглед на литературата и предложение за теоретична рамка за завладяването на медиите. Това ми даде възможност да приложа теоретичната прецизност, така необходима в тази област, която трябва непременно да бъде в крак със зловерните руски машинации и с неспирните технологични и алгоритмични промени. Аналитичните си умения дообогатих чрез задачата да събирам фискални данни за девет балкански държави – задача, която не бих пожелал и на най-големия си враг. Нещо повече, овладях тънкото изкуство, което очевидно до момента ми убягваше, да излагам писмени предложения за нови политики по привидно благоприятен начин с цел управляващите да го възприемат по-лесно.

Въпреки краткия ми престой, имах чувството, че съм бил тук цял живот и то живот, който без съмнение не е живян напразно. Хората са превърнали едно бивше севернокорейско посолство в свой дом. Дом, обитаван от едни от най-талантливите и интересни хора, които съм срещал и които, спокойно мога да кажа, са като семейство. Дори и без шеговитите забележки на Владислав, образните италианизми на Томазо, препоръките на Конър за изумително добри барове или поразителните познания на д-р Шентов за всеки пускан на екран филм, Центърът пак би имал какво да Ви предложи. И тъй, нека Оксфорд отстъпи, в короната на европейската интелигенция има нова перла, която си тежи на мястото в сърцето на България.“

Еймън Аулайви, Великобритания,
стажант в Икономическата програма,
август – 21 септември 2023 г.

„След 4 месеца в Програма „Енергетика и климат“ на Центъра за изследване на демокрацията, честно мога да заявя, че съм изненадан от сериозността и разнообразието на задачите си, както и на опита, който придобих като цяло. Очаквах стажът ми да бъде както на повечето места –получаваши скучните задачи, които редовните служители не искат да изпълняват, но всъщност се оказа, че се занимавам с наистина интересни и сложни проблеми, които задълбочиха интереса ми в избраната област. Помолиха ме да съдействам и за организирането на няколко вълнуващи и много полезни събития, конференции и срещи, а участието ми в тях беше повод да се похваля пред семейството си.

Всичко това се допълваше от чудесната атмосфера в библиотеката, където работят повечето стажанти. Имахме възможност да общуваме помежду си и с останалите колеги в най-приятното, според мен, помещение в сградата. Центърът успява едновременно да е един от най-влиятелните изследователски институти в България и да поддържа здравословна гъвкавост на работния процес, което на мен като швед особено ми допадна. Чистосърдечно бих препоръчал организацията и конкретно Програма „Енергетика и климат“ на всеки, който търси интересен, приятен и полезен стаж.“

Уго Акселсон, Швеция,
стажант в Програма „Енергетика и климат“,
14 август – 15 декември 2023 г.

Консултантски звена на Центъра: „Витоша Рисърч“ и „Проект 1“

„Витоша Рисърч“ ЕООД и „Проект 1“ ЕООД са 100 % собственост на Центъра и формират групата на Центъра за изследване на демокрацията. „Витоша Рисърч“ ЕООД започва своята дейност като социологическа програма на Центъра и е обособено като отделно дружество през 2000 г. с цел подпомагане на дългосрочната финансова устойчивост на Центъра чрез навлизане на пазара на маркетинговите и социологическите изследвания. „Проект 1“ ЕООД е създаден след консултации с одиторската компа-

ния KPMG с цел участие на Центъра в консултантски проекти и конкурси на територията на България и Европейския съюз, и управление на инвестиционната дейност на Центъра. Управител на „Проект 1“ ЕООД е изпълнителният директор на Центъра за изследване на демокрацията. Трите организации използват взаимно своите човешки, физически и финансови ресурси, за да реализират по-добре целите и мисията си, като гарантират ясно разделение на стопанските от нестопанските дейности на групата.

Програмна и административна структура

Управителен съвет

Д-р Огнян Шентов, Председател на Управителния съвет
Владимир Йорданов, Изпълнителен директор
Руслан Стефанов, Програмен директор, Главен икономист

Правна програма

Димитър Марков, Директор, Правна програма
Д-р Мария Йорданова, Главен експерт
Д-р Татяна Новосолова, Научен сътрудник
Мария Дойчинова, Анализатор
Мария Стоянова, Анализатор
Илиана Бойчева, Анализатор

Икономическа програма

Руслан Стефанов, Програмен директор, Главен икономист
Д-р Тодор Галев, Директор по научната дейност
Даниела Минева, Старши анализатор
Д-р Ваня Петрова, Старши анализатор
Д-р Тихомира Костова, Старши анализатор
Горан Георгиев, анализатор
Кристина Цабала, Анализатор
Конър О'Кели, Анализатор
Светослав Малинов, Анализатор
Никола Янков, Старши асоцииран сътрудник
Мирослав Зафиров, Старши асоцииран сътрудник
Д-р Тодор Ялъмов, Асоцииран сътрудник

Програма „Енергетика и климата“

Мартин Владимиров, Директор, Програма „Енергетика и климат
Костанца Рангелова, Старши анализатор
Д-р Мария Трифонова, Старши научен сътрудник
Мариус Кьопен, Анализатор
Ремина Алексиева, Анализатор
Калина Цолова, Анализатор
Анна Филипова, Анализатор
Д-р Бойко Ницов, Старши асоцииран сътрудник
Д-р Радостина Примова, Старши асоцииран сътрудник
Д-р Аня Сивакова-Колб, Старши асоцииран сътрудник
Херман Руеда Орехарена, Асоцииран сътрудник

Програма „Сигурност“

Д-р Атанас Русев, Директор, Програма „Сигурност“

Ген. лейт.(о.р.) Чавдар Червенков, Главен експерт

Д-р Емил Ценков, Главен експерт

Д-р Моис Файон, Главен експерт

Тихомир Безлов, Главен експерт

Стефан Ралчев, Научен сътрудник

Мариян Събев, Анализатор

Д-р Томазо Комунале, Анализатор

Надя Стойнова, Анализатор

Владислав Кръстев, Анализатор

Румяна Бъчварова, Старши асоцииран сътрудник

Росица Джекова, Асоцииран сътрудник

Социологическа програма

Д-р Александър Герганов, Директор, Социологическа програма

Д-р Лилия Якова, Научен сътрудник

Д-р Александър Политов, анализатор

Виктория Богданова, Анализатор

Д-р Гергана Цветкова, Асоцииран сътрудник

Д-р Мила Манчева, Асоцииран сътрудник

Комуникации

Мариян Събев, Координатор „Комуникации“

Галина Сапунджиева, Сътрудник „Комуникации“/Координатор „Съдържание“

Глория Трифонова, Сътрудник „Комуникации“

Пеню Кирацов, Сътрудник „Комуникации“/Графичен дизайнер

Яна Калудова, Сътрудник „Комуникации“

Греъм Грифит, Главен експерт, специализант по програма „Фулбрайт“

Счетоводство

Милена Момчилова-Бояджиева, Финансов директор

Петър Лозанов, Финансов сътрудник/Сътрудник по проекти

Администрация

Мариана Янкова, Административен секретар

Милена Йорданова, Административен сътрудник

Димитър Стаменов, Сътрудник „Информационни технологии и данни“

Технически сътрудници

Бойко Тасев

Тази страница умишлено е оставена празна.

Част трета

Финансов отчет

Тази страница умишлено е оставена празна.

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Центъра за изследване на демокрацията (Групата)

Консолидиран годишен финансов отчет

31 декември 2023 г.

Доклад на независимия одитор

До Общото събрание
на Центъра за изследване на демокрацията

Доклад върху консолидирания финансов отчет

Извършихме одит на консолидирания финансов отчет на Центъра за изследване на демокрацията и неговите консултантски звена „Витоша Рисърч“ ЕООД и „Проект 1“ ЕООД („Групата“), който се състои от консолидиран отчет за финансовото състояние към 31 декември 2023 г. консолидиран отчет за всеобхватния доход, консолидиран отчет за промените в собствения капитал и консолидиран отчет за паричните потоци за годината, завършваща на тази дата, както и пояснителни приложения към консолидирания финансов отчет, съдържащи и обобщено оповестяване на съществения счетоводни политики.

Мнение

По наше мнение, приложеният консолидиран финансов отчет представя достоверно, във всички съществени аспекти, финансовото състояние на Групата към 31 декември 2023 г., както и консолидирания финансови резултати от дейността и паричните потоци за същата година, в съответствие с Международните стандарти за финансово отчитане (МСФО), приети от Европейския съюз (ЕС).

База за изразяване на мнение

Одитът беше извършен в съответствие с Международните одиторски стандарти (МОС). Нашите отговорности съгласно тези стандарти са описани по-нататък в раздел „Отговорност на одитора“. Ние сме независими от Групата в съответствие с Етичния кодекс на професионалните счетоводители на Съвета за международни стандарти по етика за счетоводители (Кодекса на СМСЕС) и с етичните изисквания на Закона за независимия финансов одит (ЗНФО), приложими по отношение на одитирането на консолидирани финансови отчети в България, като сме се съобразили и с всички останали етични стандарти, залегнали в ЗНФО и Кодекса на СМСЕС. Считаме, че установените при одита факти са достатъчна и уместна база, върху която можем да си съставим мнение.

Допълнителна информация, различна от консолидирания финансов отчет и одиторския доклад

Отговорност за допълнителната информация носи ръководството. Допълнителната информация се съдържа в доклада за дейността, изготвен от ръководството съгласно Глава седма от Закона за счетоводството, но не включва консолидирания финансов отчет и одиторския доклад към него.

Нашето мнение относно консолидирания финансов отчет не обхваща допълнителната информация и ние не правим никакви заключения относно нейната надеждност, освен ако това не е изрично посочено в доклада ни и до степента, до която е посочено.

Нашата отговорност във връзка с одита на консолидирания финансов отчет се състои в това да прочетем допълнителната информация, за да преценим дали тя е в съществено несъответствие с консолидирания финансов отчет или с фактите, установени по време на одита, и дали не съдържа някакво друго съществено неправилно отчитане. В случай че на базата на работата, която сме извършили, достигнем до заключение, че в тази допълнителна информация е налице съществено неправилно отчитане, ние сме длъжни да докладваме този факт.

Нямаме какво да докладваме в това отношение.

Допълнителни въпроси, които поставя за докладване Законът за счетоводството

В допълнение на нашите отговорности и задължението ни за докладване съгласно МОС, по отношение на доклада за дейността изпълнихме и процедурите, допълващи изискванията по МОС, съгласно Указанията на професионалната организация на дипломираните експерт-счетоводители и регистрираните одитори в България – Институт на дипломираните експерт-счетоводители (ИДЕС), издадени на 29.11.2016 г. (утвърдени от Управителния съвет на ИДЕС на 29.11.2016 г.). Тези процедури засягат проверки за наличието, както и проверки на формата и съдържанието на допълнителната информация, които се правят с цел да ни подпомогнат при формирането на становище относно това дали допълнителната информация включва оповестяванията и докладванията, предвидени в Глава седма от Закона за счетоводството, приложим в България.

Във връзка с чл. 37, ал. 6 от Закона за счетоводството, на базата на извършените процедури, нашето становище е, че:

- информацията, включена в доклада за дейността за финансовата година, за която е изготвен финансовият отчет, съответства на консолидирания финансов отчет;
- докладът за дейността е изготвен в съответствие с изискванията на Глава седма от Закона за счетоводството;
- докладът за плащанията към правителствата за финансовата година, за която е изготвен финансовият отчет, е предоставен и изготвен в съответствие с изискванията на Глава седма от Закона за счетоводството.

Отговорност на ръководството за консолидирания финансов отчет

Ръководството носи отговорност за изготвянето и достоверното представяне на този консолидиран финансов отчет в съответствие с МСФО, приети от ЕС, и за системата си за вътрешен контрол, каквато то определя като необходима за гарантиране изготвянето на консолидирани финансови отчети, които не съдържат съществени неправилни отчитания, независимо дали последните се дължат на измама или на грешка.

При изготвяне на консолидирания финансов отчет ръководството носи отговорност за оценяване способността на Групата да продължи да функционира като действащо предприятие, оповестявайки, когато това е приложимо, въпроси, свързани с предположението за действащо предприятие, и използвайки счетоводната база на основата на

предположението за действащо предприятие, освен ако ръководството не възнамерява да ликвидира Групата или да преустанови дейността ѝ, или ако не разполага с друга алтернатива, освен да предприеме това действие.

Отговорност на одитора

Ние имаме за цел да установим в разумна степен на сигурност дали финансовият отчет като цяло не съдържа съществени неправилни отчитания, независимо дали те се дължат на измама или на грешка, и да съставим одиторски доклад, в който изразяваме нашето одиторско мнение. Разумната степен на сигурност е висока степен на сигурност, но не е гаранция, че ако одитът е извършен в съответствие с МОС, той ще разкрие съществено неправилно отчитане, когато такова съществува. Неправилни отчитания могат да възникнат в резултат на измама или на грешка и се смятат за съществени, ако има разумно основание да се предположи, че самостоятелно или в съвкупност те биха могли да окажат влияние върху икономическите решения на потребителите, вземани въз основа на този финансов отчет.

Като част от одита в съответствие с МОС, ние прилагаме професионална преценка и запазваме професионален скептицизъм по време на целия одит. В допълнение ние:

- идентифицираме и оценяваме рисковете от съществени неправилни отчитания в консолидирания финансов отчет, независимо дали те се дължат на измама или на грешка; разработваме и изпълняваме одиторски процедури в отговор на тези рискове и при одита си установяваме факти, които да са достатъчна и уместна база за нашето мнение. Рискът да не бъде разкрито съществено неправилно отчитане, което е резултат от измама, е по-висок, отколкото риска от съществено неправилно отчитане, което е резултат от грешка, тъй като измамата може да включва тайно споразумяване, фалшифициране, преднамерени пропуски, изявления, които въвеждат одитора в заблуждение, както и пренебрегване или заобикаляне на вътрешния контрол;
- проучваме вътрешния контрол, имащ отношение към одита, за да разработим одиторски процедури, които да са подходящи при конкретните обстоятелства, но не с цел изразяване на мнение относно ефективността на вътрешния контрол на Групата;
- оценяваме уместността на използваните счетоводни политики и разумността на приблизителните счетоводни оценки и свързаните с тях оповестявания, направени от ръководството;
- правим заключение относно уместността на използване от страна на ръководството на счетоводната база, въз основа на предположението за действащо предприятие и на установените при одита факти, свързани с евентуалното наличие на съществена несигурност относно събития или условия, които биха могли да породят значителни съмнения за способността на Групата да функционира като действащо предприятие. Ако достигнем до заключение, че е налице съществена несигурност, сме длъжни в одиторския си доклад да привлечем внимание към свързаните с тази несигурност оповестявания в консолидирания финансов отчет или, в случай че тези оповестявания са неуместни, да променим мнението си. Заключениета ни се основават на фактите, установени при одита до датата на завършване на одиторския доклад. Възможно е обаче след тази дата да възникнат събития или условия, които да станат причина Групата да преустанови функционирането си като действащо предприятие;

- оценяваме цялостното представяне, структура и съдържание на консолидиращия финансов отчет, включително оповестяванията, и дали финансовият отчет представя основополагащите за него сделки и събития по достоверен начин.

Стоян Донеv
Регистриран одитор
31.07.2024 г.
София

Център за изследване на демокрацията (Групата)
Консолидиран отчет за финансовото състояние, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)

	Прил.	Към 31 декември 2023 г.	Към 31 декември 2022 г.
Активи			
Имоти, машини, съоръжения и оборудване	5	465	465
Дълготрайни нематериални активи	6	4 622	3 406
Инвестиционни имоти	7	398	398
Общо дълготрайни активи		5 485	4 269
Материални запаси	8	1	–
Търговски и други вземания	8	941	811
Парични средства и парични еквиваленти	9	2 647	4 385
Разходи за бъдещи периоди		329	158
Общо краткотрайни активи		3 918	5 354
Дългосрочен заем	8	174	174
Общо дълготрайни финансови активи		174	174
Общо активи		9 577	9 797
Собствен капитал		7 025	6 719
Пасиви			
Общо дългосрочни пасиви		–	–
Задължения към партньори и клиенти	10	94	193
Финансиране за бъдещи периоди	11	2 458	2 885
Общо краткосрочни пасиви		2 552	3 078
Общо пасиви		2 552	3 078
Общо собствен капитал и пасиви		9 577	9 797

Ръководството е одобрило този консолидиран финансов отчет на 31.07.2024 г.
Финансовият отчет е подписан от името на Управителния съвет от

Владимир Йорданов
Изпълнителен директор
31.07.2024 г.

Заверил съгласно одиторския доклад:

Стоян Донеv
Регистриран одитор
31.07.2024 г.

Център за изследване на демокрацията (Група)
Консолидиран отчет за всеобхватния доход, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)	Прил.	Към 31 декември 2023 г.	Към 31 декември 2022 г.
Приходи от безвъзмездно финансиране	12	4 032	3 722
Себестойност на продажбите	14	(3 719)	(3 430)
Брутна печалба от безвъзмездно финансиране		313	292
Приходи от услуги и други дейности	13	1 039	1 029
Себестойност на продажбите		(979)	(911)
Брутна печалба		373	410
Финансови приходи		1	31
Финансови разходи		(32)	(19)
Нетни финансови разходи	15	(31)	12
Печалба преди данъци		342	422
Разход за данък върху печалбата	16	(36)	(37)
Нетна печалба за периода		306	385
Друг всеобхватен доход		–	–
Общ годишен всеобхватен доход		306	385

Ръководството е одобрило този консолидиран финансов отчет на 31.07.2024 г.
Финансовият отчет е подписан от името на Управителния съвет от:

Владимир Йорданов
Изпълнителен директор
31.07.2024 г.

Заверил съгласно одиторския доклад:

Стоян Донеv
Регистриран одитор
31.07.2024 г.

Център за изследване на демокрацията (Групата)
 Консолидиран отчет за паричните потоци, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)

	Прил. Към 31 декември 2023 г.	Към 31 декември 2022 г.
Парични потоци от оперативна дейност		
Печалба преди данъци	306	385
Корекции за:		
Амортизации	55	55
Промени в оборотния капитал:		
Търговски и други вземания	(603)	(241)
Търговски и други задължения	(1 442)	991
Нетен паричен поток от оперативна дейност	(1 684)	1 190
Платен корпоративен данък	(36)	(37)
Нетни парични потоци от оперативна дейност	(1 720)	1 153
Парични потоци от инвестиционна дейност		
Покупка на имоти, машини и съоръжения и нематериални активи	(6)	(1 313)
Нетни парични потоци за инвестиционната дейност	(6)	(1 313)

Център за изследване на демокрацията (Групата)
Консолидиран отчет за паричните потоци, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)

Прил. Към 31 декември
2023 г.

Към 31 декември
2022 г.

Парични потоци от финансова дейност

Платени главници, лихви и
комисионни

(12)

(12)

**Нетни парични потоци за
финансова дейност**

(12)

(12)

Нетно увеличение / (намаление) на
паричните средства и паричните
еквиваленти

(1 738)

(172)

**Парични средства и парични
еквиваленти в началото на годината**

4 385

4 557

**Парични средства и парични
еквиваленти в края на годината**

9

2 647

4 385

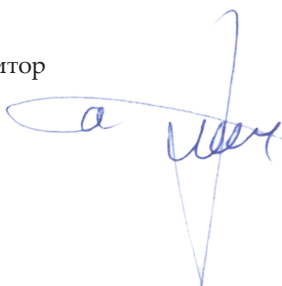
Ръководството е одобрило този консолидиран финансов отчет на 31.07.2024 г.
Финансовият отчет е подписан от името на Управителния съвет от:

Владимир Йорданов
Изпълнителен директор
31.07.2024 г.

Заверил съгласно одиторския доклад:

Стоян Донеv
Регистриран одитор
31.07.2024 г.

Център за изследване на демокрацията (Група)
Консолидиран отчет за промените в собствения капитал, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)	Прил.	Неразпределена печалба
Салдо на 1 януари 2022 г.		6 336
Нетна печалба за годината		385
Други		(2)
Салдо към 31 декември 2022 г.		6 719
Салдо на 1 януари 2023 г.		6 719
Нетна печалба за годината		306
Салдо към 31 декември 2023 г.		7 025

Ръководството е одобрило този консолидиран финансов отчет на 31.07.2024 г.
Финансовият отчет е подписан от името на Управителния съвет от:

Владимир Йорданов
Изпълнителен директор
31.07.2024 г.

Заверил съгласно одиторския доклад:

Стоян Донеv
Регистриран одитор
31.07.2024 г.

1. Резюме на дейността

Центърът за изследване на демокрацията (наричан „Центъра“) е организация с нестопанска цел, със седалище и адрес на управление в Република България. Консолидираният финансов отчет на Центъра към 31 декември 2023 г. обобщава резултатите на Центъра и неговите консултантски звена „Витоша Рисърч“ ЕООД и „Проект 1“ ЕООД (наричани „Групата“).

Основан в края на 1989 г., Центърът за изследване на демокрацията насърчава процеса на реформи в Европа чрез въздействие върху политиката и гражданското общество. Мисията на Центъра за изследване на демокрацията е „изграждането на мостове между науката и политиката“ и като независим интердисциплинарен аналитичен институт той съчетава широк спектър от знания, умения и възможности.

Центърът за изследване на демокрацията притежава 100% от капитала на своите консултантски звена „Витоша Рисърч“ ЕООД и „Проект 1“ ЕООД.

„Витоша Рисърч“ ЕООД, създадено през 2000 г., се специализира в изследвания и консултантска дейност в различни сфери: социална и икономическа политика; социални анализи и оценки; икономическо и политическо поведение; пазарни проучвания и други.

„Проект 1“ ЕООД е създадено през 2003 г. Неговият основен предмет на дейност е управлението на инвестиционната дейност в недвижими имоти на Групата и управлението на проекти, осъществявани извън грантови схеми.

Към 31 декември 2023 г. в Групата работят 37 души управленски и професионален персонал (включително външни консултанти), 8 души административен персонал и 7 души технически персонал.

Годишният финансов отчет на Групата е одобрен от Управителния съвет на 31.07.2024 г.

2. Счетоводна политика

По-долу е описана счетоводната политика, приложена при изготвянето на консолидирания финансов отчет. Тази политика е прилагана последователно през всички години, включени в отчета, освен ако не е упоменато друго.

2.1. База за изготвяне на годишния финансов отчет

Настоящият консолидиран финансов отчет е изготвен в съответствие с изискванията на МСФО, приети от ЕС, при спазване принципа на историческата цена.

Консолидираният финансов отчет включва отчетите на Центъра и неговите консултантски звена към 31 декември всяка година. Финансовите отчети на консултантските звена се изготвят за същия отчетен период като на организацията майка, използвайки сходни счетоводни политики. За целите на консолидацията финансовата информация на Групата е агрегирана на принципа ред по ред, сумирайки подобните елементи на активи, пасиви, приходи и разходи.

Всички вътрешно-групови сделки, разчети и нереализирани печалби, свързани със сделки между компании от Групата, са елиминирани при консолидацията. Нереализираните загуби също са елиминирани, но са взети предвид като индикатор за обезценка на прехвърлените активи. Консултантските звена се консолидират напълно от датата на придобиване, представляваща датата, на която Групата придобива контрол, и продължават да се консолидират до датата, на която този контрол се прекрати. Където е необходимо, счетоводната политика на консултантските звена е променена в съответствие с възприетата от Групата политика.

Консултантски звена са всички предприятия (включително предприятия със специално предназначение), в които Групата притежава повече от половина от акциите или дяловете с право на глас и върху чиято финансова политика и дейност може да упражнява контрол. При определяне контрола на Групата върху други предприятия е взето предвид наличието и ефекта от потенциални права на глас, които се упражняват към настоящия момент или са в процес на прехвърляне.

При отчитане придобиването на консултантски звена се използва метода на покупката. Стойността на придобиването се определя по справедливата стойност на придобитите активи, издадените капиталови инструменти и натрупаните или поети пасиви към датата на придобиване.

Придобитите разграничими активи и поети пасиви и условни задължения се оценяват първоначално по справедлива стойност в деня на придобиването независимо от размера на неконтролиращото участие. Положителна репутация има в случаите, когато стойността на придобиването е по-висока от справедливата цена на разграничимите нетни активи на придобитото дружество. Ако стойността на придобиването е по-ниска от справедливата стойност на нетните активи на придобитото консултантско звено, разликата се признава директно в отчета за доходите.

След първоначалното признаване, репутацията се оценява по цена на придобиване, намалена с натрупаните загуби от обезценка. За целите на теста за обезценка, от датата на придобиването репутацията се разпределя към всички обекти, създаващи парични потоци, които се очаква да получат икономическа изгода от синергията на комбинацията, независимо дали други активи или пасиви на придобития бизнес са отнесени към тези обекти.

Ако репутацията е разпределена към обект, създаващ парични потоци, и Групата продаде дейност в рамките на този обект, то репутацията, свързана с продадената дейност, се включва в балансовата стойност на дейността при определяне на печалбата или загубата от освобождаването от тази дейност. Репутацията, свързана с освобождаваната дейност, се оценява въз основа на относителните стойности на тази дейност и на запазените дейности от обекта, генериращ парични потоци.

Операции с неконтролиращи участия

Неконтролиращите участия представляват дела от печалбата или загубата и нетните активи, които не се притежават от Групата и са представени отделно в отчета за доходите, а в консолидирания баланс са представени в собствения капитал, но отделно

от собствения капитал на акционерите на организацията-майка. Освобождаването от неконтролиращи участия води до печалби и загуби за Групата, които се признават в отчета за доходите. Придобитите неконтролиращи участия се отчитат като се използва метод, при който разликата между цената на придобиване и балансовата стойност на дела на придобитите нетни активи се признава като репутация.

Изготвянето на финансовите отчети в съответствие с МСФО изисква употребата на счетоводни приблизителни оценки. При прилагането на счетоводната политика на Групата ръководството е използвало собствени преценки. Елементите на финансовите отчети, чието представяне включва по-висока степен на преценка или субективност, както и тези елементи, за които предположенията и оценките имат значително влияние върху финансовите отчети като цяло, са представени отделно в Приложение 4.

Нови стандарти и разяснения, приложени от Групата

При изготвянето на този консолидиран финансов отчет не са приложени новите и изменени стандарти и разяснения, задължителни за прилагане за финансови периоди, започващи на и след 1 януари 2023 г.. Ръководството смята, че те не засягат финансовия отчет на Групата, макар че биха могли да засегнат счетоводното отчитане на операции и събития в бъдещи отчетни периоди.

2.2. Сделки в чуждестранна валута

2.2.1. Функционална валута и валута на представяне

Отделните елементи на финансовите отчети на Групата се оценяват във валутата на основната икономическа среда, в която Групата извършва дейността си („функционална валута“). Годишният финансов отчет е представен в български лева, която е функционална валута и е валута на представяне.

2.2.2. Сделки и салда

Сделките в чуждестранна валута се представят във функционална валута, като се прилага официалния курс на датата на сделката. Печалбите и загубите от промяна във валутните курсове, възникнали в резултат на разплащания по сделки в чуждестранна валута, както и от преоценка по заключителен валутен курс на деноминирания в чуждестранна валута активи и пасиви, се признават в отчета за доходите.

2.3. Имоти, машини и съоръжения

Имоти, машини, съоръжения и оборудване са представени по историческа стойност, която е намалена с начислените амортизации и загуби от обезценка. Историческата стойност включва всички разходи, които са пряко свързани с придобиването и въвеждането в експлоатация на активите.

Последващите разходи се прибавят към балансовата стойност на актива или се отчитат като отделен актив, само когато се очаква, че Групата ще получи бъдещи икономически

изгоди, свързани с употребата на този актив, и когато отчетната му стойност може да бъде достоверно определена.

Амортизация се начислява от датата, когато активът е влязъл в експлоатация. Земите не се амортизират, тъй като се смята, че имат неопределено дълъг полезен живот. Активите в строеж не се амортизират, тъй като не са налични за употреба.

Амортизация се начислява на база на линейния метод. Използваните амортизационни норми се основават на изчисления полезен живот, както следва:

Сгради	25 години
Машины и съоръжения	3,33 години
Транспортни средства	4 години
Компютри/принтери	2 години
Стопански инвентар	6,67 години

Имоти, машини, съоръжения се амортизират от месеца, следващ датата на придобиване, а активите, придобити по стопански начин – от месеца, когато активът е влязъл в експлоатация.

Когато балансовата стойност е по-висока от възстановимата стойност, дълготрайният материален актив се отчита по неговата възстановима стойност.

2.4. Нематериални активи

Нематериалните активи, придобити от Групата, се представят по цена на придобиване, намалена с натрупаната амортизация и загуби от обезценка.

Последващи разходи

Последващи разходи се капитализират в стойността на нематериалните дълготрайни активи, само когато се увеличават бъдещите икономически изгоди, черпени от използването на актива. Всички други разходи се признават в отчета за доходите в момента на възникване.

Нематериалните активи са амортизирани на база на линейния метод върху оценения полезен живот на активите, освен ако те имат неограничен полезен живот

2.5. Финансови активи

Групата класифицира своите финансови активи в следните категории: финансови активи, отчитани по справедлива стойност в отчета за доходите; заеми и вземания; финансови активи, държани до падежа, и финансови активи, на разположение за продажба. Класификацията се извършва според целта, за която са придобити финансовите активи. Ръководството определя класификацията на финансовите си активи в момента на покупката и преразглежда тази класификация в края на всеки отчетен период.

Финансови активи, отчитани по справедлива стойност в отчета за доходите

Финансови активи, отчитани по справедлива стойност в отчета за доходите, са финансови активи, държани за търгуване. Финансов актив се класифицира в тази категория, ако е придобит с цел да бъде продаден в краткосрочен план. Активите в тази категория се класифицират като краткосрочни.

За целите на този финансов отчет краткосрочни са активите с падеж до 12 месеца. През годината Групата не притежава такива финансови активи. Групата не притежава такива финансови активи към 31 декември 2023 г.

Заеми и вземания

Заеми и вземания са недеривативни финансови активи с фиксирани или определени плащания, които не се котира на активен пазар. Те са включени в краткосрочни активи, с изключение на тези с падеж повече от 12 месеца след датата на баланса, които се класифицират като дългосрочни. Заемите и вземанията се включват в категориите „търговски и други вземания“ и „пари и парични еквиваленти“ в счетоводния баланс. Заемите и вземанията се водят по амортизирана стойност, като се използва ефективен лихвен процент.

Финансови активи, държани до падежа

Финансовите активи, държани до падежа, са инвестиции с фиксиран падеж, които ръководството на Групата възнамерява и има възможност да държи до падежа. Тези финансови активи се класифицират като дългосрочни, с изключение на активи, които са с падеж до 12 месеца след датата на баланса и които са признати като текущи през отчетния период. Групата не притежава такива финансови активи.

Финансови активи, на разположение за продажба

Финансови активи на разположение за продажба са недеривативни активи, които представляват инвестиции, придобити с цел притежание за неопределен период, и които могат да бъдат продадени, когато Групата се нуждае от средства или при промяна на лихвения процент. Те се включват в дългосрочните активи, освен ако ръководство има намерение да продаде инвестициите в период до 12 месеца от датата на баланса или да ги използва като оперативен капитал. В такъв случай инвестициите се класифицират като краткотрайни активи. През годината Групата не притежава такива финансови активи.

На датата на баланса Групата оценява дали съществуват обективни доказателства, че финансов актив или група от финансови активи са обезценени. Тестването за обезценка на търговски вземания е описано в Приложение 2.7.

2.6. Материални запаси

Материалните запаси се посочват по по-ниската от цената на придобиване и нетната реализуема стойност. Разходът се определя по метода на средно претеглената стойност. Нетната реализуема стойност е равна на очакваната продажна цена при нормално противичане на дейността, намалена с пряко свързаните с продажбата разходи.

2.7. Търговски и други вземания

Търговските вземания се признават първоначално по справедлива цена, а впоследствие по амортизирана стойност, определена като се използва метода на ефективния лихвен процент и намалена с евентуална провизия за обезценка. Провизия за обезценка се прави в случай, че съществува обективно доказателство, че Групата няма да бъде в състояние да събере всички дължими суми, съгласно първоначалните условия по отношение на съответния разчет.

Значими финансови затруднения на задълженото лице, вероятност за банкрут или финансово реструктуриране или невъзможност за изплащане на дълга (при просрочие над 30 дни) се приемат като индикатор, че търговското вземане е обезценено. Сумата на провизията е равна на разликата между балансовата стойност на вземането и сегашната стойност на очакваните бъдещи парични потоци, дисконтирани с първоначалният ефективен лихвен процент. Балансовата стойност на актива е намалена чрез използването на корективна сметка, а стойността на загубата се отразява в отчета за доходите към разходите за продажба и маркетинг. Когато търговско вземане е несъбираемо, то е отписано от корективната сметка на търговските вземания. Последващо възстановяване на стойността, която е отписана, се отразява в намаление на разходите за продажба и маркетинг в отчета за доходите.

2.8. Парични средства и парични еквиваленти

Паричните средства и парични еквиваленти включват пари в брой, пари по банкови сметки, други високо ликвидни краткосрочни инвестиции с падеж до 3 месеца, както и банкови овърдрафти. В баланса овърдрафтите се включват като краткосрочно задължение в категорията на краткосрочните заеми.

2.9. Инвестиционни имоти

Инвестиционни имоти са имоти, държани за получаване на приходи от наем или за увеличение на стойността им, или и за двете, но не с цел продажба в обичайната дейност, използване за производство или доставка на стоки или услуги, или за административни цели. Инвестиционните имоти първоначално се оценяват по цена на придобиване и при последваща оценка – по справедлива стойност, като промените се признават в печалби и загуби.

Цената на придобиване включва всички разходи, директно свързани с придобиването на инвестиционния имот. Стойността на инвестиционните имоти, придобити по стопански начин, включва направените разходи за материали, директно вложен труд,

разходите, пряко отнасящи се до привеждане на актива до състояние необходимо за неговата експлоатация, и капитализирани разходи по заеми.

Когато употребата на инвестиционен имот се промени така, че той се рекласифицира в имоти, съоръжения и оборудване, неговата справедлива стойност към датата на рекласификацията става цена на придобиване за последващо отчитане.

2.10. Заеми

Заемите се признават първоначално по справедлива стойност, намалена с направените разходи по извършването на транзакцията. Впоследствие заемите се отчитат по амортизируема стойност; всяка разлика между плащанията (нетно от разходите по извършването на транзакциите) и амортизираната стойност на заема се признава в отчета за доходите през периода на заема, като се използва метода на ефективната лихва.

Заемите се класифицират като краткосрочни задължения, освен ако Групата има безусловно право да отсрочи уреждането на задължението за период най-малко 12 месеца след датата на счетоводния баланс. Разходите за заеми се признават като текущ разход в отчета за доходите.

2.11. Отсрочени данъци

Отсрочените данъци върху печалбата са определени изцяло, като се прилага балансовия метод на база на временните разлики, произлизащи между данъчните основи на активите и пасивите и техните балансови стойности. При изчисляване на отсрочените данъци се използват данъчните ставки (закони), действали към датата на съставяне на баланса, които се отнасят за периодите на очакваното обратно проявление на данъчните временни разлики.

Отсрочените данъчни активи се признават в степента, в която е вероятно наличието на бъдеща облагаема печалба, така че данъчните временни разлики да бъдат използвани.

2.12. Доход на наетите лица при пенсиониране

Съгласно чл. 222, ал. 3 от Кодекса на труда, при прекратяване на трудовото правоотношение, след като работникът или служителят е придобил право на пенсия за осигурителен стаж, към датата на прекратяване на трудовото правоотношение работодателят е задължен да му изплати обезщетение в размер на минимум две и максимум шест брутни месечни заплати, ако работникът или служителят е бил нает от Групата над 10 години. Към 31 декември 2023 г. Групата не е отчела такива задължения.

2.13. Признаване на приходите

Приходите включват справедливата стойност на сумата от продажбата на стоки и услуги, която е генерирана или ще бъде генерирана от обичайната дейност на Групата. Приходите се отчитат нетно от данък върху добавената стойност, търговски отстъпки, отбивки и рабати и след елиминиране на вътрешно-груповите сделки.

Групата признава приходи, когато сумата на прихода може да бъде надеждно определена и се очаква предприятието да получи бъдещи икономически изгоди, съобразно критериите, описани по-долу. Сумата на прихода не се приема за надеждно измерена, докато не се разрешат всички непредвидени обстоятелства, свързани с продажбата. Групата основава своите преценки на историческия си опит, вземайки предвид вида на клиента, вида на сделката и особеностите на всяко споразумение.

Продажби на услуги

Приходите от договори с цени, определени според изразходеното време и извършените разходи, се осчетоводяват в отчета за доходите пропорционално на степента на осъществяване на операцията към датата на баланса. Приходите се признават според договореното възнаграждение за отработените часове. При договори с фиксирано време приходът се признава според съотношението на отработените часове спрямо общите часове, които трябва да бъдат отработени.

Приходите от договори с фиксирана цена за извършване на услуги също се признават според метода степен на завършеност. При този метод приходът се признава според съотношението на извършената работа спрямо общите услуги, които трябва да бъдат извършени.

При възникване на обстоятелства, които могат да променят първоначалните оценки на приходите, разходите или степента на завършеност, оценките се преразглеждат. Това преразглеждане може да доведе до увеличение или намаление на очакваните приходи или разходи и се отразява в приходите за периода, в който тези обстоятелства станат известни на ръководството.

Приходи от грантове и финансираня

Грантове и финансираня от финансиращи организации се признават първоначално като отсрочен приход, ако съществува разумна степен на сигурност, че те ще бъдат получени и Групата ще може да изпълни условията, свързани с усвояването на финансирането. Финансиранията, които покриват разходите на Групата, свързани с изпълнението на проекта, се признават в отчета за доходите на систематична база в периода, в който се признават разходите за неговото изпълнение. Финансиранията, които покриват разходите на Групата, свързани с придобиване на активи, се признават в отчета за доходите на систематична база през полезния живот на актива.

Приходи от лихви

Приходите от лихви се признават пропорционално на времето, като се използва метода на ефективната лихва. При обезценка на вземане Групата намалява балансовата му стойност до възстановимата му стойност, която представлява очакваните бъдещи парични потоци, дисконтирани на база на първоначалният ефективен лихвен процент, присъщ на инструмента, и впоследствие отчита сконтото като приходи от лихви. Приходите от лихви по обезценените заеми се признават на база първоначалният ефективен лихвен процент.

2.14. Разпределение на дивиденди

Групата не разпределя дивиденди.

3. Управление на финансовия риск

3.1. Въздействие на глобалната икономическа обстановка

През 2023 г. Европа и България се изправиха пред множество предизвикателства, които оказаха значително влияние върху икономическата и политическа стабилност в региона. Макроикономическата ситуация продължи да бъде под диктовката на руската агресия срещу Украйна, възстановяването от пандемията от Ковид-19, както и последиците от енергийната криза. Към тях можем да добавим отрицателното въздействие на климатичните промени (2023 г. е най-горещата година откато се правят изчисления, а 2024 г. ще подобри рекордите), войната между Израел и Хамас, значителната геополитическа и геоекономическа нестабилност, както и все още високите, въпреки известния спад, нива на инфлацията, икономическата несигурност и неравенство. Европейският съюз изглежда преодоля първоначалния отрицателен ефект на войната в Украйна и икономиката на ЕС към края на 2023 г. показва сериозно подобрене спрямо 2022 г.

Икономиката на България, в синхрон с икономиката на ЕС като цяло, също показва признаци на възстановяване. През 2023 г. БВП нарастна с 1,8%, докато средната стойност за ЕС е 0,4%. Вследствие на заявките на Федералният резерв и Европейската централна банка (ЕЦБ), че за борба с високата инфлация ще трябва да бъдат сериозно повишени основните лихвени проценти, БНБ също предприе мерки в тази насока и за декември 2023 г. този процент е 3,80%. В резултат на това разходите на Групата за персонал, инвестиции и консумативи също се увеличиха, като се очаква натискът за нарастването им да продължи и да достигне върхови стойности през 2024 г.

Ръстът на инфлацията в страната се забави значително и спадна от 17% за 2022 г. до 9,5% за 2023 г. За ЕС числата показват спад до 3,4% на годишна база. Водещият фактор за това е нормализирането на цените на газа и възхода на алтернативните енергийни източници, както и овладяването на рязкото покачване на цените на хранителните продукти. Безработицата в България, отчетена през декември, е 5,6%, което е увеличение с 1,2 пункта спрямо същия период на предходната година. Същият показател за ЕС отчита 5,9% безработица.

Анализирайки числата, се забелязва, че България все повече се приближава до приемането си в Еврозоната, макар все още да не покрива критерия за ценова стабилност. Целта на БНБ да приеме евро от 1 януари 2025 г. засега изглежда неизпълнима, а продължаващата политическа нестабилност в страната не увеличава шансовете за приемане на мерки за покриване на основния критерий. Вероятността за приемането му през 2026 г. обаче е реална. Присъединяването към Еврозоната ще понижи вътрешно-политическия риск и ще увеличи стойността на недвижимото имущество и други видове активи, което ще окаже положително въздействие върху Групата.

Перспективите за икономическия растеж на България в краткосрочен и средносрочен план остават несигурни, но положителни. Тази несигурност се засилва от политическата криза в страната (за която свидетелства седемкратното провеждане на избори в рамките на последните четири години) и променливите взаимоотношения на ЕС с Русия и Китай. Ако се осъществи през 2024 – 2024 г, присъединяването на България към Шенген, което ще затвърди позицията ѝ на надежден икономически партньор на ЕС, може да се приеме като положителен знак. Това би имало непосредствени ползи за икономиката, най-вече чрез намаляването на транспортните разходи и времето за изчакване на граничните пунктове.

3.2. Фактори на финансовия риск

Осъществявайки дейността си, Групата е изложена на многообразни финансови рискове: пазарен риск (включващ валутен риск, ценови риск и риск от промени в паричния поток поради променящ се пазарен лихвен процент), кредитен риск и ликвиден риск. Програмата на Групата за цялостно управление на риска се фокусира върху финансовия риск и има за цел да намали евентуалните неблагоприятни ефекти върху финансовите показатели на Групата.

3.2.1. Пазарен риск

Валутен риск

Групата не е изложено на валутен риск, тъй като повечето транзакции в чуждестранна валута са деноминирани в евро. Към момента курсът на еврото е фиксиран към този на българския лев. През 2023 г. Групата осъществяваше няколко проекта с финансиране в щатски долари, като поради неблагоприятните курсове на долара към българския лев претърпя известни загуби, но цялостното финансово състояние на Групата не бе сериозно засегнато.

Ръководството на Групата не допуска, че ще има промени в следващите 12 месеца, и затова не са правени допълнителни анализи.

Ценови риск

Ръководството на Групата следи ценовия риск в контекста на очакваните бъдещи приходи от оперативна дейност.

3.2.2. Лихвен риск

Тъй като Групата няма значителни лихвоносни активи, приходите ѝ и оперативните парични потоци са до голяма степен независими от промените на пазарните лихвени нива. Възможно е обаче, поради покачващите се лихвени проценти, през периода 2023–2025 г. да се повишат и лихвите по депозитите.

Групата разглежда лихвената си експозицията регулярно и взима под внимание съответния риск.

3.2.3. Кредитен риск

Кредитният риск произлиза от пари и парични еквиваленти и депозити в банки и други финансови институции.

3.2.4. Ликвиден риск

Съобразно основния си предмет на дейност, Групата има възможност за финансиране чрез договорени кредитни линии, овърдрафти и други кредитни инструменти, ако това е необходимо.

Таблицата по-долу анализира финансовите пасиви на Групата в съответните падежни групи на базата на оставащия период от счетоводния баланс към падежната дата на договора. Оповестените в таблицата суми са договорните недисконтирани парични потоци. Балансовите задължения в рамките на 12 месеца се равняват на преносните стойности, тъй като влиянието на дисконтирането е незначително.

(Всички суми са в хил. лева)

Към 31 декември 2022 г.	До 1 година	Между 1 и 2 години	Между 2 и 5 години	Над 5 години
Търговски и други задължения	193	–	–	–
Към 31 декември 2023 г.	До 1 година	Между 1 и 2 години	Между 2 и 5 години	Над 5 години
Търговски и други задължения	94	–	–	–

4. Значими счетоводни приблизителни оценки и преценки

Приблизителните оценки и преценки са базирани на натрупан опит и други фактори, включително очаквания за бъдещи събития при наличните обстоятелства. Достоверността на приблизителните оценки и преценки се преразглежда редовно.

Групата извършва приблизителни оценки и преценки за целите на счетоводното отчитане и оповестяване, които, по дефиниция, в повечето случаи се различават от фактическите резултати. Значимите счетоводни приблизителни оценки, при които има значителен риск от последваща съществена корекция на балансовите стойности на активите и пасивите през следващата финансова година, са описани по-долу:

Полезен живот на имоти, машини и съоръжения

Представянето и оценката на имотите, машините и съоръжения и нематериални активи изисква ръководството, на база на счетоводни преценки, да направи предположения за техния полезен живот и остатъчна стойност. Ръководството оценява всяка година остатъчния полезен живот на активите.

Обезценка на вземания

Обезценката на вземания се прави съобразно очакванията на ръководството за събираемостта на вземанията. Към датата на изготвяне на отчетите, ръководството прави преглед на съществуващите вземания и преоценява тяхната събираемост.

5. Имоти , машини и съоръжения

(Всички суми са в хил. лева)

Отчетна стойност	Към 31 декември 2022 г.	Придобити	Отписани	Към 31 декември 2023 г.
Земя	413	–	–	413
Сгради	22	–	–	22
Компютри	306	12	5	313
Транспортни средства	243	–	26	217
Стопански инвентар	107	–	7	100
Други активи	8	–	–	8
Общо	1 099	12	38	1 073
Амортизация	Към 31 декември 2022 г.	Придобити	Отписани	Към 31 декември 2023 г.
Земя	–	–	–	–
Сгради	14	8	–	22
Компютри	273	32	34	271
Транспортни средства	239	–	26	213
Стопански инвентар	106	1	7	100
Други активи	2	–	–	2
Общо	634	41	67	608
Балансова стойност	Към 31 декември 2022 г.	Придобити	Отписани	Към 31 декември 2023 г.
Земя	413	–	–	413
Сгради	8	–	8	–
Компютри	33	9	–	42
Транспортни средства	–	4	–	4
Стопански инвентар	5	–	5	–
Други активи	6	–	–	6
Общо	465	13	13	465

6. Нематериални активи

(Всички суми са в хил. лева)

Отчетна стойност	Към 31 декември 2022 г.	Придобити	Отписани	Към 31 декември 2023 г.
Софтуер	524	–	31	493
Друти	3 554	1 261	–	4 815
Общо	4 078	1 261	31	5 308

Амортизация	Към 31 декември 2022 г.	Придобити	Отписани	Към 31 декември 2023 г.
Софтуер	523	–	31	492
Друти	149	45	–	194
Общо	672	45	31	686

Балансова стойност	Към 31 декември 2022 г.	Придобити	Отписани	Към 31 декември 2023 г.
Софтуер	1	–	–	1
Друти	3 405	1 216	–	4 621
Общо	3 406	1 216	–	4 622

7. Инвестиционни имоти

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Към 1 януари		
Балансова стойност в началото на периода	398	398
Разходи за амортизация	–	–
Балансова стойност в края на периода	398	398

Към 31 декември		
Отчетна стойност	511	511
Натрупана амортизация	(113)	(113)
Балансова стойност	398	398

Инвестиционните имоти на Групата представляват земи и сгради, придобити в периода 2005–2006 година. Инвестиционните имоти се представят в баланса на Групата по историческа стойност, намалена с начислените амортизации и загуби от обезценка.

8. Търговски и други вземания

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Краткосрочни вземания		
Търговски вземания	804	783
Търговски вземания, нето	804	783
Възстановен ДДС	128	19
Други	9	9
Общо вземания	941	811

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Дългосрочни вземания		
Дългосрочен заем	174	174
Общо дългосрочни вземания	174	174

Балансовата стойност на търговските и други вземания е близка до тяхната справедлива стойност.

9. Пари и парични еквиваленти

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Пари в брой	14	11
Парични средства по разплащателни сметки	2 633	4 374
Общо	2 647	4 385

10. Търговски и други задължения

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Краткосрочни задължения		
Задължения към клиенти	9	1
Възнаграждения и социални осигуровки	17	21
Корпоративен данък	12	14
Други	56	157
Общо	94	193

11. Финансиране за бъдещи периоди

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Европейска комисия (ЕК) – Приобщаващ диалог по темата „енергийно гражданство“ в подкрепа на Европейския енергиен съюз (DIALOGUES)	47	130
ЕК – Разработване на общи минимални стандарти за регистриране на законно притежаваните оръжия и подобряване на обмена на информация между ЕС, Югоизточна Европа, Украйна и Молдова (REGISYNC)	–	181
ЕК – Европейска интегрирана инфраструктура за извличане и анализ на големи данни (SoBigData-PlusPlus)	54	39
ЕК – Кибервиктамизационен барометър: създаване и тестване на модел за сравнително изследване на бизнеса в ЕС и концепция на приложение за докладване на киберпрестъпления (CYBBAR)	–	151
ЕК – Технологии и методи за управление на миграционните потоци (ITFLOWS)	9	94
ЕК – Подкрепа за жертвите на домашно насилие чрез програма за повишаване на капацитета и осведомеността сред специалистите по човешки ресурси (SHE)	8	211
ЕК – Изследване на реалната стойност на енергийната ефективност (REFEREE)	12	93
ЕК – Ефектът на новите технологии, социалните медии и възприятията на населението върху миграционните потоци и сигурността в ЕС. Създаване на работещи мерки за противодействие, инструменти и практики (PERCEPTIONS)	–	9
Европейска фондация за климата – Оценка на рисковете за енергийната и климатична сигурност при различните алтернативи за декарбонизация в Югоизточна Европа, в частност ролята на природния газ (Проект № G-2109-62719)	–	2
Европейска фондация за климата – Анализ на причините за икономическия и демократичен упадък на Западните Балкани (Проект № G-2109-62713)	–	22
ЕК – Подобряване на превенцията и междуведомственото сътрудничество срещу трафика (ERADICATING)	–	48

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Европейска фондация за климата – Разработване на нисковъглеродни политики за декарбонизация на българската икономика (Проект № G-2111-63105)	–	19
ЕК – Дерадикализация посредством оценка на радикализирането чрез различни идеологии (MIRAD)	–	59
ЕК – Заповеди за обезпечаване и конфискация: стъпки към създаване на общи стандарти (FORCE)	11	59
ЕК – Европейска технологично-иновационна платформа за биоенергия: подкрепа за заинтересованите лица в областта на възобновяемите горива и биоенергията 2022–2025 (ETIP)	194	293
ЕК – Обучение на гражданите за разпознаване на дезинформацията, базирано на изкуствен интелект (TITAN)	133	257
ЕК – Подготовка на научноизследователска инфраструктура за извличане на големи данни (SoBig-Data RI Plus Plus Plus)	101	175
Европейска фондация за климата – Подпомагане формулирането на политики с цел създаване на по-амбициозни ТПСР в България (Проект № G-2209-64730)	–	23
Фондация „Уиндуърд“ – Извеждане от употреба на изкопаемия газ в Европа: приложимост, регулиране и възможности за финансиране в държавите – членки на ЕС от Централна и Югоизточна Европа	–	27
Европейска фондация за климата – Подпомагане на Комисията за енергиен преход за създаване на Национална пътна карта за климатична неутралност до 2050 г. (Проект № G-2210-64842)	–	25
Немско сдружение за международно сътрудничество – Повишаване капацитета за формиране на политики и управление на синята енергия в Централна и Източна Европа	–	43
Европейска фондация за климата – Повишаване на обществената осведоменост относно потенциала на вятърната енергия в енергийния преход в България чрез анализ на базата на ГИС в България, Унгария и Румъния (Проект № G-2211-65176)	–	19
ЕК – Противодействие на дезинформацията, насочена срещу Европейския проект (FHR)	66	68

Център за изследване на демокрацията (Групата)
Приложения към консолидирания годишен финансов отчет, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Фонд за чист въздух – Обръщане на тенденциите: установяване на зони с ниски емисии на вредни вещества в транспортния сектор на гр. София	8	57
ЕК – Борба с организираната престъпност, свързана с кражби на коли, чрез разработване на бариери за превенция на онлайн предлагането на откраднати автомобили и авточасти (V-BAR)	–	116
ЕК – Правосъдие, съобразено с интересите на детето, в гръцките и кипърските съдилища (CHILD FRONT)	–	10
Национален фонд за демокрация – Анализ и противодействие на зловредното чуждо влияние (Договор № 2021-13506)	–	12
ЕК – Оценка на риска от изолация на заподозрени и обвиняеми лица: Повишаване капацитета на корекционните служби за работа с осъдени деца (ARISA CHILD)	71	148
ЕК – Гражданското общество за добро управление и антикорупция в Югоизточна Европа: Изграждане на капацитет за базирано на доказателства застъпничество, въздействие върху политиките и гражданска ангажираност (SELDI 4)	29	–
ЕК – Към промяна на съдебната практика: Обучения на адвокати по достиженията на правото на ЕС в областта на върховенството на закона (LighT)	45	–
ЕК – Демократизиране на прехода към устойчиво развитие (DUST)	106	–
Европейска фондация за климата – Картографиране на незаконния дърводобив и търговия с дървесина и насърчаване на устойчиви екологични решения за преодоляване на енергийната бедност в България (Проект № G-2305-66201)	14	–
Партньорство за отворен достъп информация – Картографиране на мрежите за дезинформация в България и Румъния	27	–
Немско сдружение за международно сътрудничество – Насърчаване разработването на амбициозни и ефективни НПЕК в Централна и Източна Европа	57	–
Национален фонд за демокрация – Противодействие на глобалното разрастване на авторитаризма: Руският наръчник в Латинска Америка (Договор № 2023-0754)	94	–

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Национален фонд за демокрация – Анализ и противодействие на зловредното чуждо влияние (Договор № 2023-0535)	81	–
Държавен департамент на САЩ – Регионално противодействие на трафика на хора в контекста на украинската криза (J/TIP)	63	–
Мрежа на европейските фондации – Противодействие на дезинформацията, онлайн насилието и киберпрестъпленията, основани на пола, в резултат на руската агресия в Украйна	75	–
Европейска фондация за климата – Създаване на условия за внедряване на високи технологии за възобновяема енергия в българските региони (Проект № G-2308-66684)	78	–
Нидерландски хелзинкски комитет – Катализатор на промяната: Защита на ценностите на ЕС чрез подкрепа за устойчивостта, ангажираността и активността на гражданското общество в областта на правата на жените, екологичната справедливост и антикорупцията в Източна и Южна Европа	15	–
ЕК – Българо-румънска обсерватория за дигитални медии	54	–
Друти	17	31
Общо финансираня по проектни действия	1 469	2 421
Финансиране на дълготрайни активи	989	464
Общо финансиране за бъдещи периоди	2 458	2 885

12. Приходи от грантове

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Европейска фондация за климата – Разработване и пилотиране на методология за оценка на териториалните планове за справедлив преход в Централна и Източна Европа (Проект № G-2101-61429)	–	54
Европейска фондация за климата – Дългосрочни перспективи за декарбонизацията в България (Проект № G-2009-60916)	–	17
Национален фонд за демокрация – Анализ и противодействие на зловредното чуждо влияние (Договор № 2022-13506)	37	181
ЕК – Противодействие на антициганските прояви чрез обучение на специалисти и овластяване на ромската общност (LATCHO DROM)	–	10
ЕК – Оценка на въздействието и ефективността на превантивните мерки върху директивите и рамковите решения на ЕС (PRE-RIGHTS)	–	26
ЕК – Ефектът на новите технологии, социалните медии и възприятията на населението върху миграционните потоци и сигурността в ЕС. Създаване на работещи мерки за противодействие, инструменти и практики (PERCEPTIONS)	21	73
ЕК – Прилагане на Стокхолмската програма в случаите на тероризъм и радикализация (FAIRNESS)	–	6
Държавен департемент на САЩ – Разобличаване на руските информационни операции в бившите социалистически държави: автоматизиран анализ, мониторинг и оценка на уязвимостта (HADES)	–	4
Мрежа на европейските фондации – Провокации и устойчивост: Предизвикателства и отговори на руската дезинформация в Западна и Централна и Източна Европа	–	1
ЕК – Сътрудничество между съдебните и полицейските органи по превенция на радикализацията, водеща до тероризъм (JP-COOPS)	–	5
ЕК – Услуги за мигранти, подпомогнати от ИКТ (МПСТ)	–	14

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
ФМ на ЕИП и Норвежки ФМ – Прилагане на общи подходи за противодействие на корупцията и добро управление в Югоизточна Европа: Иновативни практики и публично-частни партньорства (R2G4P)	414	300
ЕК – Ефективен граничен контрол на стоки с оценка на риска и без нарушаване на бизнес потока (ENTRANCE)	113	141
ЕК – Приобщаващ диалог по темата „енергийно гражданство“ в подкрепа на Европейския енергиен съюз (DIALOGUES)	126	137
ЕК – Технологии и методи за управление на миграционните потоци (ITFLOWS)	85	103
ЕК – Гражданското общество за добро управление и антикорупция в Югоизточна Европа: Изграждане на капацитет за мониторинг, застъпничество и повишаване на осведомеността (SELDI 3)	–	105
Немско сдружение за международно сътрудничество – Разпределение на социално-икономическите ефекти на цените на въглеродните емисии в Централна и Източна Европа	37	88
ЕК – Радикализация, секуларизъм и управление на религиите – сближаване на европейските и азиатските перспективи (GREASE)	–	82
Немско сдружение за международно сътрудничество – Ангажиране на населението в борбата с изменението на климата чрез участие на потребителите в саниране и енергийни кооперативи	19	59
ЕК – Изследване на реалната стойност на енергийната ефективност (REFEREE)	81	88
ЕК – Европейска интегрирана инфраструктура за увеличаване и анализ на големи данни (SoBigData-PlusPlus)	34	46
Център за международно частно предприемачество – Овластяване на бизнеса на Балканите в подкрепа на реформите в региона	–	92
ФМ на ЕИП и Норвежки ФМ – Разработване на мониторингова методология и провеждане на национален мониторинг на политики и институционални практики във връзка с домашното насилие и насилието, основано на пола, в България (GENDI)	–	7

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
ЕК – Разработване на общи минимални стандарти за регистриране на законно притежаваните оръжия и подобряване на обмена на информация между ЕС, Югоизточна Европа, Украйна и Молдова (REGISYNC)	195	71
ЕС – Cybercrime Victimisation Barometer – Piloting a Model ЕК – Кибервиктимизационен барометър: създаване и тестване на модел за сравнително изследване на бизнеса в ЕС и концепция на приложение за докладване на киберпрестъпления (CYBBAR)	152	119
ЕК – Изграждане на устойчиво общество в защита на демократичния дебат в Югоизточна Европа (FENCE)	–	114
ЕК – Фактори за появата на екстремизъм в общества от Близкия Изток, Северна Африка и Балканите (CONNEKT)	113	144
ЕК – Оценка на риска от изолация на заподозрени и обвиняеми лица: Ролята на медиите (ARISA 2)	–	40
ЕК – Методология за оценка на националния капацитет за противодействие на злоупотребата с ХБРЯ (химични, биологични, радиоактивни и ядрени) материали и свързаната с тях информация (MASC-CBRN)	–	78
ЕК – Преодоляване на антициганизма чрез овластяване на ромите за противодействие на дезинформацията и фалшивите новини в България (CARE FOR TRUTH)	–	6
ЕК – Алтернативни мерки на задържането по време на досъдебното производство: осведоменост и сътрудничество между съдебните органи за постигане на общи стандарти (PRE-TRIAD)	–	100
Държавен департамент на САЩ – Зеленият преход като мотор за укрепване на енергийната сигурност в България	–	14
Държавен департамент на САЩ – Противодействие на хибридните заплахи, свързани с оръжията за масово унищожение (ОМУ), в България посредством укрепване на нормите и институциите за неразпространение	–	244
ФМ на ЕИП и Норвежки ФМ – Международна изследователска мрежа за оценка на инициативи, насочени към младежи над 25-годишна възраст, които не работят, не учат и не се обучават (LOST MILLENNIALS)	122	67

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
ЕК – Борба с организираната престъпност, свързана с кражби на коли, чрез разработване на бариери за превенция на онлайн предлагането на крадени автомобили и авточасти (V-BAR)	139	86
Европейска фондация за климата – Анализ на причините за икономическия и демократичен упадък на Западните Балкани (Проект № G-2109-62713)	28	31
ЕК – Правосъдие, съобразено с интересите на детето, в гръцките и кипърските съдилища (CHILD FRONT)	49	29
ЕК – Подкрепа за жертвите на домашно насилие чрез програма за повишаване на капацитета и осведомеността сред специалистите по човешки ресурси (SHE)	203	46
Партньорство за отворен достъп до информация – Демаскиране на дезинформационните послания в българските медии	–	10
Европейска фондация за климата – Оценка на рисковете за енергийната и климатична сигурност при различните алтернативи за декарбонизация в Югоизточна Европа, в частност ролята на природния газ (Договор № G-2109-62719)	61	56
ЕК – Подобряване на превенцията и междуведомственото сътрудничество срещу трафика (ERADICATING)	71	64
Европейска фондация за климата – Оценка на правните, политически и институционални пречки пред изграждането на офшорни вятърни централи (Проект № G-2109-62639)	–	77
Европейска фондация за климата – Разработване на нисковъглеродни политики за декарбонизация на българската икономика (Проект № G-2111-63105)	27	52
Европейска фондация за климата – Стратегическа оценка на схемите за субсидиране на въгледобива в България (Проект № G-2201-63299)	–	10
ЕК – Дерадикализация посредством оценка на радикализирането чрез различни идеологии (MIRAD)	73	71
ЕК – Заповеди за обезпечаване и конфискация: Към създаване на общи стандарти (FORCE)	48	51

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Европейска фондация за климата – Повишаване на обществената осведоменост за ролята на технологиите за производство и съхранение на възобновяема енергия в дългосрочната стратегия за енергиен преход на България (Проект № G-2203-63596)	–	20
Европейска фондация за климата – Оценка на руското влияние в европейската енергетика с цел противодействие на руската агресия в Украйна (Проект № G-2203-63630)	–	98
Европейска фондация за климата – Анализ на рисковете за енергийната и климатична сигурност, произтичащи от нарастването на руското икономическо и политическо влияние, с цел по-добра осведоменост на управленските кръгове в Германия, Италия и ЕС (Проект № G-2204-63755)	–	176
ЕК – Европейска технологично-иновационна платформа за биоенергия: подкрепа за заинтересованите лица в областта на възобновяемите горива и биоенергията 2022–2025 (ETIP)	99	17
Европейска фондация за климата – Изготвяне на правна уредба за планирането, финансирането и осъществяването на проекти за производство на енергия от офшорен вятър в Черно море (Проект № G-2205-63973)	–	58
ЕК – Обучение на гражданите за разпознаване на дезинформацията, базирано на изкуствен интелект (TITAN)	124	29
Партньорство за отворен достъп до информация – Работна група за Украйна (Продължение 1)	–	7
Международен републикански институт – Изграждане на капацитет за противодействие на дезинформацията и зловредното чуждо влияние в България	36	36
ЕК – Подготовка на научноизследователска инфраструктура за извличане на големи данни (SoBigData RI Plus Plus Plus)	74	2
Европейска фондация за климата – Подпомагане формулирането на политики с цел създаване на по-амбициозни ТПСР в България (Проект № G-2209-64730)	48	1
Държавен департамент на САЩ – Противодействие на хибридните заплахи, свързани с оръжията за масово унищожение (ОМУ) в Черноморския регион	212	6

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Фондация „Уиндуърд“ – Извеждане от употреба на изкопаемия газ в Европа: Приложимост, регулиране и възможности за финансиране в държавите – членки на ЕС от Централна и Югоизточна Европа	31	14
Европейска фондация за климата – Подпомагане на Комисията за енергиен преход за създаване на Национална пътна карта за климатична неутралност до 2050 г. (Проект № G-2210-64842)	33	6
ЕК – Оценка на риска от изолация на заподозрени и обвиняеми лица: Повишаване капацитета на корекционните служби за работа с осъдени деца (ARISA CHILD)	77	–
Немско сдружение за международно сътрудничество – Повишаване капацитета за формиране на политики и управление на синята енергия в Централна и Източна Европа	167	–
Европейска фондация за климата – Повишаване на обществената осведоменост относно потенциала на вятърната енергия в енергийния преход в България чрез анализ на базата на ГИС в България, Унгария и Румъния (Проект № G-2211-65176)	23	–
ЕК – Противодавление на дезинформацията, насочена срещу Европейския проект (FHR)	2	–
Фонд за чист въздух – Обръщане на тенденциите: установяване на зони с ниски емисии на вредни вещества в транспортния сектор на гр. София	68	–
Европейска фондация за климата – Укрепване на енергийната и климатична сигурност на Украйна (Проект № G-2209-64722)	59	–
ЕК – Гражданското общество за добро управление и антикорупция в Югоизточна Европа: Изграждане на капацитет за базирано на доказателства застъпничество, въздействие върху политиките и гражданска ангажираност (SELDI 4)	55	–
ЕК – Към промяна на съдебната практика: Обучения на адвокати по достиженията на правото на ЕС в областта на върховенството на закона (LighT)	37	–
ЕК – За неутрална и приобщаваща комуникация в корпоративните среди (NICE)	19	–

Център за изследване на демокрацията (Група)
Приложения към консолидирания годишен финансов отчет, 31 декември 2023 г.

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
ЕК – Демократизиране на прехода към устойчиво развитие (DUST)	78	–
Фондация „Фридрих Еберт“ – Антикорупционните политики като гаранция за националната сигурност, стабилността и суверенитета на България и региона на Югоизточна Европа и Черно море	12	–
Партньорство за отворен достъп до информация – Работна група за Украйна (Продължение 2)	11	–
Фондация „Фридрих Науман“ – Към стратегическо отделяне: Противоедействие на руското икономическо влияние в Германия	31	–
Център за международно частно предприемачество – Разширяване на националния капацитет за скрининг на инвестициите в България	115	–
Европейска фондация за климата – Привеждане на българската регулаторна рамка за инвестиции във възобновяема енергия в съответствие с европейските политики (Проект № G-2303-65738)	33	–
Европейска фондация за климата – Популяризиране на Индекса на риска за енергийната и климатичната сигурност пред Европейската инвестиционна банк (Проект № G-2304-65865)	10	–
Европейска фондация за климата – Оценка на сигурността на енергийните доставки в България в подкрепа на работата на Комисията по енергиен преход (Проект № G-2305-66081)	23	–
Европейска фондация за климата – Подкрепа за по-амбициозна, основана на доказателства рамка за дългосрочни политики за декарбонизация на българската икономика (Проект № G-2304-65985)	37	–
Национален фонд за демокрация – Повишаване на осведомеността за зловредното чуждо влияние (Договор № 2022-1257)	24	–
Европейска фондация за климата – Картографиране на незаконния дърводобив и търговия с дървесина и насърчаване на устойчиви екологични решения за преодоляване на енергийната бедност в България (Проект № G-2305-66201)	25	–

(Всички суми са в хил. лева)

Приходите от грантове и други проекти за съответните периоди са както следва:	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Европейска фондация за климата – Ускоряване на прилагането в Молдова на европейското законодателство в областта на енергетиката и климата (Проект № G-2306-66479)	24	–
Партньорство за отворен достъп информация – Картографиране на мрежите за дезинформация в България и Румъния	5	–
Национален фонд за демокрация – Противодействие на глобалното разрастване на авторитаризма: Руският наръчник в Латинска Америка (Договор № 2023-0754)	47	–
Национален фонд за демокрация – Анализ и противодействие на зловредното чуждо влияние (Договор № 2023-0535)	23	–
Държавен департамент на САЩ – Регионално противодействие на трафика на хора в контекста на украинската криза (J/TPP)	2	–
Мрежа на европейските фондации – Противодействие на дезинформацията, онлайн насилието и киберпрестъпленията, основани на пола, в резултат на руската агресия в Украйна	5	–
Европейска фондация за климата – Организиране на кръгла маса за офшорния вятър в региона на инициативата „Три морета“ в рамките на 28-ата конференция на ООН за изменението на климата (COP28) (Проект № G-2311-67250)	10	–
Други проекти	104	6
Общо приходи от проекти	4 031	3 695
Други приходи	1	27
Общо приходи	4 032	3 722

13. Приходи от услуги и други дейности

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Продажби на услуги	1 037	1 014
Приходи от безвъзмездни дарения	2	14
Приходи от други дейности	–	1
Общо приходи	1 039	1 029

14. Себестойност на продажбите

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Себестойност на продажбите (безвъзмездно финансиране)	3 719	3 430
Себестойност на продажбите (услуги и други дейности)	979	911
Общо разходи	4 698	4 341

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
В себестойността на продажбите се включват:		
Разходи за материали и консумативи	25	21
Външни услуги	1 382	1 301
Обезценка и амортизация	55	55
Заплати и хонорари	2 492	2 279
Социални осигуровки	319	301
Други разходи	425	384
Общо разходи	4 698	4 341

15. Финансови разходи, нетно

(Всички суми са в хил. лева)

	За годината, приключваща на:	
	31 декември 2023 г.	31 декември 2022 г.
Приходи от лихви	1	–
Лихви, нетно	1	–
Печалби от валутно-курсови разлики, нетно	–	31
Разходи за валутно-курсови разлики, нетно	(29)	(11)
Печалби/загуби от валутно-курсови разлики, нетно	(29)	20
Други финансови разходи	(3)	(8)
Други финансови разходи, нетно	(3)	(8)
Финансови разходи, нетно	(31)	12

16. Разходи за данъци

Основните компоненти на разхода за данъци върху дохода за годините, приключващи на 31 декември 2022 и 2023 г. са:

(Всички суми са в хил. лева)

	Към 31 декември 2023 г.	Към 31 декември 2022 г.
Текущи данъци	36	37
Разходи за данъци	36	37

Официалната данъчна ставка за 2023 г., определена със Закона за корпоративното подоходно облагане, е 10% (2022 г.: 10%). Отсроченият данък е изчислен на база временни разлики по балансовия метод, използвайки приложимите данъчни ставки.

Движение на отсрочени данъци през годината

(Всички суми са в хил. лева)

	Баланс на 1 януари 2023 г.	Приход в отчета за доходите	Баланс 31 декември 2023 г.
Имоти, машини и съоръжения	–	–	–
Търговски задължения	–	–	–
Нетни отсрочени данъчни активи/пасиви	–	–	–

Център за изследване на демокрацията (Групата)
Приложения към консолидирания годишен финансов отчет, 31 декември 2023 г.

Данъчните власти могат да извършват проверки на финансовите отчети и документация за предходните пет години от настоящия данъчен период и да определят допълнителни глоби. Ръководството на Групата не разполага с информация, която би довела до значителни задължения в тази област.

През последните години не са били извършвани данъчни проверки.

17. Сделки със свързани лица

Групата е свързано лице с Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ и консултантското звено на Фондацията.

През годината са извършени следните транзакции:

(Всички суми са в хил. лева)

Свързано лице	Транзакции през годината	януари – декември		31 декември		31 декември	
		2023 г.	2022 г.	2023 г.	2022 г.	2023 г.	2022 г.
		Транзакции		Вземания		Задължения	
Фондация ПИК	Договор за наем	81	81	–	–	–	–
„АРК Консултинг“ ЕООД	Договор за наем	13	13	–	–	–	–
Българска асоциация за оценка на политиките	Договор за заем	–	(8)	174	174	–	–
		94	86	174	174	–	–

Сделки с директори и други ръководни лица

Общата сума на изплатените възнаграждения и социални осигуровки, включени в разходите за външни услуги, са, както следва:

	2023 г.	2022 г.
Управителен съвет и Изпълнителен директор	480	416

18. Събития след датата на баланса

Няма значими събития след датата на финансовите отчети на Групата, които да изискват специфично оповестяване.

Тази страница умишлено е оставена празна.